

שלחן ערוך
אדמו"ר הזקן
עם ביאורים

סימנים תע"ד - תפ"א

ישיבת חסידי חב"ד ליובאוויטש

יוצא לאור על ידי ישיבת חח"ל צפת

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד

חוברת א' - סימנים: תק"צ, תק"ח, תרל"ט.
חוברת ב' - סימנים: שי"ט, ש"כ, תק"י.
חוברת ג' - סימנים: שי"ח, שכ"א.
חוברת ד' - סימנים: רנ"ג, תצ"ה.
חוברת ה' - סימנים: תע"ב, תע"ג.
חוברת ו' - סימנים: תפ"ט, תצ"ג, תצ"ד.
חוברת ז' - סימנים: רע"א, ער"ב, רע"ג.
חוברת ח' - סימנים: תקפ"ה, תר"ו, תר"ז, תרנ"א.
חוברת ט' - סימנים: רע"ו, שכ"ה.
חוברת י' - סימנים: ש"ו, ש"ז.

להזמנת חוברות ההלכה המבוארות ניתן לפנות לכתובת מייל:
halachatz@gmail.com

**מערכת
שלחן ערוך אדמו"ר הזקן
עם ביאורים**

מנהל מערכת:

הרב שניאור זלמן כהן

מבוא:

חברי המערכת

ביאור:

הרב איסר שפרינגר

הרב דוד ברוך

הרב אהרן ברוך

הלכה למעשה:

הרב שבתאי יונה פרידמן

הרב מנחם שניאור מידובניק

סיכום:

הרב יחיאל יעקובוביץ

הגהה תוכנית:

הרב דוד ברוך

הרב איסר שפרינגר

הגהה:

הרב יעקב לנדא

עימוד וכריכה:

א. רבינוביץ

יז"ל על ידי ישיבת חסידי חב"ד ליובאוויטש צפת ת"ו

כתובת המערכת:

רחוב ירושלים 17 ת.ד. 331. צפת עיה"ק.

כתובת מייל halachatz@gmail.com

תוכן הענינים

עיונים..... צא	פתח דבר..... ד
סיכום..... צב	הקדמה..... ו
סימן תע"ח..... צד	סימן תע"ד..... ט
מבוא..... צד	מבוא..... ט
פתיחה..... צז	פתיחה..... יב
הלכה..... צח	הלכה..... יג
סיכום..... קב	סיכום..... יז
סימן תע"ט..... קד	סימן תע"ה..... יח
מבוא..... קד	מבוא..... יח
פתיחה..... קז	פתיחה..... כו
הלכה..... קח	הלכה..... כז
סיכום..... קטז	עיונים..... נב
סימן ת"פ..... קכב	סיכום..... נו
מבוא..... קכב	סימן תע"ו..... סא
פתיחה..... קכא	מבוא..... סא
הלכה..... קכב	פתיחה..... סג
סיכום..... קכט	הלכה..... סד
סימן תפ"א..... קלא	עיונים..... עא
מבוא..... קלא	סיכום..... עב
פתיחה..... קלג	סימן תע"ז..... עד
הלכה..... קלד	מבוא..... עד
עיונים..... קלח	פתיחה..... עז
סיכום..... קלט	הלכה..... פ

פתח דבר

אחת ההוראות של כ"ק אדמו"ר שליט"א מה"מ, לשיבות תומכי תמימים - היא לדאוג שבנוסף ללימוד הנגלה והחסידות ישקיעו הת' בלימוד הלכות הצריכות ונוגעות למעשה בפועל (אג"ק ח"ד ע' ריג, ועוד). עקב כך משקיעים אנו מאמצים לעודד את לימוד ההלכה מתוך שו"ע אדמו"ר הזקן ועד לידיעת ההלכה למעשה בפועל.

למען הצלחת הענין, הקימה הנהלת הישיבה את מערכת 'שולחן ערוך אדמו"ר הזקן עם ביאורים' אשר מטרתה היא, לתת את האפשרות לכל אחד להגיע להבנה טובה ולימוד יסודי של שו"ע אדמו"ר הזקן. במסגרתו יבואו לידי ביאור, סימנים רבים בשו"ע אדמו"ר הזקן הנלמדים על ידי תלמידי התמימים.

בחוברת זו, ממשיכים אנו את מלאכת הביאור של שו"ע אדה"ז, אשר החילוננו בה לקראת ימי החגים דשנת ה'תשע"ט - ומקווים אנו אשר כפי שהתקבלה החוברת הקודמת בחיבה ובברכה אצל תלמידי התמימים שיחי', וניכר אשר פעלה היא את פעולתה להרמת קרן לימוד ההלכה בקרב כל מי שעסק בה בעיון הראוי ובהתמדה הרצויה - כך יחזור וישנה בחוברת זו בעזה"י.

ידוע בשער בת רבים, כי כ"ק אד"ש מה"מ מעורר על כך בהזדמנויות רבות - שיש להוסיף אומץ בלימוד הלכות הצריכות, הנוגעות להלכה למעשה (ראה אג"ק ח"י ע' ע"ר, וע' שנ"ה). תקוותינו היא, אשר מכאן תצא תורה - על מנת שיוכל כל אחד להיות בקי בהלכות אלו, מיסודותיהם של הדברים ועד להלכה למעשה.

חידוש נוסף עתיד להיות חלק ממערך הביאור על שו"ע אדה"ז, והוא: לימוד הלכות שבת ידוע ומוכר לכולם כדבר הנצרך ומחוייב המציאות - באנו בזה להוסיף את החידוד והידיעה בהלכות יום-טוב, אשר גם הם נוגעים למעשה בפועל מידי מועד במועדו.

בחוברת זו יבוארו הסימנים הבאים:

סימן תע"ד - על כוס שני אין מברכין.

סימן תע"ה - יתר דיני הסדר.

סימן תע"ו - מנהג אכילת צלי בליל פסח.

סימן תעז - דיני אכילת האפיקומן.

סימן תע"ח - שלא לאכול אחר אכילת אפיקומן.

סימן תע"ט - ברכת המזון על כוס שלישי.

סימן ת"פ - סדר כוס רביעי.

סימן תפ"א - שלא לשתות אחר ארבע כוסות.

התודה והברכה נתונה להרה"ח ר' שניאור זלמן שיחי' הכהן כהן, מנהל המחלקה הרוחנית בישיבה על היוזמה, הדחיפה והעידוד - להקמתו של מפעל חשוב זה. וכן מביעים אנו את הערכתנו לכלל חברי המערכת - הרבנים: שבתי יונה פרידמן, איסר שפרינגר, יחיאל יעקובוביץ, דוד ברוך, אהרן ברוך, מנחם שניאור מיודובניק, יעקב לגדא - אשר טרחו ועמלו בהשקעה גדולה, להוציא מתחת ידם דבר מתוקן, שלם ומהודר.

יצויין, כי מפעל זה הינו חלק מפעולות מכון ההוצאה לאור 'שערי ישיבה', אשר הוקם בשנת תשע"ו לרגל שנת הארבעים לייסוד ישיבתנו הק'.

אנו תפילה כי השפעת החוברות היוצאות אלו, תהיה ניכרת בקרב כל לומדיהם - אשר יצליחו להתקדם בלימודם ולהצליח בידיעת ההלכות כדבעי. ועיקר כל העיקרים, אשר דבר זה יחיש ימהר ויזרז את התגלות כ"ק אד"ש מה"מ, אשר גם אז נמשיך ביתר שאת בלימוד 'הלכות של תורה שאינן בטילות לעולם'. וכל זה, תיכף ומיד ממש.

הרב יוסף יצחק ווילשאנסקי

אדר התש"פ

הקדמה

בשבח והודיה לה' יתברך, שמחים אנו להגיש בזה, את החוברת האחד עשר של ה'שו"ע אדמו"ר הזקן עם ביאורים' בהוצאת ישיבתנו הק', ישיבת חסידי חב"ד ליובאוויטש צפת.

חוברת זו, תהווה בעז"ה את ההמשך לסדרת חוברות אשר ילוו את לימודי ההלכה בישיבה, ואשר יתנו לכל אחד את האפשרות ואת הדרך - להכיר את יסודות ההלכה, להקיף את כל פרטיה באופן מסודר, להבין ביסודיות כל פרט בלשונו הזהב של רבינו הזקן, וללמוד את מסקנת ההלכה כדי לדעת את 'המעשה אשר יעשון'.

בעניין לימודי ההלכה, כותב הרבי "מזמן לזמן הנני מעורר בעת התוועדות והזדמנויות שונות, על ההכרח הכי גדול בלימוד ההלכות הצריכות בחיי היום יום" (אג"ק חי"א שצד-ה). ו'בדבר מלך שלטון' - מיני אז שהחל הרבי לעורר על כך, החלו להכניס בתוך סדרי הלימודים דישיבות תו"ת את לימודי ההלכה, מידי יום ביומו.

מאחר שחשיבות כה רבה ניכרת מתוך שיחותיו הק' על הצורך בידיעת ההלכה כדבעי, ושינון ההלכות כראוי, עלה הצורך לתת את האפשרות לכל החפץ להיכנס בשערי לימוד ההלכה - לעשות זאת כראוי. כל זאת באמצעות הרחבת הביאור והסברת המושגים, אשר בכך כל אחד יוכל למצוא את מבוקשו בלימוד הלכה, ויחוש בה את תענוג הלימוד והצלחתו.

החוברת שלפנינו הוכנה מתוך מחשבה רבה ומאמצים גדולים - על מנת שאכן תביא לידי מימוש, את היכולת של כל אחד, להיות בקי בשולחנו הגדול של רבינו הזקן, ולדעת את פרטי ההלכה כדת וכדין.

להלן נסקור את מבנה החוברת:

מבוא:

דברי אדמו"ר הזקן מושתתים על דברי הפוסקים הקדמונים, נושאי כלי השו"ע - המג"א והט"ז, ושאר מפרשי השו"ע, ולפניהם הטור שעליו חונים הבית יוסף, הדרכי משה, הב"ח ועוד, ואף הם לא פעלו בחלל ריק, אלא דבריהם מושתתים על דברי רבותינו הראשונים, הרי"ף והרמב"ם, רש"י ובעלי

התוס', הרמב"ן והרשב"א, ועוד רבים לאין מספר, שאף דבריהם הם בנויים ומיוסדים על מה שקדם להם - דברי הגמ', אשר לפעמים בקוצר מילים ואמרים כתבה דינים רבים, והראשונים פירשו בדרכים שונות.

לומד דברי אדה"ז לא בהכרח מודע לכל הדיונים הגדולים, ואינו רואה אלא את ההלכה למעשה, וטעמיה בדרך קצרה.

נבחרו סוגיות עיקריות מתוך ההלכות הנלמדות בסימן, שבהם תתבאר ההלכה כפי שכתובה בגמ', וכיצד פירשוה רבותינו לאורך הדורות, עד שמגיעים לפסק רבינו הזקן להלכה ולמעשה. הסוגיות שנבחרו להתבאר ב"מבוא" הם סוגיות בהם ידיעת דברי הגמ' ורבותינו הפוסקים תוסיף הבנה יסודית בדברי אדה"ז (ותועלת גדולה נודעת לנושאים אלו, דרכם יוכל הקורא להתחבר לדרך הלימוד של "לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא" מהגמ' ועד להלכה ולמעשה, וכמבואר ב"הקדמת הרבנים בני הגאון המחבר" לשו"ע אדה"ז).

פתיחה:

ב"פתיחה" מובאת סקירה כללית על ענייני הסעיף כפי שמחולקים לנושאים, על מנת לתת מבט כללי רחב לפני הירידה לפרטים. תועלת נוספת ודעת לפתיחה זו, שבה יכול הלומד למצוא היכן נתבאר כל פרט בסעי' בקלות ובמהירות.

ביאור, עיונים:

לימוד השו"ע כרוך בפרטים רבים הדורשים ביאור: ביאורי מילים ומושגים שאינם מצויים בימינו, מושגים הלכתיים המבוארים ברחבי השו"ע, ועוד. לשם כך נועד הביאור אשר יאפשר שלימוד ההלכה יהי באופן ש'רוץ הקורא בו' באופן חלק וללא מכשולים.

מלבד זאת, ישנן שאלות העולות בעת הלימוד - החל מהצורך בהבנת טעמי ההלכות, או סברות המחלוקת שבין הדעות השונות, כמו כן קשיים העולים מתוך ההלכה, או סתירות שבין סעיפים. כל זאת ועוד, יבוא לידי ביאור והסברה במדור מיוחד אשר תפקידו לתת את 'הרחבת הביאור'. על ידו תבוא ההבנה ההלכתית באופן יותר מושלם ובהיר.

מדור זה יודפס בסוף החוברת.

הלכה למעשה:

'לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא' זו היא מטרת כל הלימוד. וכדי לבוא לקיום דברי חז"ל 'והוי' עמו - שהלכה כמותו'. בימינו אלה, לא די בלימוד ההלכה באופן מופשט, אלא יש להביא את מסקנות ההלכה לידי שימוש מעשי בימינו אלה.

ושתי מטרות עיקריות למדור זה: א. במקרים רבים המציאות הטכנית כיום השתנתה לבלי הכר מכפי שהייתה בימי אדה"ז; המחשבים ומכונות הכביסה, הרכבות והאירונים, התנורים והמיקרו-

גלים וכו' וכו' דורשים התייחסות חדשה, ותרגום דברי אדה"ז לתקופתנו, והדברים יבוארו במדור זה. ב. במקרים רבים אנו לא נוהגים כפסק אדה"ז בשו"ע אלא כדבריו בסידור או כדברי והנהגת שאר רבותינו נשיאינו, ולפעמים אנו אכן נוהגים כדברי אדה"ז, אלא שמוסיפים עוד פרטים למעשה. והכל יבואר במדור זה באר היטב, בע"ה יתברך.

לשם כך נועד המדור 'הלכה למעשה', אשר איתו עמו יוכל הלומד לממש את ידיעתו הרחבה אשר נבנתה בזמן הלימוד בשו"ע, ולפרטה ל'מעשה בפועל' בחיי היום יום, במציאות של ימינו.

ברור לנו שידיעת ההלכה למעשה, תוסיף רבות בחיות הלימוד וברצון לשננו ולהיות בקיאים בו כ'מונח בקופסא'.

סיכום:

קיום הלימוד וזכרונו, תלוי בחקיקת דברי התורה במוח. ועיקר כל הדברים הוא, שינון וסיכום ההלכות כראוי. עקב זאת נערך בכל סימן סיכום מתומצת ומדויק על כל הלכות הסימן, כולל נקודות עיקריות מתוך המדור 'הלכה למעשה', אשר בו יוכל כל אחד להסתייע בכדי לשנן את ההלכות ולזכרם היטב עד שיהיו חקוקים במוחו וליבו.

אנו סמוכים ובטוחים שמפעל עצום זה - של ביאור והגשת דברי ההלכה של אדמו"ר הזקן שיהי' בידו של כל אחד ואחד, גורם נחת רוח רב לכ"ק אדמו"ר שליט"א מה"מ, אשר תובע ודורש מתלמידי התמימים שיהיו בקיאים בהלכה, ועד לכדי מורי הוראה בפועל (אג"ק ח"י אגרת ג'סה).

וכדבריו הקדושים:

אין כל הגלויות מתכנסות אלא בזכות המשניות, שנאמר 'גם כי יתנו בגויים עתה אקבצם' (ויק"ר פ"ג, ז) בש"ס גופא "משניות" זהו עניין של "פסקי הלכות", כפי שרש"י מפרש את מאמר רז"ל 'כל השונה הלכות' ש'הלכות' הם 'משנה וברייתא הלכה למשה מסיני' (שיחת מוצש"ק פר' צו תשל"ח, וראה שיחת ש"פ קורח תשמ"ד סי"ח בעניין לימוד הרמב"ם).

אם כן, עיקר הדבר ותכליתו, אשר לימוד ההלכות כח גדול טמון בו לזירוז הגאולה וכינוס כל הגלויות - אזי ממילא, בעת חיזוק לימוד זה ע"י 'חיילי בית דוד' - אשר עניינם לפעול ביאת משיח צדקנו בפעול ממש, בוודאי שיקויים בנו הייעוד ד'עתה אקבצם', בהתגלות כ"ק אדמו"ר שליט"א מה"מ תיכף ומיד ממש!

המערכת

נ.ב. לבקשת רבים ניתן יהיה להשיג את חוברות ההלכה המבוארות בכתובת מייל:

halachatz@gmail.com

מבוא לסימן תע"ד

השתלשלות הדינים בגמ', ראשונים ואחרונים עד לפסיקת אדה"ז
- סוגיות עיקריות מתוך הסימן

ברכה ראשונה על ד' כוסות

כתב הרי"ף¹ שמדברי הגמרא² בנוגע לארבע כוסות "כל אחד ואחד מצוה בפני עצמו הוא" יש ללמוד שמברכים "בורא פרי הגפן" על כל כוס בפני עצמה.

והביא ראייה לדבר ממה שחילקו בגמרא³ בין השוחט חיה ועוף שמברך "על השחיטה" פעם אחת אף שצריך להפסיק ביניהם בכיסוי דם החיה, ובין המבקש לברך ברכת המזון בסיום סעודתו ונמלך לחזור ולשתות שצריך לברך שנית "המוציא", וביארו שאי אפשר לברך ולשתות כאחד, וממילא כשגמר בדעתו לברך ברכת המזון נתן דעתו להפסיק מלשתות, משא"כ כיסוי הדם אינו הסחת דעת מן השחיטה כיון שיכול לשחוט באותה שעה בידו האחרת. וכתב שכמו כן בנדו"ד, כיון שאינו יכול לקרוא ולשתות יחד הרי זה הפסק, וצריך לחזור ולברך "בורא פרי הגפן" אחר גמר ההגדה ואחר גמר ההלל.

אבל בעל המאור⁴ השיג עליו, וכתב שאין צריך לחזור ולברך אלא במקום שסילק עצמו מן הדבר, כגון שביקש לברך ברכת המזון ולהסתלק מן הסעודה, או שמכסה הדם שזהו סילוק מן השחיטה (ולזה אמרו שאינו סילוק גמור כיון שיכול לשחוט באותה שעה). משא"כ קריאת ההגדה אינה חשובה סילוק, ובפרט ששולחנו ערוך בסעודתו לפניו, ולכן אין צריך לחזור ולברך.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. כד, א.
2. קט, ב - קי, א.
3. חולין פו, ב.
4. שם.

עוד זאת, שאם רצה לשתות בתוך ההגדה הרשות בידו, וממילא גם מטעם זה אין צריך לחזור ולברך. ולכן כתב שיש לברך רק על כוס ראשונה ושלישית.

וכן כתב הרא"ש⁵, והוסיף שברכה אחת עולה לשתי מצוות, וכמו שמצינו לענין תפילין, שתפילין של יד ותפילין של ראש הן שתי מצוות שאינן מעכבות זו את זו ואעפ"כ ברכה אחת עולה לשניהם. ולכן אין ראייה מכך שכל כוס היא מצוה בפני עצמה שיש לברך על כל אחת.⁶

ובשו"ע פסק לברך רק על כוס ראשון וכוס שלישי, והרמ"א כתב שהמנהג בין האשכנזים לברך על כל כוס וכוס⁷, ורבינו⁸ כתב שיש נוהגין לברך רק על כוס ראשון ושלישי ובמדינות אלו נוהגין לברך גם על כוס שני ורביעי.

ברכה אחרונה על ד' כוסות

הרי"ף⁹ כתב שמסתבר שאין מברכים "על הגפן ועל פרי הגפן" אלא אחר כוס שני (שאו מתחילים את הסעודה עם ברכת המזון שלאחריה) וכוס רביעי. ושיש אומרים שמברכים אחר כוס רביעי בלבד.

ובעל המאור¹⁰ והרא"ש¹¹ הביאו שיש מקשים על שיטת הרי"ף, דלכאורה כיון שיש לפניו כמה כוסות לשתות בתוך הסעודה, וברכת היין שקודם הסעודה פוטר את היין שבתוך הסעודה, אם כן מדוע יברך אחר כוס שני ויצטרך לחזור ולברך בתוך הסעודה¹². ולכן נקטו שמברכים אחר כוס רביעי בלבד.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

5. פ"י סכ"ד.

6. ובתירוח קושיתו כתב הר"ן (שם) שמשמע בגמרא שדינם כנמלך, והמרדכי (תוספת מערבי פסחים) כתב שמסיח דעתו מכל כוס עד שיגיע זמנו, והיש"ש (חולין פ"ו ס"י) כתב שמאחר שתקנו חכמים ד' כוסות כל אחד לעניינו יש לברך על כולם, ועוד שחייבים להפסיק ביניהם.

7. "זוה דבר חידוש שהספרדים נוהגים כרא"ש והאשכנזים כרי"ף והרמב"ם, שלא מצינו כן בשאר מקומות (ראה עד"ז בבאר היטב סי' תרעא סק"ג)".

8. ס"א-ב.

9. שם.

10. שם.

11. שם.

12. ע"ש שיש מעמידים דבריו במי שאין לו יין לשתות בתוך הסעודה.

ושבלי הלקט¹³ הביא בשם רש"י והרי"ד שצריך לברך אחר כל כוס וכוס, משום שכל אחד מצוה בפני עצמו, והוסיף שבלי הלקט שכך מסתבר לומר לפי הדעות שמברכים ברכה ראשונה על כל כוס.

אך כתב שאין לברך אחר כוס שני משום שצריך לפטור בברכה ראשונה את היין שבתוך הסעודה (כדברי בעל המאור והרא"ש). ועל דרך זה כתב הראב"ה¹⁴, אך ביאר שאין מברכים אחר כוס השני כי יוצאים ידי חובה בברכת המזון. והבית יוסף ביאר¹⁵ שיטה זו בדרך אחרת, שאחר כוס ראשון ושלישי צריך לברך ברכה אחרונה משום שמפסיק לאחריהם שלא בעניני הסעודה, משא"כ בין שני שלישי מפסיק בסעודה בלבד ולכן הברכה על כוס שלישי פוטרת את כוס שני¹⁶.

ורבינו חננאל¹⁷ כתב שעל כוס ראשון ושני אין מברכים כיון שיש לו כוס לברך עליו ברכת המזון, אבל על כוס שלישי ורביעי צריך לברך על כל אחד בפני עצמו. וביאר הבית יוסף¹⁸ שהסעודה מתחילה בכוס של קידוש ומסיימת בכוס של ברכת המזון, לכן אין לברך בינתים כלל, אבל אחר כוס של ברכת המזון מברך כיון שכבר נגמרה הסעודה, ואחר רביעי שהוא גמר השתיה פשוט שצריך לברך.

ופסקו השו"ע והרמ"א שאין לברך כי אם אחר כוס רביעי, וביאר רבינו¹⁹ שאפילו שמפסיקים בין כוס לכוס, ובפרט שברכת המזון חשובה הפסק והיסח הדעת לענין ברכה ראשונה, מ"מ אין צריך לברך ברכה אחרונה תיכף ומיד, אלא יכול להמתין עד שיחזור וישתה פעם נוספת.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

13. ס' ריח.

14. פסחים ס' תקכה.

15. ד"ה ומ"ש רבינו.

16. לשיטתו, לא ברכת המזון היא הברכה אחרונה על הכוס השני, אלא ברכת "על הגפן" שלאחר שתיית הכוס השלישי.

17. מובא בטור.

18. ד"ה ומ"ש בשם ר"ח.

19. ס"ג.

פתיחה לסימן תע"ד

בסימן זה מתבאר דין ברכה ראשונה ואחרונה על ארבעת הכוסות. מחד, מקום לברך רק על הכוס הראשונה והשלישית (שהיא לאחר ברכת המזון), ואילו הכוס השנייה והרביעית נפטרות בברכותיהן. אך בפועל נוהגים לברך על כל ארבעת הכוסות, מאחר "וכל אחד ואחד הוא חירות ומצוה בפני עצמה".

אך ברכה אחרונה היא לכל הדעות רק על הכוס הרביעית, מאחר שאפילו ההפסק של ברכת המזון אינו מחייב בברכה אחרונה נוספת.

סימן תע"ד – על כוס שני אין מברכין ובו ג' סעיפים

ברכת הגפן על כוס שני ורביעי

א. יש נוהגין¹ שלא לברך בורא פרי הגפן על כוס שני, לפי שנפטר בבורא פרי הגפן שבירך על כוס ראשון. וכן לא יברך על כוס רביעי, לפי שנפטר במה שבירך על כוס שלישי². ואף על פי שהפסיק הרבה בינתיים באמירת ההגדה והלל, כיון שאין כאן היסח הדעת משתיה; שהרי כשבירך על כוס ראשון – היה יודע שישתה עוד כוס שני, וכן כשבירך על כוס שלישי – היה יודע שישתה עוד כוס רביעי. וגם³ בשעת אמירת ההגדה לא הסיה דעתו משתיה, שהרי אם היה רוצה היה יכול לשתות באמצע ההגדה מעיקר הדין⁴. ואף בין שלישי לרביעי שאסור לשתות⁵, מכל מקום כיון שהכוס עומד לפניו ודעתו

ראשונה לשניה, אבל "ראוי להזהר שלא לשתות יין .. קודם שסיים ההגדה ושתה כוס שני .. שלא ישתכר וימנע מקריאת ההגדה".

נויש להעיר: שם כתב שההיתר לשתות הוא "קודם שהתחיל ברכת אשר גאלנו כו'", והיינו, שבאמירת הברכה עצמה – אסור לשתות (ומודגש גם בלשונו כאן ש"היה יכול לשתות באמצע ההגדה, למעט סוף ההגדה). ולפי-זה, גם בכוס שני יש צורך להבהיר שאין איסור השתיה יוצר הפסק (כמו שמבאר בכוס רביעי). ונראה, שמה שנקט איסור שתיה דווקא בין כוס שלישי לרביעי, כיון ששם נוהג יותר לנקוט איסור זה מאחר ששם האיסור הוא על כל הזמן שבין שתיית הכוסות, אבל הוא הדין שביאור זה ישמש גם לאיסור השתיה שבין כוס ראשון לשני. ועצ"ע].

5. בסי' רע"א (ס"א) מבואר, שהמקדש באמצע סעודתו, כיון שבעת אמירת ברכת הקידוש אסור לאכול כלל, לכן יש לברך שוב על הפת אחרי הקידוש. ובדומה לכך מקשה כאן, שכיון שאסור לשתות בין שלישי לרביעי, לכן יש מקום להחשיב זאת כהפסק המחייב ברכה נוספת.

1. בסעיף זה יבאר את טעם הנוהגים שלא לברך על כוס שניה ורביעית, ולקמן ס"ב יבאר טעם הנוהגים (וכן מנהגו) לברך על כל כוס.

2. בהמשך יבאר מדוע לדיעה זו יש לברך על כוס שלישית, ואינה נפטרת מהברכה שבירך על הכוס הראשונה.

3. הולך ומבאר מדוע אין אמירת ההגדה נחשבת כהפסק, ומתייחס לב' עניינים: א. שבעת הברכה ה"י בדעתו לשתות כוס נוספת, וכך ברכתו הראשונה פוטרת את כל המשך שתייתו (ועי' ס"ו ר"ז ס"ט ובמוסגר שם שלא חייב שיכוון על המשך שתייתו, וגם אם שותה בסתם, אומרים שאין כאן היסח הדעת' ויכול לשתות עוד יין על סמך ברכתו הראשונה. ורק כשנמלך בדעתו להפסיק לשתות, אז הדבר נחשב כהפסק. ומה שכתב כאן שה"י בדעתו על היין בהמשך, זהו בפשטות כי כך המציאות, ולא שכך מוכרח מבחינת הדין). ב. שאין באמירת ההגדה וההלל ביטוי רצון כלשהו להפסיק שתייתו הקודמת (וזאת בשונה מבהמ"ז, שהיא מבטאת הפסקת סעודה, ולכן מחייבת ברכה נוספת).

4. כוונתו בהסתייגות זו, למה שהתבאר לעיל (ס"ו תע"ג ס"א), שמותר מעיקר הדין לשתות יין בין כוס

לשתות ממנו כשיסיים ההגדה⁶, הרי לא הסיח דעתו משתיה, ולפיכך אין צריך לחזור ולברך על השתיה.

ומה שצריך לברך על כוס שלישי של ברכת המזון, אף על פי [ש]כשבירך על כוס ראשון היה בדעתו לשתות עוד ג' כוסות? הטעם הוא⁷ לפי שברכת המזון הוא גמר וסילוק על הסעודה שאכל, הרי זו חשובה כהפסק והיסח הדעת משתיה, כיון שבשעת ברכת המזון אי אפשר לו לשתות – שאי אפשר לשתות ולדבר כאחד⁸, אבל אמירת ההגדה וההלל אף על פי שגם כן אי אפשר לו לשתות ולדבר כאחד, אף על פי כן אינה חשובה הפסק והיסח הדעת משתיה, שאמירה זו אינה גמר וסילוק על מה שקודם לכן⁹ (עיין סימן קע"ח):

המנהג – לברך על כל הכוסות

ב. ובמדינות אלו נוהגין לברך גם על כוס שני ורביעי – לפי שד' כוסות אלו תקנו חכמים לשתותם דרך חירות וכל אחד ואחד הוא חירות¹⁰ ומצוה בפני עצמה¹¹, ולפיכך אינן

ב' סיבות אלו, ולכן חייב לברך אחריו. אך באמירת ההגדה וההלל יש רק את הטעם הראשון, ולכן אינו מחוייב בברכה נוספת. ועי' עוד ב'עיונים' לסי' רע"א סי"א אות ד', וביאור' שם.

10. קצת משמע מלשונו, שיש בכוסות ב' עניינים: א. ענין החירות (ובא לידי ביטוי באופן שתייתם – בהסיבה, ראה סי' תע"ב סי"ד). ב. היותם מצוה בפ"ע.

11. על אף העולה מכאן שמנהגנו לברך על כל כוס כיון שכל אחת היא מצוה בפ"ע, מ"מ אין להסיק מכאן לכל מקרה שיש חיוב לברך על כל מצוה בפ"ע, כיון שדעת אדמוה"ז במקומות אחרים (תע"ג סי"ז, רע"א סי"ב) שגם במקרה בו עסק במצוה אחת, ובא לברך על יין השייך למצוה אחרת – אין לברך. ובישוב וביאור דעת אדמוה"ז – ראה באריכות בהלכות ליל הסדר עמ' תפ"ז הע' ו.

6. עי' סי' רע"א (שם), שמטעם זה בכל קידוש, יכול לברך על היין ואחריו ברכת הקידוש, ואין ברכת הקידוש נחשבת כהפסק בין ברכת היין לשתיתו, כיון ש"בשעת אמירת הקידוש הרי דעתו על הכוס שבידו לשתותו מיד", ועי"ש עוד.

7. והיינו, שכאן ישנו רק הענין הראשון (- שבעת הברכה היה בדעתו לשתות עוד), אך חסר הענין השני – שכאן ישנו הפסק בין הכוסות, ולכן עליו לברך שוב.

8. שזהו הגבלה מציאותית שאינו יכול לשתות תוך כדי שמדבר. ועי' בסי' רע"א סי"א ב'ביאור' להרחבה בנימוק זה.

9. והיוצא לשיטה זו: בכדי שאמירה תחשב הפסק המחייב ברכה נוספת, יש צורך בשתי סיבות: א. דיבור המפסיק, שבעת הדיבור אינו יכול להמשיך ולאכול או לשתות. ב. דיבור המבטא סילוק והסחת הדעת. ובבהמ"ז יש את

מצטרפין זה עם זה להפטר בברכה אחת, אלא צריך לברך על כל אחד ואחד בפני עצמו:

מתני יש לברך ברכה אחרונה על היין

ג. וכל זה לענין ברכה ראשונה, אבל ברכה האחרונה על היין אין לברך אחר שום כוס כי אם אחר כוס האחרון, ואפילו להאומרים¹² שההלל וההגדה חשובים הפסק לענין ברכה ראשונה, מכל מקום לענין ברכה אחרונה אינן חשובים הפסק¹³, וכל הכוסות נפטרין בברכה אחרונה שיברך אחר כוס האחרון¹⁴.

הכוסות ששתה קודם בהמ"ז מחיוב ברכה אחרונה. אמנם לעיל (סי' תע"ג ס"י) כתב ב' אופנים בפטור הכוסות הראשונות: או שנפטרים ע"י הברכה על הכוס האחרונה (כמבואר כאן), או שנפטרים ע"י בהמ"ז (וכאופן הזה (שכוס הקידוש נפטרת מברכה אחרונה ע"י כוס בהמ"ז) - כן כתב בפשיטות בסי' רע"ב סי"ג, ובסי' קע"ד ס"ז). ועי' ב'הרחבת הביאור' סי' תע"ג ס"י. ועצ"ע כאן.

ולהעיר שיש נפ"מ בין טעמים אלו: אם שתה רביעית בכוס ראשונה ושניה, ורוב רביעית בכוס שלישית ורביעית, שלטעם המבואר כאן, יש

12. שיטה זו חולקת על הנתבאר לעיל (ס"א) שאמירת ההגדה וההלל אינה נחשבת כהפסק המחייב בברכה, ולדעתה, עצם אמירת ההגדה וההלל נחשב כהפסק המחייב בברכה ראשונה (אמנם לעיל (ס"א-ב) פסק בעיקר כדיעה הראשונה (ואפי' לא הזכיר את דעת החולקים). ולכן, גם למנהגנו שיש לברך על כל כוס, נימק זאת מסיבה אחרת - שכל כוס היא מצוה בפ"ע, ולא מצד ההפסק).

13. טעם הדבר יתבאר בהמשך הסעיף.

14. מדבריו כאן (שכל הכוסות נפטרים בברכת 'על הגפן' על הכוס האחרון) עולה שאין בהמ"ז פוטרת את

הלכה למעשה

סעיף ב'.

1. מנהגנו לברך ברכת בפה"ג על כל כוס וכוס מד' הכוסות¹.
2. חולה או אנוס השותה לד' כוסות מיץ תפוזים וכיו"ב, יברך על כוס ראשון ושלישי בלבד².

סעיף ג'.

גם כאשר מאריך באמירת ההגדה יותר משיעור עיכול (72 דק'), אינו צריך לברך ברכה אחרונה כאשר מגיע זמן זה³.

1. סידור אדה"ז.

2. עפ"י שעה"צ סי' תפג ס"ח, וראה הליכות שלמה פ"ט הע' 109.

3. ראה אשל אברהם (בוטשאטש) לטעמי הדבר.

ואפילו ברכת המזון שהוא גמר וסילוק על הסעודה וחשוב כהפסק והיסח הדעת לענין ברכה ראשונה¹⁵, מכל מקום לענין ברכה אחרונה אין היסח הדעת מזיק לברך ברכה אחרונה מיד אחר האכילה או השתיה שהסיה דעתו ממנה, אלא יכול להמתין עד שיהא נמלך לחזור ולאכול או לשתות ויברך אחר אותה האכילה או שתיה ויפטור גם את זו, כמו שנתבאר בסי' קע"ט:

15. החידוש בבהמ"ז, שהיא נחשבת הפסק והיסח הדעת לכל הדעות המחייב בברכה ראשונה (ובשונה מההגדה והלל שנחשב כהפסק והיסח הדעת רק לדיעות מסוימות).

לברך ברכה אחרונה אחרי הכוס הרביעית. ואילו לטעם שבהמ"ז פוטרת, אין לברך (עי' נטעי גבריאלי הלי' פסח ח"ב עמ' תקס"ז הע' כ'). וצ"ע על פסקו שם שיש לברך, מבלי להתייחס למובא בסי' תע"ג כנ"ל].

סיכום סימן תע"ד - ברכת שאר הכוסות

(א-ב) ברכה ראשונה על כוס שני ורביעי: יש נוהגים שלא לברך, שאמירת ההגדה וההלל אינם נחשבים היסח הדעת מהברכה שבירך בתחילה. אלא רק ברכת המזון שלפני כוס שלישי, שמהוה גמר וסילוק הסעודה.

ומנהג מדינות אלו {וכ"כ רבינו בסידור} לברך על כל כוס, כיון שתיקנו חכמים כל כוס כמצוה לעצמה.

(ג) ברכה אחרונה: מברכים רק בסיום כל הד' כוסות. שאפילו לאחר ברכת המזון אינו מחוייב לברך מיד ברכה אחרונה, אלא יכול לאכול ולשתות עוד ולברך על הכל בסוף.

מבוא לסימן תע"ה

השתלשלות הדינים בגמ', ראשונים ואחרונים עד לפסיקת אדה"ז
- סוגיות עיקריות מתוך הסימן

מצה (סעיפים ד-ט)

על הפסוק¹ "שֶׁבַעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מִצּוֹת לֶחֶם עֲנִי" דרשו בברייתא²: "לחם עני - עני כתיב, מה עני שדרכו בפרוסה - אף כאן בפרוסה". ולמדו מכך בגמרא³ שבפסח "מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע", ודלא כמו בשאר ימות השנה שמצוה מן המובחר לברך על שלימה.

ונחלקו הראשונים בנוגע לאיזה ברכה הדברים אמורים, האם על ברכת הנהנין - "המוציא לחם מן הארץ", או שמא על ברכת המצוה - "על אכילת מצה":

א. רש"י⁴ והרשב"ם⁵ פירשו דהיינו שצריך לברך "על אכילת מצה" על מצה פרוסה, אבל ברכת "המוציא" צריך לברך על שתי מצות שלימות, משום שליל פסח אינו יוצא מן הכלל משאר ימים טובים שיש בהם חיוב לחם משנה. וכן הביאו התוס'⁶ שר"י היה מברך "המוציא" על מצה שלימה ולאחר מכן בירך "על אכילת מצה" על מצה פרוסה, ובצע משתיהן יחד.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. דברים טז, ג.
2. פסחים קטז, ב - קטז, א.
3. ברכות לט, ב.
4. פסחים קטז, א ד"ה אף.
5. שם ד"ה אף.
6. שם ד"ה מה. וסיימו: וכן עמא דבר.

והרא"ש⁷ הוסיף וכתב, כיון שהדין במי שיש לו כזית מצה כשרה בלבד הוא לאכלו בסוף הסעודה (אפיקומן) ולברך המוציא על לחם משנה ממצה עשירה⁸, אם כן מסתבר שחיוב ברכת המוציא אינו על לחם עוני (פרוסה).

ולדעה זו לוקחים ג' מצות לשולחן הסדר – ב' מצות עבור לחם משנה לברכת המוציא, וחצי מצה עבור קיום מצות מצה של ליל הסדר.

ב. הרי"ף⁹ פירש דהיינו שצריך לברך "המוציא" על מצה פרוסה, דהיינו שכוונת הברייאת היא להוציא את ליל פסח מכלל שאר הימים טובים, שבכולם צריך שיהיה בשעת ברכת "המוציא" לחם משנה, שתי ככרות שלימות, ובפסח צריך שיהיה מצה אחת שלימה ומצה אחת פרוסה. וכתב הטור¹⁰ שלדעתו ב' הברכות הם על הפרוסה.

וכן דעת הרמב"ם¹¹. וכן כתבו התוס'¹² שמנהג ה"ר מנחם מיוני וה"ר יום טוב היה לברך על הפרוסה הן ברכת "המוציא" והן ברכת "על אכילת מצה". וכן הביאו הראב"ן בשם יש מן הגאונים, וכן הגהות מיימוניות¹³ בשם הירושלמי.

ולדעה זו אין צורך בג' מצות בשולחן הסדר, אלא בב' מצות בלבד¹⁴.

ג. הראב"ן¹⁵ הביא בשם רבינו חננאל וגאונים שמברכים על הפרוסה "המוציא" ועל השלימה "על אכילת מצה", וביאר שלמדו זאת מכך שהדרשה בנוגע ללחם עוני מובאת בסוגיא דברכת המוציא¹⁶, וכן משום שדרכו של עני לברך ברכת "המוציא" על פרוסה. וכן כתב בהגהות מיימוניות¹⁷ בשם תוס' וראב"ה.

אף לדעה זו נראה שניתן להסתפק בב' מצות בלבד.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

7. פ"י סי' ל'.

8. מצה עשירה – מצה שנאפתה ממי פירות, ועל אף שהיא כשרה לפסח, אינה ראויה לקיום מצות אכילת מצה בליל הסדר (עיי' סימן תסב סעי' א). וראה דין זה כפי שמובא בדברי אדה"ז סימן תפב סעי' א.

9. כה, ב.

10. סי' תעה ס"ז.

11. חמץ ומצה פ"ח ה"ו.

12. שם.

13. הלכות חמץ ומצה פ"ח אות ו.

14. ראה ב"י בשם תשובת הרשב"א.

15. פסחים דף קסו, א.

16. ברכות לט, ב.

17. סוף הלכות חמץ ומצה אות ז.

*

וכתב רבינו¹⁸ שהעיקר כדעה הראשונה, ומ"מ במקום שניתן להחמיר כדעה האחרונה באופן שלא יהיה סתירה לדעה הראשונה ראוי לחשוש לכך¹⁹. ולפי זה ביאר כמה הלכות בסדר הברכה והאכילה:

סדר הנחת המצות – הרא"ש²⁰ כתב שיש להניח את המצה הפרוסה בין שתי השלימות, וביאר הטור²¹ שזהו כדי שיפגע בשלימה תחילה כשיבוא לברך ברכת המוציא, ולא יצטרך להעביר על המצוות²². וכן פסק רבינו²³.

זמן הבציעה – כתבו הרא"ש והטור שתיכף אחר ברכת המוציא יבצע המצה השלימה, והוסיפו שהרוצה לצאת ידי שני השיטות יאחוז שתי המצות בידו, ויברך המוציא ועל אכילת מצה זה אחר זה, ואחר כך יבצע משתייהן יחד. וכן פסק רבינו²⁴.

שיעור האכילה – כתב השו"ע²⁵ שצריך לאכול כזית מכל מצה, וביאר הפרי חדש²⁶ שברכה ראשונה אינה צריכה שיעור, ומעיקר הדין היה צריך לאכול כל שהוא מהמצה עליה מברכים המוציא וכזית מהמצה עליה מברכים על אכילת מצה, אך כדי לצאת ידי כל השיטות יש לאכול כזית מכל אחד²⁷. וכן פסק רבינו²⁸.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

18. ס"ה. ס"ז. ס"ט.

19. ובסי' תפב ס"ד הביא רבינו גם את הדעה האמצעית.

20. שם.

21. ס' תעג ס"ו.

22. אבל יש אומרים שיש להניח הפרוסה למעלה, וזאת משום שסוברים כהדעה שהובאה לעיל שב' הברכות הם על הפרוסה (אנשי א"י בטור ס' תעה ס"ז לגירסת הפרישה סק"ד. רשב"א בתשובה מובא בב"י ס"א). ויש אומרים שאע"פ שברכת המוציא על השלימה יש להניח את הפרוסה למעלה (ראה ב"ח ס' תעג ס"ק יא). ויש אומרים שאע"פ שברכת המוציא על הפרוסה ניתן להניח השלימה למעלה (ראה ב"ח ס' תעה סק"ד).

23. ס"ד. ס"ט.

24. ס"ה.

25. ס"א.

26. ד"ה ומ"ש כזית.

27. והב"ח (סק"ג) והמג"א (סק"ד) למדו מכאן שלכתחילה צריך לאכול כזית בשביל ברכה ראשונה (וכן משמע מדברי אדה"ז שכתב "שבשביל ברכת המוציא בלבד אין צריך לבצוע כזית מעיקר הדין", ומשמע שלכתחילה יש בזה עניין), והט"ו (סק"ב) פירש שעל שני המצות חל שם המוציא ושם על אכילת מצה.

28. ס"ה.

סדר האכילה – כתב השו"ע²⁹ שלכתחילה יאכל את שני הכזיתים יחד, וביאר החק יעקב³⁰ שכיון שבירך תחילה שתי הברכות אם יאכל תחילה את הכזית של המוציא יהיה הפסק בין ברכת המצה לאכילתה, ולכן צריך לאכול שניהם יחד³¹. וכן נקט רבינו³², ולכאורה נראה מלשונו שדווקא מאחר שאוכל כזית מהמצה של ברכת "המוציא" (לצאת ידי האומרים שהיא המצה של "על אכילת מצה"), לכן אכילתו חשובה כהפסק, אבל אילו היה אוכל כל שהוא בלבד לא היה הדבר הפסק.

סדר האכילה בדיעבד – כתב השו"ע³³ שאם אינו יכול לאכול שני הכזיתים יחד יאכל של "המוציא" תחילה ואח"כ של "על אכילת מצה", וביאר החק יעקב³⁴ שבדיעבד אין הדבר חשוב הפסק בין ברכת "על אכילת מצה" לאכילת המצה, כיון שזהו הפסק מענין האכילה³⁵.

ופסק רבינו³⁶ שיש לאכול תחילה מהמצה השלימה, משום שהעיקר כדעה הראשונה שעל השלימה מברכים "המוציא", ובפרט שגם לפי הדעה השניה אין בדבר איסור גמור, ורק לכתחילה נכון הדבר להקדים את הכזית של הפרוסה.

עוד כתב החק יעקב³⁷ שמלשון הטור משמע שצריך לאכול גם את הכזית הראשון בהסיבה, אע"פ שחיוב הסיבה הוא רק בכזית שיוצא בו ידי חובת מצה. וביאר רבינו³⁸ שזהו בכדי לחשוש לדעת האומרים שהמצה השלימה היא שמברכים עליה "על אכילת מצה".

◆ הערות ומראי מקומות ◆

29. ס"א.

30. סק"ה.

31. והט"ז (סק"ב) כתב שזהו לפי ששתי הברכות שייכות זו לזו ולכן צריך שתהיה אכילה כאחד כאילו היה ממש מצה אחת.

32. ס"ו.

33. ס"א.

34. סק"ה.

35. בלשון רבינו: "כיון שהוא לצורך אותו כזית" – של אכילת מצה.

36. ס"ז. ס"ט.

37. סק"ז.

38. ס"ט.

כורך (סעיפים טו-כ)

איתא בברייתא³⁹: "אמרו עליו על הלל שהיה כורכן (פסח מצה ומרור) בבת אחת ואוכלן, שנאמר על מצות ומרורים 'אכלוהו'. ובברייתא אחרת מובא שיש חולקים על שיטתו: "יכול יהא כורכן בבת אחת ואוכלן כדרך שהלל אוכלן, תלמוד לומר על מצות ומרורים 'אכלוהו, אפילו זה בפני עצמו וזה בפני עצמו".

ומבואר בגמרא⁴⁰, שלדברי הכל בזמן הזה אי אפשר לצאת ידי חובה באכילת מצה ומרור יחד, משום שהכלל "מצוות אין מבטלות זו את זו" נאמר בנוגע לשתי מצוות שקולות, כגון ששתייהם מדאורייתא או ששתייהם דרבנן, אבל מצוה דרבנן מבטלת מצוה דאורייתא – ולכן, כיון שחיוב אכילת מצה בזמן הזה מדאורייתא ואילו חיוב אכילת מרור מדרבנן⁴¹, אם יאכל את שניהם יחד יבטל טעם המרור את טעם המצה, ולא יצא ידי חובת מצה.

וסיימו בגמרא, שמאחר שלא נפסקה הלכה כהלל או כחכמים, לכן יש לאכול מצה ומרור בשלשה שלבים, תחילה מברך על אכילת מצה ואוכל מצה בלבד, לאחר מכן מברך על אכילת מרור ואוכל מרור בלבד, ולבסוף אוכל מצה ומרור יחד בלא ברכה.

וביאר התוס'⁴², שלדעת חכמים כדי לצאת ידי חובת אכילת מרור צריך לאכול מרור ללא מצה, משום שכבר יצא ידי חובת אכילת מצה, ואין שום מצוה (לדעתם) באכילת מצה נוספת, וממילא טעם המצה (שהוא רשות) מבטל את המרור; ואילו לדעת הלל צריך לאכול את המרור דווקא⁴³ בכריכה עם המצה, וממילא אין המצה מבטלת את המרור כיון שגם באכילתה יש מצוה מדרבנן.

והעיר הפרי חדש⁴⁴, שהמבואר בגמרא שמברכים על אכילת מרור קודם אכילת המרור לבדו, זהו כדעת חכמים שבזה יוצא ידי חובתו, אבל לדעת הלל לכאורה נמצא שבתחילה מברך

◆ הערות ומראי מקומות ◆

39. פסחים קטו, א.

40. שם.

41. כמבואר בדברי אדה"ז סעי' טו.

42. שם ד"ה אלא מברך.

43. לשיטת הב"ח (סק"ז) והפרי מגדים (משב"ז סק"ז) לדעת הלל בזמן הזה יוצא אדם ידי חובה באכילת מרור בלבד (לפי הב"ח רק בדיעבד), אבל רבינו נקט כדעת הפרי חדש (ד"ה ומ"ש וכורכה) שאינו יוצא ידי חובת מרור אלא בכריכה.

44. ד"ה ומ"ש וכדי.

לבטלה, ואחר זמן אוכל מרור (היינו כורך, שבזה יוצא ידי חובתו) ללא ברכה. וביאר שכיון שבירך תחילה על דעת לפטור גם כן את המרור של הכורך, אין מחשיבים את אכילת המרור לבד כהפסק, כשם שאכילת הכזית של המוציא אינו מפסיק בין ברכת אכילת מצה לאכילת הכזית דמצה.

*

טיבול המרור בחרוסת – הטור והבית יוסף⁴⁵ הביאו מחלוקת ראשונים לענין טיבול המרור של הכריכה בחרוסת, יש אומרים שאין לטבלו משום שבליל הסדר מטבילין ב' פעמים (הכרפס והמרור הנאכל בפ"ע) ולא ג' פעמים, ויש אומרים שצריך לטבלו משום שהלל לפי שיטתו היה טובל מרור זה בחרוסת. וכתב רבינו⁴⁶ שהמנהג כדעה הראשונה (וציין לרמ"א שכתב כן) אך העיקר כדעה השניה (וציין להרבה פוסקים שנקטו כן).

הסיבה – הטור⁴⁷ הביא שאחיו רבינו יחיאל הסתפק האם צריך הסיבה שהרי המרור אינו צריך הסיבה. אך בעל המנהיג כתב שאכילת הכורך צריכה להיות בהסיבה מחמת המצה שבאה זכר לחרות. וכתב הבית יוסף שפשוט הדבר שצריך הסיבה, שהרי הלל היה אוכל את הכריכה בהסיבה משום שיצא בזה ידי חובת מצה (ומרור שאכלו בהסיבה יצא). והוסיף הפרי חדש⁴⁸ שאף בזמן הזה שצריך לאכול בתחילה מצה לבד גם לשיטת הלל, מ"מ יש לאכול הכורך בהסיבה, כמו שאכל הלל בזמן הבית.

הפסק – הטור⁴⁹ הביא בשם בעל המנהיג שהרוצה לקיים מצוה מן המובחר לא יפסיק בדיבור בין ברכת המצה והמרור לאכילת הכורך, משום שלדעת הלל ברכת המרור צריכה להיות על הכורך, ויש להחמיר ולחוש לדבריו.

◇ הערות ומראי מקומות ◇

45. ס"א.

46. ס"ט. בטור בשם ראבי"ה וברמ"א הלשון הוא "אין לטבלו", היינו שאסור לטבול, אבל רבינו נקט בלשון "אין צריך לטבלו", ומשמע שמותר לטבול, ובספר הלכות ליל הסדר (עמ' קסב) הביא שכן הוא לשון המרדכי. וביאר שרבינו לשיטתו, שאת דברי הרמ"א (סי' תעו ס"ב) שאין להוסיף על שני טיבולים בליל הסדר ביאר רבינו (שם ס"ז) שזהו כדי שיהיה ניכר שב' הטיבולים נעשים לשם מצוה, וא"כ גם כאן ניכר שעושה לשם מצוה מחמת הספק.

47. ס"א.

48. ד"ה ומ"ש ואוכלם.

49. ס"א.

אכל בלא כוונה (סעיפים כח-לא)

בגמרא⁵⁰ הובאה מחלוקת תנאים בשייכות למצוות הסדר האם "מצוות צריכות כוונה":
 בברייתא אחת איתא "אכלן בלא מתכוין יצא", דהיינו שהאוכל מצה ומרור בלא כוונה לקיים
 המצוה יצא ידי חובתו. ואילו בברייתא אחרת מובא בשם רבי יוסי "אף על פי שטיבל בחזרת,
 מצוה להביא לפניו חזרת וחרוסת", דהיינו שהאוכל מרור קודם הסעודה בכדי להתמיה את
 התנינות (שלא היה לו ירק אחר ל"כרפס") לא יצא ידי חובתו כיון שלא נתכוין למצות מרור.
 ובמסכת ראש השנה⁵¹ מבואר שמי שכפאוהו פרסיים לאכול מצה בליל פסח יצא ידי חובתו,
 אע"פ שאכל בעל כרחו. ובהמשך לזה האריכו בענין "מצוות צריכות כוונה" לענין תקיעת שופר:
 רבא דייק מהדין הנ"ל שהתוקע בשופר כדי לשורר ולזמר יצא ידי חובה אף שלא נתכוין, אך
 רבי זירא סבר שמצוות תקיעת שופר צריכה כוונה ולכן ציוה למשמשו שיכוין בשעת התקיעה
 להוציאו ידי חובה. ולבסוף הביאו שהדבר תלוי במחלוקת תנאים, לתנא קמא אין צריך כוונה
 ולרבי יוסי צריך כוונה.

ונחלקו הראשונים לענין הלכה:

הרא"ש⁵² דייק מכך שהרי"ף הביא רק את דברי רבי זירא (שהובאו לעיל) שפוסק ש"מצוות
 צריכות כוונה". וביאר, שיש לפסוק הלכה כרבי יוסי, ש"נימוקו עמו"⁵³, והרי אמר בפירוש הן
 לענין מצה והן לענין שופר שמצוות צריכות כוונה. והביא שכן פסק בה"ג.

הרשב"א⁵⁴ פסק כדעת רבא ש"מצוות אין צריכות כוונה", וביאר שגם ר' זירא סבור כן, ומה
 שציוה למשמשו לכוין היינו לכוין להשמיע קול שופר, אך לאו דווקא להתכוין להוציא ידי חובה.
 ובדברי הרמב"ם מצאנו לכאורה סתירה בדבר, לענין שופר כתב⁵⁵ "לא נתכוון השומע לצאת,
 לא יצא ידי חובתו", ואילו לענין מצה⁵⁶ כתב "אכל מצה בלא כוונה, כגון שאנסוהו גוים או
 לסטים לאכול, יצא ידי חובתו".

◇ הערות ומראי מקומות ◇

50. פסחים קיד, ב.

51. כח, א – כט, א.

52. ר"ה פ"ג סי"א.

53. גיטין סז, א.

54. ר"ה כת, ב ד"ה א"ל. וכן הביאו הר"ן ז, ב ד"ה אבל והמגיד משנה הלכות שופר פ"ב ה"ד בשמו ובשם
 גאונים.

55. הלכות שופר פ"ב ה"ד.

56. הלכות חמץ ומצה פ"ו ה"ג.

וביאר הר"ן⁵⁷ שהרמב"ם סובר, שרק לענין תקיעת שופר פוסקים כרבי זירא שצריך כוונה, אך לענין אכילת מצה כיון שלא מצאנו בגמרא (ר"ה) מי שאומר בפירוש שצריך כוונה, לכן פוסקים שכפאוהו ואכל מצה יצא. וטעם החילוק הוא כסברא המובאת בגמרא⁵⁸, שיש לומר שהתוקע בשופר בלא כוונה הרי זה כמתעסק בעלמא, ואילו האוכל מצה בלא כוונה הרי מ"מ אכל מצה, וביאר רש"י⁵⁹ שזהו ע"ד מה שאמרו⁶⁰ "המתעסק בחלבים ועריות חייב שכן נהנה", שכיון שנהנה באכילתו אינו חשוב כמתעסק⁶¹.

וכן כתב רבינו⁶² והוסיף ביאור בדבר, דהטעם שכל המצוות שלא נתכוין בעשייתן לשם מצוה לא יצא ידי חובתו הוא משום ש"לא קיים המצוה כלל, שאינו אלא כמתעסק בעלמא ואין עשייתו נקראת עשיית מצוה", משא"כ במצוות התלויות באכילה, אפילו שלא נתכוין לאכול ואפילו שלא רצה לאכול, מ"מ כיון שיש בהן הנאה לגוף, ו"על כרחו נהנה הגוף מאכילה", לכן "הרי זו נקראת אכילה"⁶³.

ובדומה לזה כתב בספר אתון דאורייתא⁶⁴ שהפטור של דבר שאינו מתכוין ומתעסק יסודו שבמקום שאסרה התורה עשיית האדם אזי כשלא כיון נחשב כאילו לא עשה כלל ולא עבר על דברי התורה, אבל בעבירות של אכילה לא הקפידה התורה על המעשה אלא על הרגשת ההנאה, שלא יהנה האדם מאכילת חלב, וא"כ מה בכך שלא נתכוין הרי סוף סוף הרגיש הנאה מחלב.

◇ הערות ומראי מקומות ◇

57. ז, ב ד"ה לפיכך.

58. ר"ה שם.

59. ד"ה מהו.

60. כריתות יט, ב.

61. וכעין זה תירץ המ"מ, שבשופר העיקר הוא השמיעה ולא המעשה, ואילו במצה העיקר הוא מעשה. אך כתב שנראה יותר שהנוסח האמיתי גבי מצה הוא "לא יצא".

62. סכ"ח.

63. ולהעיר, דהפני יהושע ר"ה שם (לתוד"ה "אמר רבא") כתב שבמרוור לא שייך לומר שכן נהנה, וכן הפרי מגדים בפתחה כוללת ח"ג אות ה' הסתפק האם שייך לומר כן בנוגע למרוור. אבל רבינו כתב בפירוש שהוא הדין למרוור, ולכאורה נראה שעיקר הגדר לפי דבריו אינו ההנאה והתענוג שבדבר, אלא שהכנסת המזון לגוף פועלת שלא יהיה כמתעסק אלא כעשייה גמורה.

64. כלל כד ד"ה ואולם כ"ז וד"ה ומעתה.

פתיחה לסימן תע"ה

בסימן זה מתבארים הסימנים "רחצה" - נטילת ידיים, ברכת ה"מוציא", "מצה" - הברכה והמצווה, "מרור" ו"כורך".

בסעי' א-ב מבואר חובת נטילת הידיים, על אף שכבר נטל ידיו לפני אכילת הכרפס.

בסעי' ג-י מבואר על איזה מצות מברכים ברכת "המוציא" וברכת "על אכילת מצה" לפי הדעות השונות, וכיצד יש להחזיק את המצות וכיצד לאוכלם.

בסעי' יא-יז מבואר דין אכילת המרור וטיבולו בחרוסת.

בסעי' טו-כא מבואר הטעם לאכילת הכורך, והוא משום דעתו של הלל שבזמן שיש קרבן פסח יש לאכול את המצה והמרור ביחד, ולכן גם כעת שהמרור לא מדאורייתא יש לעשות זכר למקדש ולאכול אותם בכריכה.

בסעי' כב-כד מבואר הדין במקרה שאין לו ירקות לטבלם ב"כרפס", ועליו לאכול מהמרור גם בכרפס. במקרה זה נוצרת בעיה שהוא אוכל מהמרור לפני זמנו, ובסעי' אלו מבואר ההלכות הנובעות ממצב זה.

בסעי' כה-כז מבואר הדין במקרה שאכל את המצה או המרור שלא כהלכתם, אלא בלעם ללא לעיסה. ומקרה נוסף, שבלע את שניהם יחד.

בסעי' כח-לא מבואר הדין במי שאכל מצה או מרור ללא כוונה לקיים את המצווה, או שאפילו בכלל לא ידע שהיום פסח או שזה מצה.

בסעי' לב-לג מבואר שכל דין חובת אכילת המצה הוא אך ורק בלילה הראשון, ואין לו תשלומין בשאר הימים.

סימן תע"ה – יתר דיני הסדר ובו ל"ג סעיפים:

נטילת ידים לפני הסעודה אף שכבר נטל לפני הכרפס

א. אף על פי שנמל ידיו לצורך טיבול הירקות¹, אף על פי כן צריך לחזור וליטול ידיו לסעודה ולברך "על נטילת ידים" אחר גמר ההגדה וההלל², לפי שבשעת אמירת ההגדה וההלל הסיח דעתו משמירת ידיו³, ויש לחוש שמא נגע במקום הטינופת⁴, שהידים עסקניות הן⁵:

ב. ואף אם בשעת אמירת ההגדה וההלל לא הסיח דעתו משמירת ידיו, אף על פי כן צריך לחזור וליטול ידיו לסעודה בלא ברכה, לפי כשנמל ידיו לצורך טיבול הירקות לא היה בדעתו שתעלה לו נטילה זו לסעודה, וכל הנוטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה אין נטילה זו עולה לו לאכול לחם, אם לא היה דעתו לכך בשעת נטילה כמו שנתבאר בסי' קנ"ח⁶.

1. כדלעיל סימן תעג סעי' יט.
2. שאז ניגשים לאכילת המצה.
3. "שכיון שהסיח דעתו מן האכילה, מן הסתם לא נזהר בשמירת ידיו והסיח דעתו מהן" (סימן קעח סעי' ז).
4. "מקום המטונף הם מקומות המכוסים באדם (ולא מקום הטינופת ממש, אלא אפילו שוק וירך - סימן קסד סעי' ב), לפי שיש בהם מלמולי זיעה, וכן אם חיכך הראש .. וכן צואת האוונן וצואת האף הן טינופות" (סימן צב סעי' ז).
5. ועלול להיות מצב שנגע במקומות הנ"ל ללא שימת לב.
6. סעי' יג: "נטל ידיו לדבר שטיבולו במשקה, ואח"כ נמלך לאכול לחם, יחזור ויטול ידיו בלא

הלכה למעשה

סעיף א'

- 1) לפני "רחצה" אמר הרבי את כל הדינים המופיעים בסידור מ'רחצה' ועד אחר 'כורך'⁴.
- 2) מנהג הרבי ליטול את ידיו בעצמו, ולא היו מביאים לו את המים, אלא הלך ליטול ידיו במטבח⁵.

4. אוצר מנהגי חב"ד עמ' קכ"ה.

5. אוצר מנהגי חב"ד עמ' קע"ו. ודלא כיש הנוהגים שמביאים לבעל הבית נטילת ידיים משום דרך שררה וחירות. ראה ויגד משה פרק כג אות ג, הובא בפסקי תשובות סעי' א.

ואם כשנמל ידיו לטיבול הירקות היה דעתו שתעלה לו נטילה זו גם לסעודה, אין צריך לחזור וליטול לסעודה אם לא הסיח דעתו משמירת ידיו בשעת אמירת הגדה והלל⁷. ומכל מקום לכתחלה אין נכון לעשות כן, כמו שנתבאר בסימן קס"ד⁸:

"לחם משנה" ו"לחם עוני"

ג. אעפ"י שבכל יו"ט חייב האדם לבצוע על לחם משנה כמו שיתבאר בסימן תקכ"ט⁹, מכל מקום בליל פסח יש אומרים שאין צריך כי אם אחת ומחצה, לפי שמה שדרשו חכמים ממה שכתוב "לחם עני" חסר וא"ו שתהא המצה פרוסה כדרכו של עני¹⁰, לא דרשו אלא לגרוע מלחם משנה, שאחת מהם לא תהיה שלימה. ויש אומרים שלא דרשו אלא להוסיף על לחם משנה, שמלבד ב' מצות שלימות שצריך לבצוע עליהן כמו בשאר יום טוב, צריך להיות עוד פרוסה אחת משום "לחם עני"¹¹, וכן המנהג פשוט, ואין לשנות

השישי "לחם משנה", ואמרו חז"ל שגם ביו"ט לא ירד מן, וממילא מובן שבעיו"ט ירד לחם משנה, ויש לעשות זכר לכך כמו שעושים בשבת (כ"י בתחילת סימן תקכ"ט, בשם הר"ף. ובדברי אדה"ז שם זה לא מופיע. ועיין לקו"ש חלו"ש עמ' 77 ואילך באריכות).

10. הובא לעיל סימן תעג סעי' לו.

11. א. דין "לחם עוני" שיש לאכול פרוסה דווקא – הינו דין דרבנן, והדרשה אינה אלא אסמכתא (ראה ריטב"א קידושין יח ע"ב, ועוד שהרי יוצאים ידי חובה בדיעבד אף במצה שלימה וחייב הפרוסה הוא לכתחילה בלבד – ראה לקמן סעי' ח). ב. עיקר ההלכה לשיטת אדה"ז היא שאף דין לחם משנה אינו אלא דרבנן (ראה סימן רעא בקו"א ס"ק ב, ובסימן רנד סעי' ח).

וא"כ, יש לבאר כך את הנידון בסעי' זה: יש מחלוקת מהי כוונת חכמים בדרשתם – האם להפחית מתקנתם בשבת רגילה או להוסיף על שבת רגילה. אך אין כאן הפחתה מדין דאורייתא (ויש לבאר לפי השיטות שחייב לחם משנה הוא דאורייתא (כמובא בקו"א שם) ואכ"מ).

ברכה אם לא הסיח דעתו, לפי שלהאומרים שדבר שטיבולו במשקה אין צריך נטילת ידים כלל בזמן הזה, ה"ז כאלו נוטל לנקיות בעלמא ולא לשם מצות נטילה, ונטילת ידים צריכה כוונה לשם נטילה המכשרת לאכילה". אך לא יברך על נטילת ידיים במקרה כזה, מפני "שיש אומרים שנטילת ידים אינה צריכה כוונה, וספק ברכות להקל, כי שמא עלתה לו נטילה הראשונה" (שם).

7. מאחר ובמקרה זה גם היתה כוונה חיובית בזמן הנטילה הראשונה, וגם לא היה היסח הדעת מנקיות הידיים.

8. סעי' א: "ועכשיו נהגו שלא להתנות על הנטילה, לפי שיש אומרים שאין תנאי מועיל אלא בשעת הדחק לפי שחששו שמא יבואו להאכילו דבר האסור כשיראוהו אוכל בלא נטילה שיסברו שהוא נכרי". והב"י (ריש הסימן) כתב שאין לעשות כך, "שלא לבטל תקנת חכמים שתקנו ליטול פעמיים בליל פסח" (ועיין התוועדויות תשי"ט ח"ב עמ' 230).

9. מאחר והטעם שצריך "לחם משנה" בשבת הוא מפני שהמן לא ירד בשבת אלא ירד ביום

אלא בשעת הדחק כמו שיתבאר בסי' תפ"ב¹²:

המצה עליה מברכים כל ברכה

ד. וצריך שיאחו שתי השלימות בידו בשעת ברכת "המוציא"¹³, והפרוסה תהיה בין שתי השלימות. ולא יניח הפרוסה מלמעלה, לפי שבתחלה צריך לברך "המוציא" ואח"כ "על אכילת מצה"¹⁴, וברכת "המוציא" היא על השלימה¹⁵ וברכת "על אכילת מצה" היא על הפרוסה שהיא "לחם עני"¹⁶, ואם הפרוסה תהיה מלמעלה יצטרך לעבור על המצות¹⁷, כשיברך המוציא בתחלה:

ה. ולאחר שגמר ברכת "המוציא" יש להשמיט השלישית השלימה מן ידו¹⁸ ויאחו בפרוסה מלמטה ובהעליונה מלמעלה, ויברך "על אכילת מצה"¹⁹. אבל לא ישמיט מידו

16. כפשטות דרשת חז"ל שהובאה לעיל סעי' ג. ועיין במבוא.

17. וכלל גדול הוא ש"אין מעבירין על המצוות". ויש שביארו טעמו של כלל זה שהוא משום בזוי מצוה, שכשמניח המצוה שבאה לידו ועוסק במצוה אחרת, הרי זה ביזוי המצוה הראשונה (עיי' אנציק"ת בערך "אין מעבירין על המצוות", וש"נ).

18. שהרי בברכת "על אכילת מצה" אינו צריך לאחוז במצה זו. וראה עיונים.

19. "ולא לאכול מצה .. מפני שמוציא גם אחרים השומעים" (הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "על"), ו"כל העושה מצוה בין שהיתה חובה עליו בין שאינה חובה עליו אם עשה אותה לעצמו מברך

12. שם נתבארו דיני מי שאין לו מספיק מצה שמורה, או שאין לו כלל מספיק מצה. עיי"ש.

13. "כי כל דבר שמברך עליו לאכלו צריך לאחוז בימינו כשהוא מברך (שו"ע סי' רו ס"ד) (הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "ויאחזם בידו").

14. "כי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם (ראה ברכות נ"א, ב), ואורחא דמילתא לברוכי לקב"ה דאפיק לחמא מן ארעא, והדר לברוכי על מצה דמתעביד מינה מצוה (סי' רע"ג) (הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "מוציא מצה").

15. מאחר ויש לברך המוציא על לחם משנה, בדיוק כמו בשאר הימים טובים (רש"י ורשב"ם פסחים קטז ע"א ד"ה הף).

הלכה למעשה

סעיף ד'

מנהג הרבי בזמן ברכת "המוציא" לאחוז את שלושת המצות בשתי ידיו (ואף האכילה בשתי ידיו), ואצבעותיו מפרידות בין מצה למצה⁶.

6. אוצר מנהגי חב"ד עמ' קע"ו.

מצה השלימה העליונה קודם ברכת "על אכילת מצה"²⁰, ואין צריך לומר שלא יבצע ממנה כלום עד לאחר גמר ברכת "על אכילת מצה"²¹, לפי שיש אומרים שברכת "המוציא" היא על הפרוסה שהיא "לחם עני" וברכת "על אכילת מצה" היא על

המצה היא על הפרוסה, ומה טעם להמשיך ולאחוז בשלימה? ועל כך מבאר, שהוא "לפי שיש אומרים...", וכדלקמן.

21. אלא ישאיר אותה בשלימותה; יש מרבתינו הראשונים שאמרו שיש לבצוע את המצה השלימה לפני ברכת על אכילת מצה (ראה איסור והיתר לרש"י סימן לט, שבלי הלקט סימן ריח, ועוד). ואדה"ז אומר שאין לנהוג לפי דעה זו, וכפי שהולך ומבאר הטעם.

לעשות, עשה אותה לאחרים מברך על העשייה" (רמב"ם הלכות ברכות פי"א הי"א). ובטעם הדבר י"ל, שהביטוי "וצונו לאכול מצה" הולך על האכילה בפועל, והביטוי "וצונו על אכילת מצה" הינו כללי יותר, וכלל גם את השומעים היוצאים י"ח (שצונו על ענין האכילה, ולא רק על מה שאני אוכל בעצמי).

20. לכאורה היה מקום לומר שישמיטה מידו, מאחר ונתבאר בסעי' הקודם שברכת המוציא שכבר בירכנו היא על השלימה, וברכת על אכילת

הלכה למעשה

סעיף ה'

(1) נראה, שאלו שאין להם קערה צריכים לאכול רק כזית אחד של מצה אחר שמברכים בעצמם "המוציא" ו"על אכילת מצה" (ואין עניין שיאכלו שתי "כזיתות", מאחר ובכל מקרה אין עבורם כזית מהמצה העליונה או האמצעית)⁷.

(2) כדאי להכין לכל אחד מבני הבית כזית מצה קודם הנטילה, כדי למנוע הפסק.

(3) בני הבית צריכים לקבל קצת מהמצה העליונה בשביל לצאת ידי חובת הלחם משנה⁸.

(4) כמה דעות נאמרו בפוסקים בשאלה כיצד יחלק בעל הבית מהמצות למסובים, באופן שלא יהיה הפסק לא עבורו ולא עבור המסובים⁹. ונראה שהאופן המובחר הוא, שלאחר ברכת בעל הבית יקחו מעצמם את המצות¹⁰.

7. ראה פסקי תשובות (החדש) אות ה'.

8. ראה שו"ע אדה"ז סימן רעד סעי' ד. הערות התמימים ואנ"ש דתות"ל 770 י"א ניסן תשע"א.

9. ראה פסקי תשובות אות ב' (בחדש אות ג').

10. ויגד משה סכ"ד אות כח. בירורי מנהגים – שבת עמ' 87.

השלימה²², לפיכך טוב לצאת ידי שניהם ולברך בתחלה שתי ברכות אלו²³, ואחר כך יבצע כזית²⁴ מהעליונה השלימה וכזית מהפרוסה.

ואף על פי שבשביל ברכת "המוציא" בלבד אין צריך לבצוע כזית²⁵ מעיקר הדין²⁶, אלא אפילו כל שהוא יכול לברך "המוציא", מכל מקום, כיון שבשביל ברכת "אכילת מצה" צריך לבצוע כזית, שעל פחות מכזית אינו יכול לברך שאינו יוצא ידי חובתו בפחות מכזית, ואם כן להאומרים שברכת "על אכילת מצה" היא על השלימה העליונה, צריך לבצוע ממנה כזית, ולסברא הראשונה (שהיא עיקר) שברכת "על אכילת מצה" היא על הפרוסה, צריך לבצוע כזית מן הפרוסה, לפיכך, לצאת ידי שניהם, צריך לבצוע כזית מזו וכזית מזו:

אופן האכילה

ו. ושני כזית אלו צריך לאכלם ביחד, דהיינו שיכניסם לפיו בבת אחת²⁷. שאם יאכל מתחלה את הכזית של "המוציא"²⁸ דהיינו של השלימה²⁹, ואחר כך יאכל הכזית של

25. "ברכת המוציא אין לה שיעור, שאפילו אינו רוצה לאכול אלא פירור פחות מכזית, צריך לברך המוציא" (סימן קסח סעי' ז).

26. אך לכתחילה יש לברך המוציא על כזית דווקא (ראה דברי אדה"ז סימן קסז סעי' ד: "ושיעור פרוסת המוציא בין לבצוע בין לכל אחד מהמסובין, יש אומרים שהוא לא פחות מכזית ויאכלנו כולו בבת אחת" (וראה ירושלמי ברכות פ"ז ה"א מה הטעם לסברא זו). ואף שדעה זו לא נתקבלה להלכה כמבואר שם, הרי שהמג"א שם סעי' ז כתב שכך "יש להחמיר לכתחילה". וראה לקמן סעי' ז).

27. פשטות ההבנה שיכניס את כל הכמות ביחד לפיו ואז יתחיל ללעוס (ומאחר וזה קשה מאוד מבחינה מציאותית, יבאר בסעי' הבא מה דינו של מי שלא יכול לנהוג כן בפועל).

28. תמיד יש לאכול קודם את הכזית של המוציא, מאחר ובזה יש את עיקר הבעיה ב"הפסק" (לקמן סעי' ז).

29. לפי הדעה הראשונה שהיא עיקר, כדלעיל סעי' ה ולקמן סעי' ז.

22. יש אומרים שמה שאמרו חז"ל לברך על פרוסה הכוונה היא לברכת המוציא, מאחר ועושים בפסח "כדרכו של עני", ודרכו של העני כל השנה היא לברך "המוציא" על פרוסה, וכך יש לנהוג בליל הסדר (תשב"ץ, תוס' רא"ש, ראבי"ה ועוד. נלקטו בקובץ שיטות קמאי לפסחים קיד ע"א וקטו ע"א וע"ב). ונחלקו האחרונים מה טעם לדעה זו מברכים על אכילת מצה על השלימה ולא על הפרוסה ג"כ: יש שכתבו שזה מאחר ו"אין עושין מצוות חבילות חבילות" (ב"ח ד"ה "ימה שכתב ומפני"), ויש שכתבו שזהו משום שהידור מצוה לברך על השלם דווקא (לבוש סעי' א).

23. המוציא ועל אכילת מצה.

24. דהא "אין אכילה פחותה מכזית", ונצטוינו "בערב תאכלו מצות" (עיי' אנצ"ת ערך "אכילת מצה" ריש פ"ג, וש"נ. וראה גם לעיל סימן תעג סעי' כח בהרחבת הביאור).

"אכילת מצה" דהיינו של הפרוסה, יהיה מפסיק בין ברכת "על אכילת מצה" לאכילת כזית מהפרוסה באכילת מצה כזית מהשלימה³⁰. וכן להאומר שברכת "המוציא" היא על הפרוסה, אם יאכל מתחלה הכזית מהפרוסה ואח"כ הכזית מהשלימה, הרי הוא מפסיק בין ברכת "אכילת מצה" לאכילת כזית מהשלימה. לפיכך, יכניסם לפיו בבת אחת. אבל אין צריך לבולעם בבת אחת³¹, אלא ירסקם בפיו ויבלע בתחלה כזית אחד כולו בבת אחת³², ואח"כ יבלע כזית השני בבת אחת³³:

ז. ואם אינו יכול לרסק בפיו שני הזיתים ביחד, יאכל בתחלה הכזית של "המוציא" דהיינו של השלימה לפי סברא הראשונה (שהיא עיקר), ואח"כ הכזית של אכילת מצה. ואין אכילת הכזית של "המוציא" חשוב הפסק בדיעבד בין ברכת "על אכילת מצה" לאכילת כזית מהפרוסה, כיון שהוא לצורך אותו כזית³⁴, דהיינו לצורך ברכת "המוציא" שצריך

השניה בפ"ע. וראה ברא"ש סימן ל ובראב"ן דף קסו עמ' א, שענין זה מובא בכל דעה בפ"ע. ועיי' הלכות ליל הסדר (אשכנזי עמ' ס).
31. אלא עצם ההכנסה לפיו מהווה התחלת האכילה וקיום המצווה. ועצ"ע.
32. שלכתחילה יש לאכול בבת אחת ממש, ולא להסתמך על הדין שאכילה בתוך כדי אכילת פרס נחשבת כאילו אכל בבת אחת (ראה מג"א סק"ד, וש"ס).
33. לכאורה אין הכוונה שיבלע את הכזית של המצה השלימה ולאחמ"כ את הכזית של הפרוסה, דהא לא ניתן להבדיל ביניהם לאחר הלעיסה. אלא הכוונה שיבלע כזית אחד המעורב משניהם, ולאחמ"כ כזית נוסף המעורב משניהם.
34. של מצות אכילת מצה.

30. מיד אחרי ברכת המוציא יש לברך על אכילת מצה, ולא ניתן לאכול את המצה של המוציא לפני ברכת על אכילת מצה (כמבואר ב'עיונים' לסעי' ה ד"ה "אבל"). ואז אוכלים דבר ראשון את הכזית של ה"המוציא", "דכיון דזו היא המצוה הראשונה (נראה כוונתו שעליה ברכו קודם), אין לעבור עליה, ד"אין מעבירין על המצוות" (ב"ח ד"ה "ומה שאמר שיאכל". ויש לאכול כזית דווקא, כמבואר ב'ביאור' לסעי' ה ד"ה "מעיקר הדין". וכ"ה לקמן סעי' ז), ורק אח"כ אוכלים את הכזית עליו ברכו על אכילת מצה, וא"כ, יש הפסק בין ברכת על אכילת מצה לאכילה בפועל. ולכן יש לאכול שני כזיתים אלו ביחד (יש להדגיש, שבעיה זו קיימת בין לפי הדעה הראשונה בפ"ע, ובין לפי הדעה

הלכה למעשה

סעיף ו'–ז'

מנהג העולם שלוקחים מהמצה השלימה והפרוסה שני כזיתים ואוכלים יחד כדרך האכילה, ואף אצל הרבי היה ניכר שאינו בולע את "הזיתים" בשלימותם¹¹.

¹¹. פסקי תשובות אות ד' (בחדש אות ו'). אוצר מנהגי חב"ד עמ' קע"ו.

לברך גם על אותו כזית של הפרוסה³⁵:

כמות האכילה ואופנה, בדיעבד

ח. וכל זה לכתחלה³⁶. אבל בדיעבד, אפילו לא אכל אלא כזית אחד בלבד בין מהשלימה בין מהפרוסה, ואפילו אכל בזה אחר זה באכילות הרבה³⁷, אם אין מתחלת אכילה ראשונה עד סוף אכילה אחרונה יותר מכדי אכילת פרס דהיינו ג' ביצים³⁸ (עיין סי' תרי"ב), יצא³⁹. ואפילו השיח הרבה באמצע הכזית בין אכילה לאכילה⁴⁰, אין צריך לחזור

חובת אכילת מצה, דהא קיי"ל דברכות אינן מעכבות (ראה אנצ"ת ערך ברכת המצוות סוף פרק א ודברי שלום הערה 51. וש"ס). החידוש כאן הוא שיצא ידי חובת על אכילת מצה כולל ברכת על אכילת מצה, מאחר ואכל כזית מהמצה עליה בירך לפי אחת הדעות, וכן יצא ידי חובת ברכת המוציא כראוי, מאחר ואכל מהמצה עליה בירך המוציא. אבל אם היה אוכל כזית אחר לגמרי, או אפילו חצי כזית מהמצה השלימה וחצי כזית מהמצה הפרוסה, אמנם היה יוצא ידי חובת המצוה מדאורייתא, אך לא היה מקיימה כתיקון חכמים (עיין דברי שלום שם. ולאור הנ"ל יש כאן חידוש מיוחד, שיצא ידי חובתו על אף שזה לפי ב' דעות סותרות).

40. לכתחילה אין להפסיק בדיבור באמצע עשיית המצוה. וראה סימן תלב סעי' ז, בנוגע לבדיקת חמץ: "לכתחלה אין להשיח שום שיחה באמצע הבדיקה אפילו בדברי תורה כי אם

35. דהא ברכת המוציא היא תנאי מוקדם לאכילת מצה, ולא ניתן לקיים בלעדיה את המצוה, ולכן אין זה הפסק בדיעבד.

36. אכילת כזית מכל מצה, ולא זו בלבד, אלא שעדיף לאוכלם ביחד וכו' וכדלעיל.

37. ולא אכלו בבת אחת כדלעיל סעי' ו.

38. שעור הככר הוא ו' ביצים, והוא מספיק לב' סעודות, והפרס הוא "פרוסה", היינו חצי מככר זה. ואם אכל כזית בזמן בו ניתן לאכול פרס, אכילת הכזית נחשבת כאכילה אחת המצטרפת למצוה, ולא כב' אכילות.

ואם שהה יותר מכדי אכילת פרס אין האכילות מצטרפות, והרי זה כאוכל חצי זית היום וכחצי זית למחר (ראה אנצ"ת בערך "אכילה" פ"ד).

39. נראה, שאף אם אוכל כזית מצה ממצה אחרת שבכלל לא היתה על השולחן, גם יוצא ידי

הלכה למעשה

סעיף ה'

המנהג הנפוץ הוא ששיעור 'כדי אכילת פרס' הוא 4 דקות¹², ויש אומרים שהשיעור הוא קטן יותר ויש אומרים שהשיעור גדול יותר, וכדאי לכתחילה להשתדל להספיק לאכול

12. הגר"ח נאה בשיעורי תורה עמ' ר"ג ובשיעורי מקווה עמ' קפ"ב. פסקי תשובות סר"י אות א'. נטעי גבריאל פסח ח"ב פ"צ ס"י ובהערה כ"ג.

ולברך על אכילת מצה ואין צריך לומר המוציא, כיון שלא השיח בין ברכה לתחלת האכילה⁴¹ (עיין סי' תל"ב):

אכילת שני ה'כזיתים' בהסיבה

ט. כשאוכל בתחלה הכזית של המוציא ואח"כ הכזית של אכילת מצה⁴², צריך להסב גם באכילת כזית של המוציא דהיינו כזית של השלימה (כדי לצאת גם להאומרים שהכזית של השלימה עליו הוא מברך על אכילת מצה ובו הוא יוצא ידי חובתו⁴³, ואינו יוצא אלא בהסיבה⁴⁴. ואף על פי שלדבריהם צריך לאכול תחלה הכזית של הפרוסה דהיינו של המוציא ואח"כ כזית של השלימה⁴⁵, מכל מקום אם היפך אין בכאן איסור גמור אף לפי דבריהם, אלא שלכתחלה נכון הדבר להקדים הכזית של הפרוסה לפי דבריהם שברכת המוציא שמברך בתחלה היא על הפרוסה. אבל העיקר הוא כסברא הראשונה שברכת המוציא שמברך בתחלה היא על השלימה ולפיכך צריך להניח הפרוסה תחת השלימה קודם הבציעה שלא יצטרך לעבור על המצות כמו שנתבאר למעלה⁴⁶, ולכן אוכל בתחלה הכזית מהשלימה. ואין אנו חוששין לסברא האחרונה אלא בדבר שאין בו חשש אף לפי סברא הראשונה, כגון לאכול כזית שלם מהשלימה בהסיבה):

שלא יכול לאכול את שניהם ביחד.

43. כמבואר לעיל סעי' ה.

44. כמבואר לעיל סימן תעב סעי' יד-טו.

45. כמבואר בתחילת ה'ביאור' לסעי' ו.

ומאחר ואנו אוכלים קודם את הכזית של השלימה, יוצא שלכאורה איננו חוששים לדבריהם, ומה טעם יש לאוכלו בהסיבה?

46. סעי' ד.

מענייני צרכי הבדיקה, לפי שיש אומרים שאף המשיח באמצע המצוה הרי זה הפסק וצריך לחזור ולברך כשיגמור המצוה".

41. מכיוון שכבר התחיל את המצוה יש לברכה על מה לחול, ואף אם דיבר לפני סיום המצוה אינו חוזר ומברך. ומשא"כ כשדיבר לפני התחלת המצוה (שלא מענייני המצוה), חוזר ומברך שנית (ראה סימן תלב שם).

42. כמבואר לעיל סעי' ז, שכן יש לנהוג במקרה

הלכה למעשה

את המצה בתוך שלוש דקות¹³. ולזקנים וקטנים אפשר להקל כהשיעור הגדול שהוא עד 9 דקות¹⁴.

13. ספר המנהגים עמ' 45 ובהערה 3.

14. פסקי תשובות כאן אות י' (בחדש אות י"ג).

טיבול המצה במלח

י. יש נוהגין לטבל במלח את הכזית של המוציא ושל אכילת מצה⁴⁷, ובמדינות אלו אין נוהגין כן, לפי שפת נקיה⁴⁸ אין צריך מלח כמו שנתבאר בסי' קס"ז⁴⁹. ואף שבשאר ימות הפסח מטבילין המצה במלח אף שהיא נקיה⁵⁰, מכל מקום בב' לילות אלו של פסח אין נוהגין כן מפני חיוב מצה לצאת ידי חובתו במצה שאין עמה תערובת טעם אחר כלל. אבל מעיקר הדין אין לחוש לזה (אבל לטבל המצה במשקין יש למנוע מעיקר הדין, כמו שנתבאר בסי' תס"א⁵¹):

טיבול המרור בחרוסת

יא. אחר שאכל הכזית של אכילת מצה, יקח מיד⁵² כזית מרור וישקענו כולו בחרוסת כדי להמית את הקפא (פירוש מין תולעת יש במרור והוא מת על ידי החרוסת) שבמרור,

נא לפחתך, הירצך או הישא פניך" – היינו שיש לקיים את המצוות בדברים משובחים דווקא (ועיי' גם בלשון אדה"ז סימן קסד שם שמשמע שיש בזה עניין לכתחילה). ועוד, שיש טעם ע"פ הקבלה לטבל תמיד במלח ג' פעמים (כמבואר בדברי אדה"ז שם).

51. סי"ב. ושם: "לפי שהן מפיגין את טעם המצה שנותנין בה טעם שלהם" שהרי "המצה עצמה צריך שיהיה בה טעם מצה, ולא שיופג טעמה על ידי טעם אחר".

52. מאחר ולקמן סעי' יח מתבאר שבין אכילת מצה לאכילת כורך יש להימנע מהפסק.

47. "כדי שתהא נאכלת בטעם משום כבוד הברכה" (סימן קסד סעי' ח).

48. ללא סובין.

49. ואף שאין חיוב לעשות את המצות פת נקיה (כדלעיל סימן תנד סעי' ב, ד), נהגו לעשות את המצות מפת נקיה כדי להתנאות במצות, משום שנאמר "זה א-לי ואנוהו" (ארחות חיים להרא"ה מלוניל הלכות חמץ ומצה סימן קיח, כל בו סימן מח).

50. עיי' בלבוש כאן ממנו משמע שאף בפת נקיה לכתחילה יש לטבל במלח משום "הקרבהו

❧ הלכה למעשה ❧

סעיף י'

אין נוהגים לטבול את המצה של 'המוציא' במלח¹⁵, ומנהג הרבי לטבול המצה במלח במשך הסעודה (אך לא בתחילת האכילה)¹⁶.

15. ספר המנהגים עמ' 40.

16. אוצר מנהגי חב"ד עמ' קפ"ה.

שלא יזיקנו. ועכשיו אין נוהגין לשקעו כולו, אלא בטיבול מקצתו. ויש שמיישבין המנהג⁵³ לפי שקפא זה אינו מצוי בינינו, ואין מטבילין בחרוסת אלא משום מצוה שהוא זכר לטיט⁵⁴. ואף על פי כן אין מברכין עליו⁵⁵, לפי שהוא⁵⁶ טפל למרור, ונפטר בברכת המרור⁵⁷:

יב. ואחר שטבלו בחרוסת יברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור"⁵⁸. ולא יברך קודם הטיבול, לפי שיש לתכוף הברכה לעשיית המצוה, דהיינו האכילה, בכל מה שאפשר⁵⁹. וכשהוא מטבלו בחרוסת יזהר להוציא מיד, ולא ישהנו בתוכו, שמא יתבטל

53. שלא לשקעו כולו. 55. שהרי אם הטיבול בחרוסת הוא מצוה ולא

רק מניעת סכנה, לכאורה היה צריך לברך עליו.

56. הטיבול בחרוסת.

57. "וכיון שבירך על העיקר פטר את הטפל"

(לבוש סעי' א).

58. ראה לעיל הערה 19 בנוגע לנוסח הברכה, וש"נ.

59. וראה גם בדברי אדה"ז לגבי ברכת על ביעור חמץ: "ולכתחילה יזהר שלא ידבר בינתיים כלל אפילו מעניני צרכי הבדיקה" (סימן תלב סעי' ו).

53. שלא לשקעו כולו.

54. ולא זו בלבד שעקב זה שאין ה"קפא" מצוי בינינו אין צורך לשקעו כולו, אלא יתירה מזו, "עדיף שלא לשקוע כולו כדי שלא לבטל טעם המרירות" (הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "ויטבול בחרוסת"). וראה לקמן סי"ב שמטעם זה יש להוציא את המרור מהחרוסת מיד ולא להשהותו, ואף לנער את המרור לאחר הוצאתו מהחרוסת.

הלכה למעשה

סעיף י"א

- מנהגנו שלא לשקע את כל המרור בחרוסת, כדי שלא יבטל טעם המרירות¹⁷.
- יש אומרים שאם אכל מרור בלי לטובלו בחרוסת, טוב לשוב ולאכול בטבילה בחרוסת, ולא יברך על אכילה זו, אבל יש שלא הצריכו זאת¹⁸.

סעיף י"ב

מנהגנו לכוון לפטור בברכת המרור גם את המרור שב'כורך'¹⁹.

17. ספר המנהגים עמ' 40.

18. פסקי תשובות אות ה' (בחדש אות ז'). נטעי גבריאל פסח ח"ב פצ"ג סכ"ה.

19. ספר המנהגים עמ' 40.

מעם מרירתו⁶⁰ על ידי הקיוהא⁶¹ שבחרוסת. ומטעם זה⁶² צריך לנער החרוסת מעליו מיד לאחר הטיבול:

הסיבה באכילת המרור

יג. אף על פי שאין צריך להסב באכילת מרור מטעם שנתבאר בסי' תע"ב⁶³, מכל מקום, אם רצה להסב רשאי⁶⁴:

בליעת המרור

יד. אף על פי שבמצה צריך לבלוע כל הכזית בבת אחת לכתחלה⁶⁵, מכל מקום במרור אם קשה עליו לבלוע כזית בבת אחת יש לסמוך על מי שאומר שאין צריך לבלוע כל הכזית בבת אחת, אלא יכול לבלוע מעט מעט⁶⁶. ובלבד שלא ישהה מתחלה ועד סוף יותר מכדי אכילת פרס⁶⁷:

64. ולא אמרינן שההסיבה היא סתירה לתוכנו של המרור שהוא זכר לעבדות (וראה במחצית השקל ס"ק ו, שלשיטתו משום הסתירה הנ"ל לכתחילה אין להסב באכילת המרור).

65. לעיל סעי' ו ואילך. וראה הערה 32.

66. אף במצה יוצאים ידי חובה בדיעבד אף אם לא אכל בבת אחת, אולם לכתחילה חייב לאכול הכזית בבת אחת אפילו שקשה עליו (לעיל סעי' ח), ואילו במרור כאשר קשה עליו יכול לסמוך על המקילים.

67. ראה לעיל הערה 38.

60. "לפי שהמרור שם תואר הוא על שם המרירות, הילכך בעינן שיטעום טעם מרור" (רבינו יונה בסדר פסח שלו). והיינו, שהתורה לא ציוותה אותנו לקחת ירק ששמו העצמי הוא "מרור", אלא זהו שם התואר, המתאר את תכונותיו. ודנו רבים בשאלה שהרי החסה אותה אנו לוקחים לכתחילה, אין בה בפועל טעם מרירות (ראה לעיל סימן תעג סעי' ל). ואכ"מ.

61. קיוהא – חמיצות (ראה רש"י לע"ב ד"ה "בית חרוסת", ובלעזי רש"י שם).

62. שמא יתבטל טעם המרירות.

63. שמסיבים בשעת עשיית דברים שהם "זכר לגאולה ולחירות" (סי"ד). והמרור אינו בכלל זה.

הלכה למעשה

סעיף י"ג

אוכלים המרור ללא הסיבה²⁰.

חייב אכילת מרור ומצה בזמן הזה

טו. מצות מרור מן התורה אינה אלא בזמן שהפסח נאכל⁶⁸ שנאמר "על מצות ומרורים יאכלוהו"⁶⁹, אבל בזמן הזה אינו אלא מדברי סופרים שתיקנו זכר למקדש⁷⁰. אבל חיוב אכילת מצה בלילה הראשון אף בזמן הזה הוא מן התורה, שנאמר⁷¹ "בערב תאכלו מצות", ולא הוזכר שם פסח:

אכילת מצה עם מרור

טז. לפיכך⁷², אם כרך אדם כזית מצה וכזית מרור ולעסן יחד ואכלן בזמן הזה לא יצא ידי חובתו, שהמרור שהוא מדברי סופרים מבטל את טעם המצה שהיא מן התורה⁷³.

אבל בזמן שבית המקדש קיים, שהמרור הוא גם כן מן התורה, יצא ידי חובת מצה וידי חובת מרור, לפי שמצות של תורה אינן מבטלות זו את זו, ששקולין הן כאחת, שכולן קיום מצותיו של הקב"ה הן⁷⁴. ולא עוד⁷⁵, אלא שלפי דעת הלל הזקן אין אדם יוצא ידי

71. שמות יב, יח: "בִּרְאשֵׁי בֶּאֱרֶבְעָה עֶשְׂרֵי יוֹם לְחֹדֶשׁ בִּפְעֹרֵב תֹּאכְלוּ מִצֶּה". היינו שבנוסף לפסוק שהובא לעיל בו נתבאר חיוב אכילת מצה עם הפסח, ישנו פסוק נוסף בו לא תולה התורה את אכילת המצה באכילת הפסח.

72. מאחר ובזמן הזה חיוב המרור הוא דרבנן וחיוב המצה דאורייתא.

73. אין הכוונה בגלל שטעם המרור חזק יותר מטעם המצה, שהרי לקמן בסעי' יח אנו רואים שהאוכל מצה של רשות עם מרור של חובה לא יצא ידי חובת מרור, מאחר וטעם המצה מבטל את טעם המרור; אלא עצם זה שיש טעם נוסף על טעם המאכל שנצטוינו לאוכלו, טעם המצה בטל משלימותו.

74. יש מבארים שאף שבפשטות הטעם נפגם ואין מרגישים את הטעם בשלימות עקב המאכל השני הנאכל יחד איתו – בכ"ז המצות אינן מבטלות זו את זו, דהוי "מין במינו" (שו"ת חת"ס יו"ד סימן צו).

ולכן, מאחר ומצוות דאורייתא אינן מבטלות זו את זו – גם לרבנן הסבורים שניתן לאכול את

68. ולכאורה משמע שאף הנמצא מחוץ לחומות ירושלים בזמן שביהמ"ק קיים יהיה מחוייב באכילת מרור מן התורה, על אף שבפועל אינו אוכל מקרבן הפסח (ראה הלכות ליל הסדר (אשכנזי) עמ' קיד ואילך שכן סבורים כמה מרבתינו הראשונים. ועיי"ש במה שהביא מדברי הרבי).

ויש לעיין בלשון אדה"ז בסעי' טז שלדעת הלל "אין אדם יוצא ידי חובתו מן התורה אא"כ כורך כזית פסח וכזית מרור וכזית מצה ואוכלן ביחד", ומשמע לכאורה שחיוב המרור הוא יחד עם הפסח באכילתו, ולא ניתן להסתפק בכך שזה זמן שביהמ"ק קיים. וצ"ע.

69. שמות יב, ח: "וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר בְּלִילָה הַזֹּה, צְלִי אֵשׁ וּמִצּוֹת עַל מַרְרִים יֹאכְלֵהוּ". ואין מקור נוסף לחיוב אכילת מרור, וא"כ הוא תלוי באכילת הפסח.

70. היינו, לא שתקנו שאף אנחנו נעשה זכר ל"וימררו את חייהם", אף שהתורה לא מחייבת אותנו – אלא תקנו שנעשה זכר לאכילה המחוייבת בזמן שביהמ"ק קיים (הלכות ליל הסדר (אשכנזי) עמ' קטז. ושי"נ).

חובתו מן התורה אלא אם כן כורך כזית פסח וכזית מרור וכזית מצה ואוכלן ביחד, לקיים מה שנאמר "על מצות ומרורים יאכלוהו"⁷⁶:

חיוב אכילת מרור עם מצה לשיטת הלל

יז. ואף בזמן הזה שמרור אינו אלא מדברי סופרים ומצה היא מן התורה⁷⁷, ואם כרכן ביחד ואכלן אינו יוצא ידי חובתו אף לפי דעת הלל, שהמרור מבטל את טעם המצה⁷⁸, ואם כן חייב הוא לאכול כזית מצה בלבדה בלא מרור לצאת ידי חובת מצה מן התורה, מכל מקום אינו יוצא ידי חובת מרור לפי דעת הלל אלא אם כן נוטל עוד כזית מצה וכורכו עם כזית מרור ואוכלן ביחד, שהרי מרור בזמן הזה תקנוהו חכמים זכר למקדש שהיה אז חיובו מן התורה, ובזמן שבית המקדש קיים אינו יוצא ידי חובת מרור מן התורה לפי דעת הלל אלא אם כן כורכו עם המצה⁷⁹, לפיכך גם עכשיו צריך לכורכו עם מצה⁸⁰:

סדר האכילה בפועל

יח. ולפי שחולקין עליו חביריו על הלל ואומרים שאין צריך לכורכם כלל לא מן התורה בזמן שבית המקדש קיים ולא מדברי סופרים בזמן הזה, ולפי דבריהם אם אוכל בתחלה

שניתן לאכול גם כל אחד בפ"ע (ראה רשב"ם קטו ע"א ד"ה "יאכלוהו". ואכ"מ להאריך בדין כיצד הסבר זה נשאר למסקנא).

77. כדלעיל סעי' טו.

78. כדלעיל סעי' טז. שהרי אף להלל המצה כיום היא מדאורייתא והמרור מדרבנן.

79. כמו שהלל למד מן הכתוב "על מצות ומרורים יאכלוהו", כנ"ל.

80. שהרי נתבאר לעיל הערה 70, שכל ענין המרור הוא זכר לזמן המקדש, ולא שתקנו שנעשה זכר ל"וימררו את חייהם", וא"כ, חייבים לאכול כפי שהיה בזמן ביהמ"ק.

המצה ומרור בנפרד, האוכלם ביחד יוצא ידי חובתו.

(ומצד זה מצוה דאורייתא אינה מבטלת מצוה דרבנן, דהא שניהם מצוות ה'. ורק מצוה דרבנן מבטלת מצוה דאורייתא, מאחר והמצוה דרבנן הינה רשות יחסית למצוה דאורייתא).

75. לא זו בלבד שמצוות מצה ומרור אינן מבטלים אחד לשני.

76. אך חכמים סוברים שאין הכרח לאכול מצה ומרור ביחד עם הפסח. והם מפרשים שמזה שכתוב בפסוק "יאכלוהו" ולא "יאכלו", משמע

הלכה למעשה

סעיף י"ח

בשעה שמברך 'על אכילת מצה' יכוון לפטור גם את המצה של ה'כורך' וגם את המצה

כזית מצה בלבדה ואח"כ אוכל כזית מרור בכריכה עם כזית מצה לא יצא ידי חובת מרור, לפי שכזית מצה שבכריכה היא רשות ואין בה שום מצוה לפי דבריהם⁸¹, והרי הוא מבטל את טעם המרור שבכריכה כשלועסן יחד; אבל לפי דעת הלל שהמצה שבכריכה היא חובה מדברי סופרים אינה מבטלת את טעם המרור שהוא גם כן חובה מדברי סופרים⁸², והן זה כזה⁸³ ואינן מבטלין זה את זה.

וכיון שלא נפסקה הלכה לא כהלל ולא כחבריו⁸⁴, לפיכך לצאת ידי שניהם צריך אדם שיאכל כזית⁸⁵ מצה בלבד בלא מרור ויברך "על אכילת מצה", שבכזית זה הוא יוצא ידי חובתו מן התורה אף לפי דעת הלל⁸⁶, ואח"כ צריך שיאכל כזית מרור בלבד בלא מצה ויברך "על אכילת מרור", שבכזית זה הוא יוצא ידי חובת מרור לפי דברי חבריו⁸⁷, ואח"כ יכרוך כזית מצה וכזית מרור ויאכלן ביחד זכר למקדש כהלל, ולא יברך על כריכה זו לא ברכת המצה ולא ברכת המרור, שמא הלכה כחבריו ואין בכריכה זו שום מצוה, ואף לפי

83. ע"ד לשונו דלעיל סעי' טז בנוגע למצוות דאורייתא: "ששקולין הן כאחת, שכולן קיום מצותיו של הקב"ה הן".

84. והקשו, מדוע לא אזלינן לפי הכלל ש"יחיד ורבים הלכה כרבים"? וראה ראבי"ה סימן תתקצז, מעיני החכמה (מהרא"ל צינץ) לב"מ קטו ע"ב לתוד"ה "אבל הכא כי אם צלי אש" ועוד. ואכ"מ.

85. וראה לעיל סעי' ה שבפועל אוכלים ב' כזיתים.

86. כדלעיל סעי' יז.

87. אבל לפי הלל אין צורך במרור זה, ואינו יוצא ידי חובתו אלא במרור שבכריכה.

81. שהרי כבר יצא ידי חובה מדאורייתא, ומעבר לזה אין שום חובה נוספת.

82. ולכאורה יש להקשות, מה טעם אדה"ז מבאר את ההיתר לאכול מצה ומרור ביחד בגלל הכלל שמצוות אין מבטלות זו את זו, והלא כל המצוה היא לאכול את שניהם ביחד (כדלעיל סעי' י), וכיצד שייך שהם יבטלו אחד את השני? והרי לא צריך לבאר שטעם הקמח והמים שבמצה אינן מבטלין זה את זה מאחר ושניהם דאורייתא, אלא פשוט מאחר וכן הוא גדר המצוה שלוקחים את שניהם יחד? וצ"ע. ועיי' הלכות ליל הסדר (אשכנזי) עמ' קמט מה שהאריך בזה.

הלכה למעשה

של ה'אפיקומן'²¹. ואין לדבר מזמן הנטילה עד אחר אכילת הכורך, אבל אין נזהרים שלא לדבר עד אחר אכילת האפיקומן²².

21. סידור אדה"ו.

22. הגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "ויכוון לפטור" וד"ה "לפטור כו". ספר המנהגים עמ' 40.

דעת הלל הוא יוצא בברכת המצה והמרור שבירך כבר⁸⁸, ולכן צריך לזוהר שלא להשיח בדבר שאינו מענין הסעודה⁸⁹ משבירך "על אכילת מצה" עד שיאכל כריכה זו כדי שתעלה ברכה זו וברכת המרור גם לכריכה זו לפי דעת הלל. ואם עבר ושח אין צריך לחזור ולברך על כריכה זו, שמא הלכה כחביריו⁹⁰.

אבל אם עבר ושח בין הברכה להתחלת אכילת המצה או המרור, צריך לחזור ולברך אם שח בדבר שאינו מענין הסעודה. ואפילו בדבר שהוא מענין הסעודה אין להשיח לכתחלה בין הברכה להתחלת האכילה⁹¹.

ויש נזהרין בזה שלא להשיח בדבר שאינו מענין הסעודה משבירך על אכילת מצה עד שיאכל האפיקומן, כדי שתעלה ברכה זו גם לאכילת אפיקומן, וחומרא יתירא היא⁹².

נוהגין במדינות אלו לומר קודם אכילת כריכה זו "כן עשה הלל בזמן שבית המקדש קיים היה כורך מצה ומרור כו" ואין מזכירין פסח, אף שהלל היה כורך גם כזית פסח בכריכה זו, מכל מקום כיון שאנו אומרים "כן עשה"⁹³ ואנו אין לנו פסח, לפיכך אין מזכירין אותו. ומכל מקום המזכיר לא הפסיד⁹⁴:

טיבול המרור שבכורך בחרוסת

ט. המרור של כריכה זו אין צריך לטובלו בחרוסת⁹⁵ שכבר קיים מצות חרוסת בטיבול

מזו, שבכלל אין צורך לכוון על האפיקומן, ואין צורך לברך עליו.

93. ומשמעו כמו שאנו עושים כעת.

94. מאחר שניתן לפרש "כן עשה הלל" – כמו שנאמר כעת, ולא כמו שאנו עושים בפועל. ויתירה מזו, אם לא יזכיר את המילה "פסח", הרי שלא מתאר את מה שהלל עשה בפועל ו"ידבר שקרים בסיפורו" (הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "כורך פסח מצה ומרור". ועיי"ש עור).

95. ומשמע מלשון אדה"ז שרק אין צריך לטובלו, אך ניתן לטובלו (וראה הלכות ליל הסדר (אשכנזי) עמ' קסב, וש"ג).

88. וזה שאכל מצה ומרור לפני הכריכה לא מהווה הפסק לשיטת הלל בין הברכה לאכילת הכורך, מאחר ואכילת המצה והמרור הוי "מצרכי הסעודה" (הלכות ליל הסדר (אשכנזי) עמ' קנ).

89. יש לעיין האם ניתן להסיח בכל מה שהוא מענייני הסעודה (כפי שנראה מפשטות הלשון), או רק במה שהוא מענייני המצווה (שלכאורה כן מסתבר).

90. וספק ברכות להקל.

91. אלא רק שבדיעבד אין צריך לחזור ולברך.

92. והיינו, אין צורך לנהוג בחומרא זו. ויש מקום לבאר שהכוונה היא שמותר להשיח גם שלא מענייני הסעודה, ויש מקום לבאר יתירה

מרור ראשון⁹⁶, וגם אין לחוש לקפא שבמרור זה, שאוכלו עם מצה בכריכה⁹⁷. ויש חולקין על זה ואומרים שצריך לטובלו בחרוסת, שהרי כריכה זו היא זכר למקדש כהלל, והלל היה מקיים מצות חרוסת במרור זה שבכריכה, שהרי לא היה אוכל מרור כלל קודם כריכה זו⁹⁸. והמנהג במדינות אלו כסברא הראשונה, אבל העיקר הוא כסברא השניה:

חיוב הסיבה באכילת הכורך

כ. כריכה זו יש אומרים שאין צריך הסיבה, כיון שאוכלין בה מרור, ומרור אין צריך הסיבה⁹⁹. ויש אומרים שצריכה הסיבה, כיון שמצה צריכה הסיבה¹⁰⁰. ואף שכבר אכל

99. כדלעיל סי"ג. ושם הפנה למבואר בסי' תע"ב סי"ד, שחיוב ההסיבה הוא רק בדברים שהם זכר לגאולה. וא"כ מובן, שכיון שהמרור הוא זכר לעבדות – לכן אין צריך להסב באכילתו.

100. וזאת כמבואר בהערה הקודמת, שיש להסב בכל הדברים שהם זכר לגאולה. והמצה היא זכר לגאולת מצרים – שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגאלו (תוס' קח, א ד"ה 'מאי').

96. היינו, המצווה היא לא שהמרור ייאכל עם חרוסת, אלא שהחרוסת תיאכל עם מרור. ומצווה זו כבר התקיימה אף לשיטת הלל.

97. שאף בדבר שיש בו חשש "קפא", אם הוא נאכל עם לחם אין בו חשש (הגהות מיימוניות פ"ח סעי' ז).

98. וא"כ, למרות הטעמים הנ"ל שאין צורך לטבול, יש לטבול משום זכר.

הלכה למעשה

סעיף י"ט

(1) בכורך טובלים בחרוסת רק את המרור ולא את המצה²³.
 (2) מנהגנו להיזהר ממצה 'שרויה', ולכן לא טובלים את המרור בחרוסת אלא רק נותנים מעט חרוסת יבשה (ללא יין) על המרור ומנערים אותה אחר כך²⁴. וכן צריך להיזהר שעלי החסה שמניחים בין המצות יהיו יבשים²⁵.

סעיף כ'

אוכלים ה'כורך' בהסיבה²⁶.

23. ספר המנהגים עמ' 41.

24. ספר המנהגים עמ' 41.

25. פסקי תשובות הערה 31 (ובחדש 59).

26. הגהת הצ"צ על הסדור.

מצה בהסיבה¹⁰¹, מכל מקום כריכה זו היא זכר למקדש כהלל¹⁰², והלל לא היה אוכל מצה קודם כריכה זו¹⁰³, ובמצה שבכריכה זו הוא יוצא ידי חובתו והיה צריך להסב באכילתה – לפיכך גם אנחנו צריכים להסב, וכן עיקר כמו שנתבאר בסימן תע"ב¹⁰⁴. ומכל מקום בדיעבד ששכח ואכל בלא הסיבה, יש לסמוך על סברא הראשונה¹⁰⁵, ואין צריך לחזור ולאכול בהסיבה:

אופן אכילת המצה והמרור

כא. המצה והמרור שבכריכה זו צריך לבלוע אותה בבת אחת¹⁰⁶, ולכתחלה יזהר לבלוע כל הכזית מצה בבת אחת עם כל הכזית מרור כשהן מרוסקים בפיו¹⁰⁷, אלא אם כן קשה עליו לבלוע ב' הזיתים בבת אחת שאז יכול לבלוע מעט מכזית זה ומעט מכזית זה בבת אחת¹⁰⁸, ואח"כ יחזור ויבלע מעט מכזית זה ומעט מכזית זה בבת אחת, עד שיאכל כל השני זיתים¹⁰⁹:

106. כפי שנתבאר לעיל לגבי אכילת המצה (ס"ו) ולגבי אכילת המרור (סי"ד).

107. כאן החיוב הוא לבלוע את ב' הזיתים כאחד. וזאת בשונה מהנתבאר לעיל ס"ו, שם הצריך להכניס לפה ב' כזיתי מצה, אבל התיר לבלועם כזית אחר כזית. וטעם החילוק נראה, שלעיל המצוה היא לאכול כזית מצה, אלא שמצד המחלוקת מהי מצת המצוה (העליונה או האמצעית) לכן אוכל ב' זיתים, ואילו כאן, גדר המצוה עצמו הוא שיש לאכול זית מצה וזית מרור בכריכה אחת, ולכן עליו לבלוע את שניהם יחד (לכתחילה).

108. וגם כאן משמע מלשונו שיש צורך לבלוע מצה ומרור כאחד, אלא שאין חיוב את כולם יחד, אולם גם המעט שבולע צריך להכיל מעט מהמצה ומעט מהמרור (ראה בהערה הקודמת).

109. התבאר לעיל (ס"ח גבי אכילת מצה, וסי"ד גבי אכילת מרור), שגם למי שקשה לבלוע כל הכזית בבת אחת, מ"מ עליו להקפיד לאכול את הכזית בכדי אכילת פרס. וצ"ע קצת שכאן השמיטו. ואם נאמר שסמך כאן על דבריו שם, יש לעיין עוד,

ואף שאוכל בכריכה זו גם מרור, מ"מ מבואר לעיל סי"ג, שהרוצה להסב באכילת מרור – רשאי.

101. ובפשטות כוונתו להקשות, שרק המצה שמקיימים בה את המצוה – יש לאוכלה בהסיבה, אבל סתם מצה אין בה חיוב לאוכלה בהסיבה (ועי' בלקו"ש ח"א שיחה א' לפי' וראו ולאור המבואר שם בגדר מצוות ההסיבה ניתן להבין את השאלה כאן באופן נוסף).

102. שיטתו התבארה לעיל – סעיפים ט"ז–י"ט. ולדעתו בזמן ביהמ"ק קיום המצוה הי' רק על-ידי אכילת הפסח המצה והמרור ביחד.

103. ראה בעיונים.

104. סי"ד, שיש להסב בכריכה (אמנם שם כתב מטעם אחר עיי"ש).

105. ומדבריו עולה, שלפי הדיעה השניה, חיוב ההסיבה הוא גם לעיכובא, ורק מצד הדיעה הראשונה, אין חיוב לחזור ולאכול – כשאכל בלא הסיבה. וראה עד"ז לגבי הסיבה באפיקומן לקמן סי' תע"ז ס"ד.

האוכל מרור גם בטיבול ראשון - אימתי יברך

כב. מי שאין לו שום ירקות לאכול בטיבול קודם אמירת ההגדה¹¹⁰ כי אם מיני ירקות שיוצאים בהם ידי חובת מרור, יברך עליהם "על אכילת מרור" כשמטבילם בחומץ או במי מלח¹¹¹ קודם אמירת ההגדה, ואין צריך¹¹² לאכול מהם כזית, ואח"כ אחר שאכל הכזית של אכילת מצה, יטביל כזית מרור בחרוסת ויאכלנו בלא ברכה. שאי¹¹³ אפשר לו לברך על אכילה זו "אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור" כיון שכבר אכל¹¹⁴ ממנו

ובספר הלכות ליל הסדר (עמ' קפ"ד) השיג עליהם, שלפי דבריהם יוצא, שאם אדם אכל בטבול הראשון מרור ולא בירך עליו "על אכילת מרור", שוב אינו יכול לברך עליו כשיבוא לאוכלו בעת אכילת המרור, ודבר חידוש הוא. ולכן נראה שהפענוח הנכון הוא 'שאיך אפשר', והיינו, שטענה זו באה לנמק מדוע לכתחילה אין לאכול ואח"כ לברך, אבל אם כבר אכל (בלא ברכה) יתכן ועליו לברך. עיי"ש ראיותיו.

114. ביאור דבריו: הדבר ברור שאם כבר בירך על המרור הראשון "על אכילת מרור" שאינו יכול לברך שוב במרור השני, וזאת מאחר שכבר בירך פעם אחת, ולא מאחר שכבר אכל. ומה שכתב כאן שאינו מברך "כיון שכבר אכל ממנו קודם לכן", בזה בא לענות על השאלה, מדוע לכתחילה קבעו את ברכת "על אכילת מרור" באכילתו הראשונה, ולא קבעו שיברך באכילתו השנייה? וע"ז מבאר, שאחרי שכבר אכל בפעם הראשונה, שוב אינו ראוי שיברך על אכילתו השנייה.

ובביאור הטעם שאינו ראוי לברך אחרי שאכל בפעם הראשונה, כתב הר"ן שהוא מפני ש"מחזי כי חוכא שיברך עליו לאחר שמילא כריסו ממנו", ונראה שהטעם לכך הוא, שאיך יאמר "אשר קדשנו". על אכילת מרור" שמשמע שאינו אוכל אלא בגלל המצוה והלוא כבר אכל בזמן שלא יצא ידי חובת המצוה (הלכות ליל הסדר).

אם נדרש מעיקר הדין לאכול את ב' הזיתים בכדי אכילת פרס אחד, או שעליו לאכול כל זית בשיעור בכא"פ.

110. היינו, לאכילת הכרפס (ראה לעיל סי' תע"ג סי"ד-ט"ז).

111. במקרה זה שאוכל פעמיים מרור, נחלקו הפוסקים איזו אכילה נחשבת למצות מרור, ואיזו אכילה נעשית רק לצורך קיום המנהג לעשות ב' טיבולים (ראה פר"ח ס"ב הרעות בזה): ושיטת אדמוה"ז בזה, שהמרור הראשון נאכל רק לצורך מנהג הטיבול (-הכרפס), אבל מצות מרור מתקיימת רק באכילת המרור השני.

וכמה דינים בסעיף זה נובעים מהנ"ל: א. את המרור הראשון יש להטביל בחומץ או במי מלח (כפי שביאר לעיל (תע"ג, סי"ד) שרק אם אין לו חומץ ומי מלח - יטביל בחרוסת). אבל את המרור השני, יש להטביל בחרוסת כנהוג באכילת מרור. ב. אין צריך לאכול כזית מהמרור הראשון, כיון שהוא רק למנהג בעלמא. ג. גם אם אכל ממנו כזית, עדיין לא יצא ידי חובתו - ועליו לאכול במרור השני כזית.

112. ולעיל (סי' תע"ג סי"ח) התבאר, שלא רק שאין צריך לאכול כזית מהכרפס (שמשמע שאם רוצה - רשאי), אלא 'לא יאכל' כזית מהכרפס שלא יצטרך לברך ברכה אחרונה (עיי"ש הטעם). וצ"ע. ועי' בהלכות ליל הסדר (עמ' ק"פ) מ"ש ליישב, ודבריו צ"ע.

113. בשו"ע אדמוה"ז נכתב "שא"א", ובשו"ע הנדפס-מחדש פענחו ר"ת אלו 'שאי אפשר'.

קודם לכן. ואף שמפסיק הרבה בין ברכת "על אכילת מרור" להכוית מרור שאוכל אחר המצה – אין בכך כלום, כיון שמיד אחר הברכה טעם מעט מהמרור הרי התחיל במצה¹¹⁵, ואין כאן הפסק בין הברכה לתחילת עשיית המצה.

ומכל מקום אפילו אכל כזית מרור או יותר בטיבול שקודם אמירת ההגדה, אף על פי כן צריך לחזור ולאכול כזית אחר אכילת מצה, לפי שהאכילה הראשונה אינה אלא כדי להתמיה התינוקות ובאכילה השניה הוא שיוצא ידי חובת מרור, שכך היא המצה לכתחלה, שלא לצאת ידי חובת מרור קודם שיצא ידי חובת מצה שנאמר "על מצות ומרורים"¹¹⁶:

סדר הברכות על המרור

כג. וכשאוכל מהמרור קודם אמירת ההגדה יברך עליו "בורא פרי האדמה" קודם ברכת "על אכילת מרור" אם הוא ראוי לאכילה כשהוא חי¹¹⁷, כגון חזרת¹¹⁸ וכיוצא בה¹¹⁹, אבל אם אינו ראוי לאכילה כלל כשהוא חי, כגון התמכא (שקורין קריין) וכיוצא בו – אינו מברך עליו¹²⁰ כי אם ברכת "על אכילת מרור":

119. "פירות שדרך אכילתם הוא לאכלם מבושלים מפני שהן טובים מבושלים יותר מחיין. . מברכין עליהם כשהן חיין שהכל נהיה בדברו ולאחר הבישול מברכין ברכתם הראויה להם. . אבל אם דרך רוב בני אדם לאכלם גם כשהן חיין, כמו מיני ירקות וקטניות, אפילו טובים מבושלים יותר מחיין, מברך עליהם בורא פרי האדמה בין חיין בין מבושלים. ואפילו מיני ירקות שאין דרך רוב בני אדם לאכלם חיין אלא עם פת או ד"א כגון בצלים וכיוצא בהם, מברך עליהם בורא פרי האדמה כשהן חיין" (סדר ברכות הנהנין פ"ו סעי' יא-יב. ועיי"ש גם סעי' ז).

120. שום ברכה, גם לא ברכת שהכל (עי' בה"ל כאן שלדעתו יש לברך שהכל. ועיי' שו"ע אדמוה"ז סי' ר"ה ס"א. וצ"ע. ועיי' בהלכות ליל הסדר (עמ' קצ"ט) מה שכתב ליישב).

115. מקור סברא זו נמצאת בתוס' (קטו, א ד"ה מתקיף), ושם הביאו דוגמא לדבר מתקיעות שופר, שלמרות שעיקר המצה מתקיימת בתקיעות דמיושב (התקיעות שבתוך תפילת מוסף), מ"מ, מברכים לפני התקיעות דמיושב. וגם שם נאמר שבתקיעות אלו (דמיושב) כבר התחיל במצה'.

116. ומפסוק זה רואים, שסדר עשיית המצוות הוא, קודם אכילת מצה ואח"כ אכילת מרור. וראה בעיונים.

117. ולא הביא אופן נוסף, שיברך 'אדמה' על ירקות שברכתם כך כשהם מבושלים – עיי' סי' תע"ג סיי"ז ב'ביאור' שם.

118. חזרת בלשון המשנה והשו"ע הכוונה למה שנקרא בלשוננו 'חסה'. ומה שנקרא בלשוננו 'חזרת' הוא 'תמכא' בלשון המשנה (עי' סי' תע"ג סכ"ז ב'ביאור' שם).

לכתחילה - יחזר אחר שאר ירקות

כד. וכל זה כשאי אפשר לו למצוא שאר ירקות, אבל אם אפשר למוצאם - טוב¹²¹ לחזור אחריהם, שלא יצטרך לברך על אכילת מרור כשמטבלו קודם אמירת ההגדה, שיש מי שאומר¹²² שאין נכון לעשות כן (ועיין ביו"ד סי' רצ"ו מה הם המיני ירקות):

בלע מצה או מרור

כה. בלע מצה ולא לעסה - יצא, אף על פי שלא הרגיש טעם מצה בפיו, דכיון שנהנה גרונו ממנה¹²³ הרי זו נקראת אכילה. אבל לכתחלה צריך ללועסה עד שירגיש טעמה בפיו.

מרור" רק במרור השני. ומובא שם עוד, ש"רב אחא בריה דרב מהדר אשאר ירקי לאפוקי נפשיה מפלוגתא". וכך פסקו הטור והמ"א (ס"ק ט) שלכתחילה טוב לחזר אחר שאר ירקות.

123. כוונתו לכאורה לא לתחושה שמרגיש בגרונו, אלא להנאה שנהי' שבע מאכילה זו ("הנאת מעי"י" ראה לבוש ס"ג). ראה לקמן (סכ"ז) שאם כרך את

121. וקצת משמע מלשונו שאין חיוב ממש לחזר אחר שאר ירקות אלא רק 'טוב לחזור'. ובסי' תע"ג (ס"ט) כתב "אם אין לו כרפס, יקח ירק אחר מאיזה מין ירק שירצה, ובלבד שלא יהיה מהירקות שיוצאין בו ידי חובת מרור", וצע"ק.

122. בגמ' (קיד, ב) מובאת דעת רב הונא שגם כשאוכל מרור לכרפס, מ"מ, יברך "על אכילת

הלכה למעשה

סעיף כ"ה

(1) מי שאכל מצה או מרור או ששתה א' מד' כוסות ובלעם ומיד אחר כך הקיאם, יצא, מאחר והעיקר הוא הנאת הגרון ולא הנאת המעיים²⁷. (ויש אומרים שאם יכול, יאכל שוב כזית מצה, לחשוש לדעת האומרים²⁸ שהעיקר במצה הוא הנאת המעיים, וכשהקיא לא יצא ידי חובה, ועוד, שהרי ברכת המזון תלויה בשביעה ולא רק בהנאת גרונו²⁹).

(2) מאחר והנאת הגרון היא העיקר כדלעיל, הרי שבאכילה על ידי זונדה (צינורית שמגיעה עד המעיים שדרכה מכניסים אוכל מרוסק ונוזלי) ל"ע, אין יוצאים ידי חובת אכילת מצה, מרור וד' כוסות, ולא יברך עליהם, וישמע הברכה מאחר³⁰.

27. מנחת חינוך מצוה י בריש המצווה, ועוד, ונסמנו בפסקי תשובות אות ח' (ובחדש אות י') ובנטעי גבריאל פסח ח"ב פ"צ סי"ג.

28. מקור חיים ריש סימן תנד.

29. מנחת חינוך מצוה שיג אות ב ועוד. ועיין בפס"ת ובנט"ג שם.

30. ראה מנחת יצחק ח"ג סימן יח אות כב, הובא בפסקי תשובות אות ח' (ובחדש אות י').

אבל אם בלע מרור ולא לעסו עד שירגיש טעם מרירתו בפיו – לא יצא, שהתורה הקפידה למרר פיו של אוכל זכר לוימררו את חייהם:

בלע מצה ומרור כאחד

כו. בלע מצה ומרור כאחד, אף על פי שלא יצא ידי חובת מרור¹²⁴ – יצא ידי חובת מצה. ולא אמרו¹²⁵ שהמרור מבטל את טעם המצה, אלא כשלועסן יחד שאז הוא מרגיש טעמן בפיו¹²⁶, ולכן מבטל טעם המרור שהוא מדברי סופרים את טעם המצה שהיא מן התורה¹²⁷, אבל כשבולען בלי לעיסה שאין מרגיש טעמן כלל – אין המרור מבטל את המצה:

כרך סביב המצה במרור או בסיב

כז. ואפילו אם המרור כרוך סביב המצה¹²⁸, ונמצא שהוא חוצץ בין המצה לבית הבליעה – אין בכך כלום, כיון ששניהם מיני מאכל, הרי הן כמין אחד ומין במינו אינו חוצץ¹²⁹. אבל אם כרך המצה בסיב¹³⁰ ובלעה – לא יצא, שהסיב שאינו מין מאכל חוצץ בין המצה לבית הבליעה, ואין דרך אכילה בכך¹³¹:

”שמצוות של תורה אינן מבטלות זו את זו”. ולכן מדגיש שכיון שהם חלוקים בחיובם שהמרור מדברי סופרים, והמצה מהתורה – לכן אחד מבטל את השני.

128. באופן כזה שהמרור מקיף את המצה מכל הצדדים.

129. פירוש מין במינו: חפץ כלשהו, שהוסיף עליו תוספת שהינה מסוג החפץ עצמו, שהכלל בזה, שאין התוספת משמשת כחציצה על העיקר (ראה לדוגמא לקמן סי' תרנ"א ס"ה).

130. קליפה הגדל סביב הדקל (רשב"ם קטו, ב ד"ה 'כרכן. מ"ב ס"ק ל"ב).

131. מלשונו מובן, שמה שלא יצא בכריכת סיב על המצה, אינו מצד החציצה בלבד, אלא מפני שאין דרך אכילה בכך. והנראה לבאר בזה, שאכן אין חיוב באכילת מצה שגרוננו יגע במצה, אלא החיוב היחידי הוא לאכול בדרך אכילה. וכאשר יש חציצה בין גרוננו למצה, אינו דרך אכילה ונגם

המרור סביב המצה, ובלע באופן זה, עדיין יצא יד"ח מצה. למרות שבאופן זה, אינו מרגיש כלל את טעם המצה. וצ"ע (עי' בדברי שלום הע' קע"ו).

124. כלומר, הדבר ברור שאם בבליעת מרור לחוד – לא יצא ידי חובה (כמבואר בסעיף הקודם), כל-שכן אם בלע מצה ומרור יחד, שלא יצא ידי חובת מרור. ודין זה נשנה, רק לצורך חידוש הדין שאעפ"כ יצא יד"ח מצה (ראה רשב"ם קטו, א ד"ה בלע מרור).

125. לעיל (סט"ז), שאין לאכול מצה ומרור יחד (חוץ מהכורך), כיון שהמרור מבטל את טעם המצה.

126. מבואר כאן, שאינו יוצא יד"ח מצה כיון שאינו מרגיש טעמה. והיוצא מזה, שיש חיוב להרגיש הטעם. אמנם, בסעיף הקודם כתב שאם בלע מצה – יצא. ומוכת, שאין חיוב להרגיש את טעם המצה. וראה בעיונים.

127. עיי"ש שאם שניהם הי' חיובם מהתורה, היה מותר (ולהלל – הי' חייב) לאוכלם יחד, כיון

אכילת מצה שלא לשם מצווה

כח. אכל מצה בלא כוונה, שלא נתכוין לצאת ידי חובתו באכילה זו¹³², יצא¹³³. ולא אמרו שכל המצות שעשאן שלא במתכוין - דהיינו, שלא נתכוין לצאת ידי חובתו בעשייה זו - לא יצא ידי חובתו, אלא במצות שאין בהן הנאת הגוף כלל. כגון קריאת שמע (בסי' ס'¹³⁴), ותקיעת שופר (בסי' תקפ"ט¹³⁵), ונטילת לולב (בסי' תרנ"א¹³⁶), וכיוצא בהן. שכשלא נתכוין בעשייתן לשם מצוה, לא קיים המצוה כלל, שאינו אלא כמתעסק¹³⁷ בעלמא, ואין עשייתו נקראת עשיית מצוה¹³⁸. אבל מצות התלויות באכילה, כגון פסח מצה ומרור, וכיוצא בהן, כיון שיש בהן הנאה לגוף¹³⁹, אף שלא נתכוין לצאת באכילה זו, יצא ידי חובתו. שהרי על כרחו נהנה הגוף מאכילה, והרי זו נקראת אכילה, ונמצא שקיים מצות האכילה¹⁴⁰. ולפיכך, אפילו לא רצה לאכול מצה, וכפאוהו נכרים או לסמים לאוכלה¹⁴¹, יצא ידי חובתו באכילה זו, כיון שבעל כרחו נהנה ממנה גופו:

138. ולדוגמה מצוות תקיעת שופר: המצווה מן התורה היא לקיים "זכרון תרועה", ואילו כאשר תוקע לשיר, לא מקיים כאן כלל "זכרון", אע"פ שביצע את מעשה התקיעה (כ"י שם, מהגמ' ר"ה דף כ"ח ע"א).

139. כלומר, שבזה מוגדרת עשיית המצווה שבהם - הנאת הגוף ע"י אכילה (וראף שבמרור אין הנאה אלא להפך, הכוונה "הנאה" כאן היא שהגוף מרגיש את המצווה, ולא דווקא הנאה כפשוטה. וראה במבוא הערה 63).

140. כלומר, הכוונה ש"מצוות צריכות כוונה" היא, שמעשה המצווה צריך להיעשות כעשייה של מצוה, ולא כעשייה סתמית. ולכן, כאשר תוקע בשופר וכוונתו היא תקיעה לשם שירה, או כאשר מחזיק בידיו את הד' מינים וכוונתו היא רק לשמור עליהם וכיו"ב, הנה לא נתקיים כאן מעשה של מצוה, כי אם מעשה סתם. משא"כ באכילת מצוה, הרי שהנאתו מחשיבה את המעשה, וכפי שאמרו חז"ל בנוגע ל"המתעסק בחלבים ובעריות חייב, שכן נהנה".

141. וכ"ש אם אנסוהו ישראל בשביל שיקיים מצווה. משנ"ב ס"ק ל"ה.

בכריכת מרור על המצה, שביאר שהוא משום ש'מין במינו אינו חוצץ', אין זה עיקר הסיבה, אלא כיון ש'אינו חוצץ', לכן אכילה זו נחשבת כדרך אכילה. וראה בהלכות ליל הסדר עמ' רח. ועצ"ע.

132. אדה"ז מדייק לפרש כאן, וכן בסמוך "שלא נתכוון לצאת ידי חובה באכילה", ואינו כותב בפירוש מה הדין אם מתכוון במפורש שלא לצאת ידי חובה. וראה ב"י סימן תע"ה ד"ה "כתב הרמב"ם" שמביא בשם התוס' שלא יצא, וכ"ה גם לקמן סימן תפ"ט סי"ב בעניין ספירת העומר.

133. אע"פ שנפסק להלכה (ראה המצויין בהמשך הסעיף) שמצוות (דאורייתא) צריכות כוונה. מ"מ באכילת מצוה אי"צ כוונה, וכפי שמבאר.

134. ס"ה.

135. ס"ה.

136. חלק זה בסימן לא הגיע לידינו בשוע"ר.

137. היינו "מתעסק" בדבר אחר שאינו המצווה, והמצווה נעשית כדרך ממילא (שבת עב ע"ב ברש"י ד"ה "ותתק").

אכילת מצה ומרור ללא ידיעה

כט. וכל זה כשהוא יודע שלילה זו פסח, ושזו היא מצה, אלא שאכלה שלא במתכוין¹⁴², או שלא ברצונו. אבל אם לא ידע שהלילה פסח, ואכל מצה אפילו ברצונו. וכן אפילו אם ידע שהלילה פסח, אלא שהיה סבור לאכול בשר, ונודמנה לו מצה ואכלה, כסבור שזהו בשר. לא יצא באכילה זו¹⁴³.

אבל, אם אכל מרור בענין זה יצא. לפי שמרור בזמן הזה מדברי סופרים, וכל מצוה מדברי סופרים אין צריך כוונה¹⁴⁴. ויש חולקין על זה ואומרים, שגם המצות מדברי סופרים צריכות כוונה, לפי שכל מה שתקנו חכמים, תקנו כעין של תורה. וטוב לחוש לדבריהם, לחזור ולאכול מרור בכונה בלא ברכה¹⁴⁵:

שצריך כוונה בליל יו"ט שני כמו בליל א'

ל. אבל אם אכל¹⁴⁶ בענין זה בליל יו"ט של גלויות, אף שהוא מדברי סופרים¹⁴⁷, אף על פי כן צריך לחזור ולאכול¹⁴⁸ לדברי הכל¹⁴⁹. שאין לחלק כלל בין יו"ט ראשון לשני בשום דבר, שלא יבואו בו לזלזל על ידי כן¹⁵⁰:

אכל מצה כשהוא שוטה והבריא

לא. מי שאכל מצה כשהוא נכפה¹⁵¹ בעת שטותו, ואחר כך נתרפא¹⁵², חייב לאכול אחר שנתרפא. לפי שאכילה ראשונה היתה בשעה שהיה פטור מכל המצות¹⁵³:

149. כלומר, גם לדברי האומרים שמצוות דרבנן אינם צריכות כוונה.

150. "לומר שאינו יום טוב כלל ועל ידי כן יבאו גם כן לעשות בו כל מלאכת עבודה" (סימן תצ סעי' א). וראה מה שהובא בעיונים בעניין זה.

151. "נכפה" היינו אדם החולה במחלת הנפילה, "אפילפסיה" בלע"ז (וראה אנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך "נכפה").

152. "נתרפא" הכוונה לאחר שעבר את התקף המחלה (ולא שנתרפא לגמרי ממחלתו).

153. בזמן שהמחלה תוקפת אותו הוא נחשב לשוטה שפטור מכל המצוות (ראה רמב"ם פ"ו ה"ג). מכיוון שלא יכול לשלוט על מעשיו באותו זמן.

142. ללא כוונה לצאת ידי חובה, כדלעיל.

143. ובכזה מצב ההנאה לא מחשיבה את המעשה. וראה הר המלך ח"ד עמ' צד ואילך.

144. ולכן אין הכרח שהמעשה יהיה מעשה של מצווה. אלא העיקר עצם עשיית המעשה בפועל.

145. שספק ברכות להקל.

146. מצה.

147. כיום, כשאין מקדשים ע"פ הראיה, אין ספק בזמן חלות היו"ט, וחובת יו"ט שני היא מדרבנן בלבד (ראה אנצ"ת ערך "יו"ט שני של גלויות" פ"ב).

148. ראה בעיונים דיון בשאלה האם צריך גם לברך על אכילה זו.

אכילת מצה בשאר הימים - רשות

לב. ואין חיוב אכילת מצה, אלא בלילה הראשון בלבד, שנאמר: "בערב תאכלו מצות". אבל שאר כל הלילות וכל הימים, אינו מוזהר¹⁵⁴ אלא שלא לאכול חמץ. דהיינו, שאם רוצה לאכול פת שנילושה במים, יזהר שלא תבא לידי חימוץ, אלא יאפנה כשהיא מצה שלא נתחמזה עדיין. ועל זה אמרה תורה: "שבעת ימים תאכל מצות", כלומר ולא חמץ¹⁵⁵. אבל אם לא רצה לאכול כלל פת שנילושה במים, אלא שאר מיני מאכלים, הרשות בידו.

ואף שביו"ט חייב לאכול פת¹⁵⁶, כמו שנתבאר בסי' קפ"ח¹⁵⁷, מכל מקום, יכול לאכול פת שנילושה במי פירות¹⁵⁸, שהיא מצה עשירה (ועיין סי' תס"ב¹⁵⁹ שבמדינות אלו אין נוהגין במצה עשירה כלל). אבל לחם עוני¹⁶⁰, אין צריך לאכול אלא בלילה הראשון בלבד.

156. וא"כ יש חיוב לאכול מצה גם ביום א' ובשביעי של פסח לילה ויום.

157. ס"י. וראה בעיונים.

158. אף שעיסה שנילושה במי פירות ברכתה "מזונות", מ"מ יכול לאכול כשיעור קביעת סעודה ויוצא בזה (שם).

159. ס"ז. מכיוון שחוששים שמא נתערב בהם מים כל שהוא.

160. מצה.

154. כלומר, גם בפסוק "שבעת ימים תאכל מצות", המובא כאן בסמוך, לא התכוונה התורה לחייב באכילת מצה, אלא לאסור אכילת חמץ (והאח בנוסף על האמור במפורש "ולא יאכל חמץ"), וכפי שמבאר.

155. בחלק זה של הסעיף מבאר אדה"ז מה התכוונה התורה להזהיר אותנו בציווי "שבעת ימים תאכלו מצות", ובחלק השני של הסעיף יתבאר מדוע אנחנו לומדים את הפסוק באופן זה ולא כפשוטו, שצריך לאכול מצה כל השבעת ימים.

הלכה למעשה

סעיף ל"ב

למרות ששיטת אדה"ז כאן היא שמצוות אכילת מצה היא רק בלילה הראשון³¹, מכל מקום ישנה מעלה ו"קצת מצווה" באכילת מצה במשך כל שבעת ימי הפסח³².

31. וראה גם אג"ק חי"ט עמ' רל"ד.

32. לקו"ש ח"ז עמ' 275. לקו"ש חכ"ב עמ' 276. שו"ת אדה"ז (סגל, סי' כט) שהביא כן גם מדברי אדה"ז בביאורי הזהר להצ"צ (וראה פסקי תשובות אות י"ב (בחדש אות ט"ז) לקט מקורות מרבתינו הראשונים והאחרונים שכתבו כן).

שנאמר: "ששת ימים תאכל מצות, וביום השביעי עצרת" וגו'. הרי יום השביעי הוא "דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל ללמד"¹⁶¹. שהרי היה בכלל "שבעת ימים תאכל מצות", וכאן יצא יום השביעי מכלל אכילת מצה, ללמדך שאין חובה לאכול מצה ביום השביעי. ו"כל דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא". דהיינו, שכל השבעת ימים אינו מוזהר לאכול מצה, אלא שלא לאכול חמין, על דרך שנתבאר. יכול אף בלילה הראשון כן? תלמוד לומר: "בערב תאכלו מצות", הכתוב קבעו חובה¹⁶².

ומשאכל כזית, יצא ידי חובתו¹⁶³ מן התורה¹⁶⁴:

שאיין להשלים אכילת מצה של ליל הסדר

לג. ואם נאנס¹⁶⁵ ולא אכל מצה בלילה זה, אין לו תשלומין בשאר לילות וימים¹⁶⁶. לפיכך¹⁶⁷, כשאוכל מצה בשאר לילות וימים, אינו מברך "על אכילת מצה"¹⁶⁸, אף שלא אכל מצה עדיין מכניסת הפסח, ולא בורך עליה.

ולא מהות החובה ביום הראשון, שנידונה בתחילת הסימן (וראה במקור דין זה - רמב"ם פ"ו ה"א, שאכן כתב זאת בקשר עם החיוב ביום הראשון). ויש ליישב, ואכ"מ).

164. אך עדיין חל עליו חיוב מדרבנן לאכול "כורך" (לעיל סעי' יח) ו"אפיקומן" (סימן תעז סעי' ג).

165. וכ"ש אם הזיד או שגג.

166. מכיוון שחיוב אכילת מצה בלילה הראשון הוא חיוב בפ"ע הנלמד מהפסוק "בערב תאכלו מצות" (כדלעיל), ואינו חלק מכללות ענינו של החג, ולכן גם ביום הראשון א"א להשלים.

167. היות שאכילת מצה בשאר הימים היא רשות (כמשנית בסעי' הקודם), וגם אין באכילת מצה בשאר הימים משום תשלומים למה שלא אכל בלילה הראשון (כמשנית כאן).

168. ואף שבסוכות כן מברכים "לישב בסוכה" בשאר הימים, למרות שגם בסוכות אין חיוב סעודה, אלא שאם רצה לאכול, אוכל בסוכה. מ"מ הישיבה בסוכה בסעודה היא המצוה ולכן מברך עליה (חק יעקב ס"ק כ"ד).

161. א' מי"ג מידות שהתורה נדרשת בהם (בברייתא דר' ישמעאל) היא "כל דבר שהיה בכלל, ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא". כלומר, כאשר התורה מדברת על כלל מסוים, ולאחמ"כ מוציאה ממנו פרט אחד ומלמדת על הפרט דין חדש, כוונתה היא שהדין החדש שנלמד בפרט, ילמד על הכלל כולו. ובענייננו (כפי שמשיך לבאר), הכלל הוא "שבעת ימים תאכלו מצות" שכולל את כל שבעת ימי הפסח, ומתוך הכלל יצא שביעי של פסח בפסוק "ששת ימים תאכל מצות", שמוציא את היום השביעי מכלל חיוב אכילת מצה, ולכן הדין החדש שנלמד על שביעי של פסח, מלמד על הכלל כולו שבכל השבעת ימים (חוץ מהיום הראשון, כפי שמשיך). אין חיוב אכילת מצה.

162. כלומר, החיוב לאכול מצה בלילה הראשון הוא לא חלק מהכלל "שבעת ימים" אלא הוא חיוב בנפרד.

163. ראה לעיל הערה 24. (וקצ"ע מה טעם אדה"ו מדגיש זאת כאן, והלוא הנקודה העיקרית כאן היא שאין חובה בשאר הימים,

עיונים לסימן תע"ה

סעיף ה

יש להשמיט השלישית השלימה מן ידו. ובה מקיימים מצות כורך, ובזמן ברכת על אכילת מצה מכוון גם על אכילת הכורך (לקמן סעי' יח, ועיי"ש). ונשאלת השאלה: אם ברכת על אכילת מצה היא גם על המצה השלישית, מה טעם משמיטה מידו לפני הברכה? עונה הרבי: "וי"ל – כדי להראות שבכ"ז עיקר שייכות ברכה זו היא למצה א' וב' (ראה לקמן סעי' יח שאף לשיטת הלל שחייבים לכרוך בכדי לצאת ידי חובת מרור, מ"מ חייבים תחלה לאכול מצה בלבד בכדי לצאת ידי חובת מצה) . . . ויותר נ"ל שהוא כדי שלא יטעה ויבצע גם ממצה הג', וכמו שמצינו שמצניע האפיקומן מפני טעם זה" (עיין לעיל סימן תעג סעי' לה). עיין בהגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "יניח המצה הג'".

אבל לא ישמיט מידו מצה השלימה העליונה קודם ברכת על אכילת מצה, ואין צריך לומר שלא יבצע ממנה כלום עד לאחר גמר ברכת על אכילת מצה, לפי שיש אומרים שברכת המוציא היא על הפרוסה שהיא לחם עני וברכת על אכילת מצה היא על השלימה. אדה"ז ביאר שיש לאחוז את המצה העליונה בזמן הברכה ורק אח"כ לבצוע ממנה, מאחר וחוששים גם לדעה שברכת "על אכילת מצה" היא על השלימה. ויש להוסיף, שעצם הדבר שלא אוכלים מהמצה של המוציא מיד לאחר הברכה, לפני ברכת על אכילת מצה, לא קשור לדעה השניה, ואף הדעה הראשונה בפ"ע לא תתיר זאת. והטעם לכך הוא, "לפי שלאחר שימלא כריסו הימנה מן המצה של ברכת המוציא, היאך יברך שוב על אכילת מצה והוא אכל כבר?" (ראב"ן לפסחים קטז ע"א, ובגמ' קטו ע"א מובאת סברא זו בנוגע לאכילת מרור, וברש"י ורשב"ם קיט ע"ב ד"ה "אין מפטירין" מובאת סברא זו לענין האפיקומן, עיי"ש).

סעיף כ

הדין באכילת הפסח הוא שיהא נאכל על השובע (היינו, בסוף הסעודה – ראה לקמן סי' תע"ו ס"ה), וכיון שהלל אכל פסח, מצה ומרור כאחד, ממילא יוצא שהמצה שבה יצא ידי-חובה היתה נאכלת בסוף סעודתו. וא"כ יוקשה שהרי כבר בתחילת הסעודה אכל הלל מצה, ומדוע כותב אדמוה"ז "והלל לא הי' אוכל מצה קודם כריכה זו"? ויש ליישב ע"פ מה שכתבו התוס' (קכ, א ד"ה 'באחרונה'), שניתן להעמיד שהלל אכל 'סופגנין' שברכתם המוציא, אבל אינם מצה הראויה לצאת בה ידי-חובה. וכוונת

אדמוה"ז כאן ש"הלל לא הי' אוכל מצה" הכוונה למצה הראוי' למצוה. ועי' עוד ב'הלכות ליל הסדר' עמ' קע"ד להרחבה בענין זה.

סעיף כב

בפנים התבאר, שאינו יוצא ידי חובתו במרור שאוכל קודם הסעודה כיון שסדר עשיית המצוות לכתחילה הוא, קודם מצות מצה ואח"כ מצות מרור, ונלמד מהפסוק "על מצות ומרורים". והנה, לקמן סי' תפ"ב ס"א מבואר, שבמקרה שיש לו רק מצה שמורה אחת אזי שיאכל קודם את המרור, ורק בסוף הסעודה יאכל את המצה. ומכאן נלמד שבדיעבד ניתן לקיים מצות מרור קודם מצות מצה. ולכן דייק אדמוה"ז בלשונו "שכך היא המצוה לכתחילה שלא לצאת כו'", אבל בדיעבד אכן ישנו אופן של מרור ואח"כ מצה (ועי' ב'אוצר' עמ' תקצ"ו שיש שפירשו שסדר עשייה זו היא מהתורה, ובכ"ז בדיעבד הדבר מותר. עיי"ש).

ויש להקשות לפ"ז, לקמן סכ"ח-כ"ט מבואר שבמצוות דאכילה אין צריך כוונה, וכ"ש במצוות מדרבנן (כדוגמת אכילת מרור) אין צריך כוונה. וא"כ, מדוע אינו מקיים את מצות מרור בטיבול הראשון. שהרי, ראינו שהסדר שקודם מצה ואח"כ מרור אינו לעיכובא, וגם אם לא התכוון לקיים – מ"מ מצוות אינם צריכות כוונה?

ובפרי מגדים (א"א ס"ק ט, הובא במ"ב ס"ק כ"ו) כתב לבאר, שהאוכל מתכוון שאכילתו היא לשם כרפס ולא לשם מרור. וכוונתו מבוארת לפי הנפסק בסי' תפ"ט סי"ב, שגם במצוות דרבנן, אם מכוון בפירוש שאינו רוצה לצאת בהן ידי חובתו – אינו יוצא ידי-חובה. וקצת דוחק לפרש כן בלשון אדמוה"ז כאן. ובהלכות ליל הסדר (עמ' קצו) כתב לבאר שיטת אדמוה"ז באופן אחר עיי"ש.

סעיף כו

התבאר בסכ"ה שאין חיוב על האדם להרגיש טעם מצה, ולכן גם כשבולע מצה – יוצא ידי חובתו. ובסי' תס"א סי"ב נפסק שלא יוצאים ידי חובה במצה שנשרתה במי פירות, כיון שבטל ממנה טעם מצה. ומבאר שם אדמוה"ז: "ואף על פי שאין צריך שיטעום טעם מצה בפיו, שאפילו בלע מצה ולא לעסה – יצא? . . מכל מקום המצה עצמה צריך שיהיה בה טעם מצה, ולא שיופג טעמה על ידי טעם אחר".

כלומר, הן אמת שלא נדרש שהאדם ירגיש את טעם המצה, אבל מכל מקום יש חיוב לאכול מצה, שיש בה טעם מצה, גם אם האדם לא חש בטעם כשאוכל.

ולפי זה, יש להקשות על המבואר כאן (סכ"ו, הובא גם לעיל סט"ז), שכשאוכל מצה ומרור יחד, לא יצא ידי חובה, כיון שבעת הלעיסה הוא מרגיש את טעמן בפיו, ולכאורה לאור הנ"ל מה בכך שהוא מרגיש את טעמן המעורב זה בזה, והרי אין כלל חיוב להרגיש טעם מצה?

[ופשוט שאין לומר, שבעת הלעיסה מוגדרת המצה כמצה מבושלת שאין בה טעם מצה, שהרי ודאי שבמצה זו יש בה טעם מצה הרגיל, ורק שטעם זה התערב בטעם אחר].

ובלקו"ש חכ"ו (עמ' 48 הע' 52) כתב, שזה שהלועס מצה ומרור לא יצא ידי חובה – "עכצ"ל שאין החסרון בענין הרגשת טעם מצה בפיו (הגברא) כפשוטו – שהרי א"כ, מאי נפק"מ בין מרור דאורייתא ומרור דרבנן? – ועכצ"ל שהכוונה כאן לדין ביטול (והשייך להחפצא דהמצה). ואכ"מ".

ואולי י"ל בביאור דבריו, לפי מה שכתב רבינו דוד (קטו, א): "והרב מורי נ"ר (-היינו הרמב"ן) היה אומר שאין הכוונה בביטול טעם ממש, אלא שאכילת המצה שהיא מצוה עליו היא בטלה ממנו כשאוכלה עם דבר של רשות".

פירוש: החסרון באכילת מצה ומרור יחד, הוא, לא זה שאינו מרגיש את טעם המצה (להיותה מעורבת עם המרור) אלא שכיון שאוכל את שניהם יחדיו – הדבר פוגם ומבטל את המצה (פגם במצוה, ולא מצד חסרון בהרגשת הטעם). וביאור לשון אדמוה"ז שכתב שלא יצא ידי חובה, כיון שמרגיש את טעמן בפיו, אולי י"ל בכוונתו: שכאשר מרגיש את טעם שניהם מעורב בפיו זהו ההגדרה לאכילה מעורבת, שאז הדבר פוגם את המצה (והיינו, שאי הרגשת הטעם איננו הסיבה לכך שלא יוצא יד"ח, אלא רק המדד אם ישנה הסיבה האחרת שהיא ביטול חשיבות המצה).

סעיף ל

מצינו בכו"כ הלכות שאין לחלק בין יו"ט ראשון לשני בשביל שלא יבואו לזלזל ביו"ט שני. ולדוגמה: בסימן ת"צ ס"א מסביר אדה"ז שביו"ט שני מתפללים תפילת יו"ט ואומרים קידוש וברכת "שהחיינו", בשביל שלא יבואו לזלזל בו. אבל בסימן תרמ"ט סכ"א לענין נטילת לולב מבאר אדה"ז, שלחלק מהשיטות, ההקפדה לא לחלק בין יו"ט ראשון לשני היא בנוגע לדינים שקשורים לעצם קדושת היום (כקידוש ותפילת יו"ט המצויינים כאן), אך בנוגע לדינים שאינם קשורים לעצם קדושת היום, וכפי שמביא שם דוגמא מדברים הפוסלים את הלולב ביום הראשון, היות שדין נטילת לולב לא קשור לעצם קדושת היום, לכן לשיטות מסויימות אין צריך להקפיד עליהם ביו"ט שני. ולענין הלכה פוסק שם שספק ברכות להקל, ולכן יכול ליטול לולב כזה אך ללא ברכה. וא"כ לכאורה גם כאן שייכת אותה פלוגתא מכיוון שאכילת המצה לא קשורה לעצם קדושת היום (ראה שו"ת צמח צדק או"ח סימן ג' סוף אות ד), מובן שלדעה זו כבר יצא ידי חובת אכילת מצה כשאכל ללא כוונה, ולפי"ז צריך לחזור ולאכול מצה, אך ללא ברכה (ואולי בנדו"ד הוי ב' ספקות, מכיוון שהובא בסעיף הקודם שיי"א שגם במצוות דרבנן צריך כוונה, וא"כ גם לדיעה זו שאכילת מצה בליל ב' דרבנן, יתכן שצריך לברך אם נפסוק שבמצוות דרבנן צריכים לברך, ולדעת אדה"ז בשו"ע יש לברך בספק ספיקא, כמבואר בסימן תפט סעי' כה. אלא שלמעשה אדה"ז בסידורו חזר בו ופסק שאין מברכים בספק ספיקא כמו שנתבאר בפסקי הסידור אות מב. ואכ"מ להאריך). ולא נכתב אלא לפלפולא בעלמא.

סעיף לב

בהגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים בפסקה "מצה" מבואר שהשאלה הנשאלת כאן היא קשה רק אם נאמר שחייב אכילת פת ביו"ט היא מן התורה, ואז יש מקום להקשות מה החיוב המיוחד

באכילת מצה בליל הסדר, והרי יש חיוב לאכול מצה גם ביום א' ובשביעי של פסח בלילה וביום. משא"כ אם נאמר שכל החיוב לאכול פת ביו"ט הוא רק מד"ס הנה קושיא מעיקרא ליתא. ובאמת בסימן קפ"ח ס"י (המצויין כאן) נאמר שחיוב אכילת פת ביו"ט נלמד מהפסוק "ושמחת בחגך" ואין שמחה ללא סעודה על פת, ומכך משמע שהחיוב הוא מה"ת. לאידך, בסימן תקכ"ט ס"ה מבאר אדה"ז שחיוב אכילת פת ביו"ט היא מד"ס, ונסמכו על דברי הנביאים. א"כ מובן שהקושיא כאן היא רק לפי המובא בסימן קפ"ח (שצינו אדה"ז כאן) ולא לפי המבואר בסימן תקכ"ט.

סיכום סימן תע"ה - יתר דיני הסדר

{הסעיפים סודרו לעיתים לפי סדר העניינים ולא לפי הסדר הרגיל. צוין '•' לפני כל דילוג}.

{בסוגריים מסולסלות מצויינות הנהגות השונות מפסיקת אדה"ז בשו"ע}

אכילת המצות:

(א-ב) נטילת ידיים לסעודה: צריך ליטול ידיים שוב לסעודה בברכה, שמא הסיח דעתו מהנטילה הראשונה, וכן משום שנטילה לטיבול אינה מועילה לאכילת פת אם לא כיוון לכך. ואם כיוון ליטול בשביל הסעודה ולא הסיח דעתו, אינו צריך ליטול שוב, ואין ראוי לעשות כן לכתחילה.

(ג) לחם משנה: דרשו חכמים מ'לחם עני' שצריך לברך על מצה פרוסה. המנהג הפשוט כדעה שפרוסה זו היא בנוסף לשתי המצות השלמות המחוייבות כלחם משנה כבכל יו"ט. ובשעת הדחק אפשר לנהוג כדעה שפרוסה זו היא המצה השניה, כך שמברכים על אחת ומחצה.

(ד) סידור המצות: יניח את הפרוסה בין השלמות, ולא מעליהם. שיוכל לברך תחילה 'המוציא' על מצה שלמה מבלי להעביר על המצוות.

ברכת המוציא: נאמרת באחיזת שלשת המצות (בשתי ידיו, כשאצבעותיו מפרידות ביניהם) ¹.

(ה) ברכת 'על אכילת מצה': נאמרת על הפרוסה עם השלמה העליונה, לאחר השמטת המצה השלישית.

בציעת המצות: נעשית רק לאחר שתי הברכות, ויש לבצוע כזית מכל אחת ממצות אלו. לצאת גם ידי הדעה (שאינה עיקר) שברכת 'על אכילת מצה' היא על (כזית) השלמה.

(ו) אכילת הכזיתים: יש להכניס את שני הכזיתים לפיו יחד, שלא יפסיק בין הברכה לאכילת הכזית שמחוייב בו לכל דעה. אך אינו צריך לבלעם יחד, אלא לרסקם בפיו, ולבלוע כל כזית בפני עצמו בבת אחת.

♦ הערות ומראי מקומות ♦

1. מנהג כ"ק אד"ש מה"מ (מעשה מלך ע' 203).

(ז) אם אינו יכול לרסקם בפיו יחד: יאכל תחילה את הכזית של המוציא מהמצה השלמה. ואחריו את הכזית של אכילת מצה. שבדיעבד אין כזית המוציא חשוב הפסק, כיון שמחויב לאכלו לצורך אכילת הכזית של אכילת מצה.

(ח) אכל כזית אחד ממצה אחת בלבד ושלא בבת אחת: אם לא נמשכה אכילתו יותר מכדי אכילת פרס, יצא בדיעבד ואין צריך לחזור.

(ט) הסבה: גם באכילת כזית המוציא בפני עצמו, צריך להסב. לצאת ידי הדעה שהוא הכזית של אכילת מצה (אף שבסדר האכילות מקדימים אותו לפרוסה כדעה הראשונה שהיא עיקר, בהסבה שאינה סותרת לדעה זו, חוששים גם לדעה השניה).

(י) טיבול במלח: מצה היא פת נקיה שאינה צריכה מלח, ואף שבשאר הימים מטבילים אותה במלח, את הכזיתים של המוציא ומצה נהגו במדינות אלו (וכן מנהגנו²) שלא לטבול, משום חיבוב מצה. אך מעיקר הדין אין לחוש לזה. ויש נוהגים לטבול גם כזיתים אלו. טיבול במשקין: יש למנוע מעיקר הדין.

מרור:

(יא-יב) טיבול המרור בחרוסת: לאחר אכילת המצה, יטבל מיד כזית מרור בחרוסת להמתת הקפא.

אופן הטיבול: יש לשקע את כל המרור בחרוסת. וכיום, שאין הקפא מצוי והטיבול הוא רק למצוה זכר לטיט, נוהגים לטבל רק מקצתו. ויוציאו מיד וינערנה, שלא תתבטל מרירותו. ברכת המרור: רק לאחר הטיבול יברך 'על אכילת מרור', לסמוך את הברכה למצוה. ברכה על החרוסת: אין מברכים, שהיא טפלה למרור ונפטרת בברכתו.

(יג) הסבה במרור: אינה נדרשת, אך רשאי להסב. (ובסידור כתב לאכלו בלא הסבה).

(יד) אכילת המרור: אם מתקשה לבלוע כזית בבת אחת, כנדרש לכתחילה כבאכילת המצה, יסמוך על הדעה שיכול לבלוע מעט מעט, בכדי אכילת פרס.

כורך:

(טו-יח) אכילת המצה והמרור יחד: בזמן שמקריבים פסח, שאז חיוב המרור הוא מדאורייתא, יכול לאכלו יחד עם המצה שאף היא מדאורייתא. ואילו בזמן הזה כשאין מקריבים פסח וחיוב המרור הוא מדרבנן, אינו יוצא ידי חובה אם אוכלו יחד עם המצה שהיא מדאורייתא.

חיוב הכריכה לדעת הלל: בזמן הקרבת הפסח, מחוייב לכרכו ולאכלו יחד עם המצה והמרור. ובזמן הזה, יאכל כזית מצה (שהיא מדאורייתא) בלבדה, וכזית מרור (שנתקן כזכר למקדש, שאז היה חיובו) בכריכה עם מצה נוספת.

מנהג הכריכה בפועל: כיון שלדעת החולקים על הלל נחשבת המצה השניה לרשות וטעמה מבטל את מרור המצוה, ואין הכרעה במחלוקת זו, יש לאכול תחילה כזית מרור לחוד, ולאחר מכן, כריכה של כזית מרור ביחד עם כזית מהמצה (השלישית שבקערה)³.

סדר הברכה: יש לברך בתחילה על המצה והמרור לחוד (מתוך כוונה לפטור גם את מצת ומרור הכורך)⁴, ולא להפסיק בדיבור עד אכילת הכורך.

עבר והפסיק לפני הכורך: אינו מברך שוב, שמא יצא כבר באכילת המצה והמרור לחוד.

הפסיק בין הברכה לתחילת האכילה: צריך לברך שוב.

הפסיק בדבר שהוא מענין הסעודה: אינו מברך שוב, אך לכתחילה אין להפסיק כלל.

הפסק לאחר מכן: יש נזהרים שלא להפסיק עד האפיקומן, שתעלה הברכה גם לו, וחומרה יתירה היא. (ולמנהגנו מכוונים בברכת המצה לפטור גם את האפיקומן, אך לא נוהרים מהפסק)⁵.

אמירת 'כן עשה הלל' לפני אכילת הכורך: אף שהלל היה כורך מצה ומרור יחד עם הפסח, כיום מזכירים רק 'היה כורך מצה ומרור'. והמזכיר פסח לא הפסיד (וכן סידר רבינו בנוסח ההגדה).

(יט) טיבולו בחרוסת: המנהג במדינות אלו כדעה שאין צורך בחרוסת למרור הכריכה לאחר שהשתמש בה כבר. וי"א שצריך לטבול, כהלל שלא אכל מרור קודם, וכן עיקר. (ולמנהגנו נותנים מעט חרוסת יבשה על המרור בלבד ומנערים, מחשש שרויה)⁶.

(כ) הסיבה: י"א שנדרשת מחמת המצה, כהלל שלא אכל מצה קודם. וכן עיקר (גם למנהגנו)⁷. וי"א שאינה נדרשת מחמת המרור, ובדיעבד יש לסמוך על כך ואין צריך לחזור.

(כא) אכילת הכריכה: לכתחילה צריך לבלוע את כזית המצה וכזית המרור יחד, ואם מתקשה, יבלע מעט מעט משניהם יחד עד שיסיים שני כזיתים.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

3. סידור.

4. ס' המנהגים ע' 40.

5. שם.

6. שם ע' 41.

7. הגהות הצ"צ על הסידור.

אכילת מרור ככרפס:

• (כד) מי שאין לו ירק לטיבול ("כרפס") אלא הירק שלוקח למרור: לכתחילה אם אפשר למצוא ירק אחר, יחזר אחריו. שי"א שאין נכון לברך על המרור לפני זמנו.

(כב) המשתמש בירק המרור לטיבול: יברך 'על אכילת מרור' כבר כשמטבילו, ולאחר אכילת המצה יטביל כזית מרור בחרוסת ויאכל בלא ברכה. שכיון שהתחיל באכילתו אין כאן הפסק. שיעור האכילה: אינו צריך לאכול כזית בשעת הטיבול. וגם אם אכל, אינו יוצא בו ידי חובה, אלא אוכל שוב כזית לאחר אכילת המצה, שזוהי מצוותו.

(כג) סדר הברכות: אם הוא ראוי לאכילה כשהוא חי, שמברך עליו בורא פרי האדמה, יברך ברכה זו תחילה, ואחריה 'על אכילת מרור'.

אופן אכילת המצה והמרור:

(כה) הבולע מצה בלא לעיסה: אף שלכתחילה צריך להרגיש טעמה בפיו, כיון שנהנה גרונו יצא.

הבולע מרור בלא לעיסה: לא יצא, שחייב להרגיש טעם מרירותו בפיו.

(כו) הבולע מצה ומרור יחד: יוצא ידי חובת מצה. שאם אינו מרגיש את טעמם, אין המרור מבטל את המצה.

(כז) בלע מצה הכרוכה במרור: יצא, שהמרור הוא מין מאכל ואינו חוצץ.

בלע מצה הכרוכה בסיב: לא יצא, שאינו מין מאכל וחוצץ. ואין זו דרך אכילה.

(כח) אכל מצה בלא כוונת מצוה: כיון שנהנה גופו, יצא. שרק במצוות שאין גופו נהנה מעכבת הכוונה להחלת שם מעשה מצוה.

נאנס לאכול מצה: יצא. שבעל כרחו נהנה גופו.

(כט) אכל מצה בלא ידיעת החג והמצוה: אינו יוצא ידי חובה.

אכל מרור באופן זה: יצא, שהמרור בזמן הזה מדרבנן. וי"א שגם מצוות דרבנן צריכות כוונה, כעין של תורה, וטוב לחוש לכך ולאכול שוב בלא ברכה.

(ל) אכל באופן זה בלילה השני: לכל הדעות יאכל שוב, שלא יבואו לזלזל בחג השני.

(לא) נכפה שאכל מצה בעת שטותו: אם נתרפא יאכל שוב, שבעת שטותו הוא פטור מהמצוות.

(לב) אכילת מצה בשאר ימי הפסח: איננה חובה, (אך יש בה מעלה ו"קצת מצוה")⁸. שציווי התורה בשבעת הימים הוא רק שלא לאכול לחם חמץ. ואילו חובת אכילת לחם עוני היא רק ביום הראשון בערב, בכזית הראשון.

אכילת מצה בחג ובשבת: גם היא איננה חובה. שיכול לאכול מצה עשירה שנילושה במי פירות. ובמדינות אלו אין אוכלים מצה עשירה כלל.

(לג) נאנס ולא אכל מצה בליל חיובה: אין לו תשלומין. ואינו יכול לברך על אכילת מצה על מה שאוכל לאחר מכן.

◇ הערות ומראי מקומות ◇

8. לקו"ש ח"ז עמ' 275. לקו"ש חכ"ב עמ' 276. ועוד.

מבוא לסימן תע"ו

השתלשלות הדינים בגמ', ראשונים ואחרונים עד לפסיקת אדה"ז
- סוגיות עיקריות מתוך הסימן

איתא במשנה¹: "מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים אוכלין, מקום שנהגו שלא לאכול אין אוכלין". ופירש רש"י² טעם האוסרים משום שנראה כאוכל קרבן פסח בחוץ, וכן כתב הרמב"ם³ שזהו גזירה שמא יאמרו בשר הפסח הוא.

ובמקום אחר נחלקו תנאים במשנה⁴, לדעת רבן גמליאל "עושין גדי מקולס בלילי פסחים, וחכמים אוסרין". וביאר רש"י⁵ דעת חכמים: "מפני שדומה לקדשים, ויאמרו: מותר להקדיש ולאכול קדשים בחוץ".

ובברייתא⁶ סתמו כדעת חכמים: "איזהו גדי מקולס דאסור לאכול בלילי פסח בזמן הזה, כל שצלאו כולו כאחד, נחתך ממנו אבר, נשלק ממנו אבר - אין זה גדי מקולס". וכן מסופר בברייתא⁷: "אמר רבי יוסי, תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי לאכול גדיים מקולסין בלילי פסחים, שלחו לו: אלמלא תודוס אתה גזרנו עליך נדוי, שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ". ונחלקו הראשונים בפירוש המחלוקת בנוגע לגדי מקולס: רש"י⁸ והאור זרוע⁹ כתבו שכל האיסור במקום שנהגו שלא לאכול הוא בגדי מקולס, אבל שאר בשר צלי מותר לאכול בכל

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. פסחים נג, א.
2. ד"ה שלא.
3. הלכות חמץ ומצה פ"ח הי"א.
4. ביצה כב, ב.
5. ד"ה וחכמים.
6. פסחים עד, א.
7. שם נג, א. ביצה כג, א.
8. פסחים עד, א.
9. פסחים סי' רל. ובסיום הדברים כתב שניתן לפרש כרמב"ם והרא"ש.

מקום, ואילו הרמב"ם¹⁰ והרא"ש¹¹ כתבו שגדי מקולס אסור לאכול בכל מקום, אפילו במקום שנהגו לאכול צלי בליל הפסח. וכן כתב השו"ע¹².

[ומבואר בירושלמי¹³ שאפילו בשר עגל או בשר עוף, שאינם ראויים להביא מהם קרבן פסח, מכל מקום אסור לאכלם צלי בליל פסח, מפני שהם דברים הטעונים שחיטה, אבל דגים או ביצים מותר לאכלם צלויים, כיון שאינם טעונים שחיטה. ולכאורה משמע מכאן כדעת הרמב"ם והרא"ש שהאיסור במקום שנהגו אינו רק בגדי].

וכתבו הטור והלבוש שבאשכנז נהגו שלא לאכול צלי, והביא רבינו¹⁴ דבריהם, וכתב¹⁵ שבכל מקום אסור לאכול גדיים מקולסים, וכדעת הרמב"ם והרא"ש.

◇ הערות ומראי מקומות ◇

10. שם.

11. פסחים פ"ד ס"ו.

12. ס"א.

13. פסחים פ"ד ה"ד.

14. ס"א.

15. ס"ב.

פתיחה לסימן תע"ו

סקירה כללית על ענייני הסימן

בסימן זה מבוארים הדינים השייכים ל"שולחן עורך".

בסעי' א-ד מבואר המנהג שנהגו שלא לאכול בשר צלי בליל הפסח גזירה שמא יאמרו שזה פסח והוא נאכל בחוץ.

בסעי' ה מבואר שאין לאכול בסעודה זו יותר מדאי, בשביל שהאפיקומן לא יאכל באופן של אכילה גסה.

בסעי' ו-ז מבוארים מנהגים באכילה בשולחן עורך: אכילת ביצים, ולהימנע מטיבול נוסף.

סימן תע"ו - מנהג אכילת צלי בליל פסח. ובו ז' סעיפים.

איסור אכילת צלי במקום שנהגו

א. מקום שנהגו לאכול בשר צלי¹ בליל פסח, אוכלין. מקום שנהגו שלא לאכול, משום גזירה שמא יאמרו פסח הוא², אסור להם לשנות מנהגם³. ואף בניהם אחריהם אינן רשאין לשנות מנהג אבותיהם⁴. ואף מי שבא לדור שם ממקום שנהגו לאכול, אסור לו לאכול⁵

1. צלי היינו שמבשלים אותו על האש עצמה ללא סיר.
2. קרבן פסח נאכל דווקא צלי, לכן אם יאכל בשר צלי בליל פסח נראה כאוכל קרבן פסח בחורץ (וראה לקמן הערה 12).
3. וראה לקו"ש חכ"ב עמ' 56 הערה 2 מקורות לחיוב קיום המנהג. ואכ"מ להאריך.
4. משום "אל תיטוש תורת אמך" (ראה סימן תס"ח ס"ט).
5. ובסימן תס"ח ס"ב והלאה מבאר אדה"ז שגם כאשר הולך ממקום שנהגו איסור למקום שנהגו היתר, יש לו לנהוג (במקרים מסויימים, עיין שם) כמנהג המקום שבא לשם.

הלכה למעשה

סעיף א'-ד'

- 1) יש אומרים שראוי להחמיר ואין לאכול בליל פסח בשר או עופות גם אם טוגנו או נאפו בקצת שמן או מים, ומותר לכתחילה רק אם התבשל בכמות של מים³³.
- 2) אין לאכול כבד בליל פסח, מפני שנצלה בכדי להוציא ממנו את הדם. אך אם בישלו אח"כ, מותר³⁴.
- 3) ביום הפסח ניתן לאכול בשר צלוי³⁵.

33. שו"ת שבט הלוי ח"ט סק"כ. פסקי תשובות אות א'. נטעי גבריאל פסח ח"ב פצ"ו ס"ה. ושם כתבו שהוא משום שטיגון בקצת שמן דינו כצליה, אלא שעדיין צ"ע מהי שיטת אדה"ז בזה, כיון שאוסר צלי קידר שאין לו שום משקה (- סעיף ד'), משמע שאם יש שם משקה אולי דינו כבישול, וכן בסברה"נ פ"ב ס"ב כותב אדה"ז שהעיקר הוא כהדעה שטיגון דינו כבישול. אלא שאולי בנדו"ד יש להחמיר בזה כיון שגם פה ישנו החשש שכותב אדה"ז שיש לאסור משום מראית עין, שלא יבואו להתיר צלי ממש, וכך נראה ממ"ש בשו"ת שבה"ל שם שמחמיר גם אם בושל עם קצת מים.

34. ערוך השולחן ס"ד.

35. ראה שו"ע אדה"ז סתע"ג סכ"א. שע"ת סתע"ג סק"ב. פסקי תשובות אות א'.

ע"י סי' תס"ח⁶. ובמדינות אלו נהגו שלא לאכול:

איסור אכילת גדי מקולס

ב. ובכל מקום⁷ אסור לאכול כלילה זה גדיים המקולסין (פירוש "מקולס", הוא לשון מזוין⁸, שכרעיו ובני מעיו בשעת צלייתו הן תלוין⁹ למעלה מראשו או מצדו¹⁰, כגבור מזוין שכובע נחושת למעלה מראשו וכלי זיינו בצדו), דהיינו גדי או כבש¹¹ צלוי כולו כאחד (ראשו על כרעיו ועל קרבו) ולא נחסר ממנו שום אבר, שהרי זה דומה לצליית הפסח שהיה נצלה כשהוא שלם כולו כאחד (וכרעיו ובני מעיו תלוין חוצה לו), ויהא נראה כאוכל פסח בחוץ¹². אבל אם צלה אותו כשהוא מחותך, או אפילו כשהוא מחובר אלא

10. רש"י במסכת ביצה (דף כ"ב ע"ב ד"ה מקולס) מפרש שהיו תולים את בני המעיים בצדי גוף הקרבן, ובמסכת פסחים (דף ע"ד ע"א ד"ה מקולס) מפרש שהיו תולים אותם מעל ראש הקרבן. כאן מביא אדה"ז את ב' האפשרויות (שבפשוט אין בנייהם חתירה, אלא אפשר גם כך וגם כך).

11. רק מב' מיני בהמות אלו ניתן להביא קרבן פסח.

12. מחוץ לירושלים (ראה תויו"ט ומלאכת שלמה לפסחים פ"ד מ"ד). שאסור מדאורייתא לאכול קדשים קלים מחוץ לחומת ירושלים (ראה רמב"ם הלכות מעשה הקרבנות פ"א ה"ה). ויש לעיין האם ניתן לאכול בשר צלי בתוך ירושלים שבין החומות, שאז לכאורה אין חשש שמא נראה כאוכל קדשים בחוץ, שהרי אוכל במקום המותר לאכילה. ואולי יש לחשוש שמא יהא נראה כשוחט קדשים מחוץ לביהמ"ק (ראה פסקי הרי"ד לפסחים נג ע"א, ובהערת המהדיר שם).

ויל"ע מדוע כל החשש הוא בנוגע לאכילה בחוץ, ולא הוזכר חשש שייראה כאוכל קדשים בטומאה? ואולי יש לומר שבעצם מעשה האכילה לא ניכר שאוכל בטומאה, אלא זה תלוי בידיעת הרואה, ולכן לא חששו. ועצ"ע.

6. ס"ט. שם מדובר על אדם שהולך ממקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח מנץ החמה ועד חצות (אבל מחצות לכו"ע אסור לעשות מלאכה, שם בריש הסימן) למקום שנהגו שלא לעשות, שצריך לקבל עליו חומרת המקום שבא לשם ולא לעשות מלאכה.

7. כלומר, חילוקי המנהגים המובא לעיל (ס"א) הוא באכילת בשר שהדמיון בינו לבין קרבן פסח הוא חלקי בלבד (צלוי, או גם פסחים נוספים דומים כדלקמן). אך כאשר אוכל בשר באופן הדומה לחלוטין לקרבן פסח אסור בכל מקום.

8. התרגום על הפסוק (שמאל א' פרק י"ז פסוק ה') "וכובע נחושת על ראשו" הוא "וקולס הנחש על רישיה", מכאן ש"קולס" הוא כובע של כלי מלחמה, ו"מקולס" הוא גיבור הלובש כלי מלחמה.

9. צליית הפסח הייתה צריכה להיות כאשר גוף הקרבן בשלימותו - לרבות בני המעיים שלו - נצלה יחד. אך אופן הצלייה היה שמוציאים את בני המעיים ממקומם (הטעם לכך יתבאר לקמן הערה 20) ותולים אותם עם השפוד על גבי גוף הקרבן.

שנחתך אבר אחד מגופו קודם הצלייה¹³, או ששלק¹⁴ בו אבר אחד כשהוא מחובר ואח"כ צלה אותו כולו כאחד, הואיל ואינו דומה לצליית הפסח¹⁵, הרי זה מותר במקום שנהגו לאכול צלי בלילה זה:

מיני אוכלים האסורים בצלייה

ג. אפילו בשר עגל ועוף שאין הפסח בא מהם¹⁶, וכן כל דבר הטעון שחיטה¹⁷, אסור לאכול צלי במקום שנהגו שלא לאכול, לפי שהעולם יטעו בין צלי לצלי, ויבואו להתיר גם בשר צלוי מכבשים ועזים, כיון שהכל מין בשר. אבל דבר שאינו טעון שחיטה, כגון דגים וביצים¹⁸, מותר לאכלם צלויים, לפי שאינו דומין כלל לבשר, ולא יטעו בהם¹⁹:

אופן הצלייה האסורה

ד. צלי קדר (פירוש שנצלה בקדירה בלא מים ושום משקה, אלא מתבשל במוהל היוצא ממנו), אף על פי שאינו דומה לצליית הפסח, שהפסח שנצלה בקדירה פסול²⁰, אף על פי כן במקום שנהגו שלא לאכול צלי, יש לאוסרו מפני מראית העין, שלא יטעו להתיר גם צלי אש²¹. ואפילו אם בשלו מתחלה במים²² ואח"כ עשאו צלי קדר, יש לאסור מטעם

בבשר דג לא חששו (ראה רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פ"ט הלכה ד-ה).

20. דהוי כבישול. ויש לציין, שהטעם שמוציאים את בני המעיים מגוף הבהמה ותולים אותם על גביה (כמובא למעלה הערה 9), הוא בשביל שבני המעיים לא יצלו בתוך גוף הבהמה, דהוי כצליה בקדירה (פסחים עד ע"א וברש"י ד"ה "כמין בישול").

21. גם בסעיפים הקודמים האיסור הוא משום מראית העין. אלא ששם החשש הוא שיחליפו בין בשר רגיל הנאכל בחג הפסח, לבין בשר של קרבן פסח. כאן נוסף חשש שיחליפו בין צלייה על אש לבין צלייה בקדירה. ובפשטות זהו חשש רחוק יותר, וראה עיונים.

22. אע"פ שלגבי קרבן פסח ודאי נפסל כאשר בישלו מתחילה במים, מ"מ לגבי חשש מראית העין נוגע מה שכעת נראה כצלי.

13. יש כאן ב' אפשרויות: א. חתוך לגמרי. ב. אף אם הבהמה שלמה באופן כללי, אלא שנחתך ממנה אבר אחד בלבד.

14. יש אומרים ששלוק הוא מבושל יותר מדאי (רש"י נדרים מט ע"א בריש העמוד), ויש אומרים ששלוק הוא שלא נתבשל כל צרכו (ריטב"א שם, ועוד). וראה לקמן סעי' ד שאף בישול רגיל אסור.

15. כי קרבן פסח שצלוהו באחד מהאופנים הללו נפסל.

16. שאינו בא אלא מגדי וכבש כדלעיל ה"ב.

17. חיות (ואף שלא מביאים מהם קרבנות כלל).

18. הביצים מגיעים מהעוף, ולכן יש סברא לאוסרם.

19. להעיר שגם בהלכות בשר בחלב מצינו שבבשר עוף גזרו שלא לאכול עם חלב מחשש שיחליפו בין בשר עוף לבשר בהמה, משא"כ

זה. ומכל מקום לצורך חולה קצת, יש להקל בזה, כי יש מי שמתיר צלי קדר²³. אבל אם צלאו, אפילו צלי אש, ואח"כ בישלו, מותר, לפי שהבישול מבטל את הצליה²⁴, וכיוצא בזה בפסח, פסול:

שלא יאכל הרבה בסעודה ליל הסדר

ה. יש לזהר שלא לאכול ולא לשתות בסעודה זו הרבה יותר מדאי²⁵, שלא יאכל האפיקומן באכילה גסה, דהיינו שאינו תאב כלל לאכול, שאז אינו עושה (מצוה²⁶) מן המובחר. שאף שהאפיקומן הוא זכר לפסח, והפסח היה נאכל על השובע, דהיינו שהוא שבע כבר, ולכן אוכלין האפיקומן אחר גמר כל הסעודה כמו שיתבאר בסי' תע"ז²⁷, מכל מקום צריך שיהא לו קצת תאוה לאכול²⁸. אבל כשאינו מתאוה כלל ואוכל, הרי זו אכילה

26. עיין לקמן (סי' תע"ז ס"ג ובהמצוין שם בהערה 12) שישנה מחלוקת האם אכילת אפיקומן היא "מצוה" או שהיא רק זכר לפסח. וכנראה לכן המילה "מצוה" נמצאת כאן במוסגר.

27. ס"א וס"ג.

28. ראה בריש סימן תע"ז שמבאר שאכילת כל הקדשים צריכה להיות כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים. ולכן מצד אחד צריך שלא תהיה אכילת רעבון, אך לאידך צריך ליהנות מהאכילה.

23. בפשטות, מכיוון שנשתנה מאופן צליית קרבן פסח לצלייה בדרך בישול לא חושש אפילו למראית העין, וכפי שהובא לעיל בהערה 21.

24. מכיוון שבישל לאחר הצלייה ניכר שאין זה קרבן פסח, ואין כאן אפילו מראית עין.

25. וראה הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "אוכל", שצריך להזהיר כאן לשני הצדדים, מצד א' יש להיזהר לא לאכול יותר מידי, ומצד הב' יש להקפיד כן לאכול ע"מ שלא יאכל את האפיקומן כשהוא רעב.

הלכה למעשה

סעיף ה'

(1) בסעודה זו אוכל ושותה כדי צורכו³⁶, כדי שיאכל האפיקומן על השובע, אבל לא יאכל יותר מכדי צורכו, כדי שלא תהא אכילת האפיקומן אכילה גסה³⁷.

(2) מנהגנו שלא להסב בשעת הסעודה³⁸.

36. פסקי סדור אדה"ז שבהגדה.

37. הגדה עם לקוטו"מ ד"ה אוכל ושותה, עפ"י דברי השו"ע כאן.

38. הגדה עם לקוטו"מ ד"ה שולחן עורך. פסקי תשובות ס"י תעב אות יא, והטעם לכך הוא מפני שכיום אין רגילות להסב בשאר ימות השנה ויש בכך טורח.

גסה ואין זו מצוה מן המובחר, אבל מכל מקום יוצא ידי חובתו באכילה זו. אבל אם שבע כ"כ עד שנפשו קצה באכילה מרוב שובעו, אף שדוחק את עצמו לאכול, אינו יוצא ידי חובתו באכילה זו, שאכילה גסה כזו אינה נקראת אכילה כלל, כמו שיתבאר בס' תרי"ב²⁹:

מנהג אכילת ביצים בליל הסדר

ו. נוהגין בקצת מקומות לאכול ביצים בסעודה זכר לאבילות³⁰ חורבן בית המקדש, שכשהיה קיים היו מקריבין פסח ואוכלין בלילה זה, ועכשיו אין לנו פסח, לכן מתאבלין

29. ס"ה. שם מדובר בנוגע לאוכל אכילה גסה כזו ביום הכיפורים שפטור מכרת. וכ"ה בסימן קצ"ז ס"ט שאינו יכול לברך על מזונו (לפני ואחרי) כאשר אוכל אכילה גסה. וה"ה כאן שאין זה נחשב לאכילה ולכן אינו יוצא ידי חובתו כלל. 30. ביצה היא סימן לאבלות, וכן בסעודת הבראה (ר"ל) נוהגים לתת לאבלים לאכול ביצים (ראה שו"ע יו"ד סימן שעח סעי' ט).

הלכה למעשה

סעיף ו'

1) בתחילת ה'שולחן עורך' מתחילים באכילת הביצה שעל הקערה, וטובלים במי מלח³⁹, וכן מנהג הרבי לטבול הביצה שבקערה ג' פעמים במי מלח ולאוכלה בלי לבדוקה האם יש בה דם⁴⁰. ויש שנהגו לחלק קצת מהביצה גם לשאר בני הבית⁴¹.

2) מנהג הרבי שלא להוריד הקערה מהשולחן בשעת עריכת ה'שולחן עורך', אלא הניחה בצד⁴².

3) אפשר לשתות יין בתוך הסעודה⁴³, אבל מנהגנו שאין אומרים בשעת שתייתו 'לחיים' אפילו בתוך הסעודה, כדי שלא יראה כמוסיף על הכוסות⁴⁴.

39. הגדה עם לקוטו"מ ד"ה שולחן עורך.

40. אוצר מנהגי חב"ד - ניסן עמ' קפ"ג. מעשה מלך עמ' 205.

41. ויגד מושה סכ"ז אות ז', עפ"י דברי השל"ה (תחילת מסכת פסחים) שכל מה שמביאים בלילה הזה, ראוי לאכול ולחלק בין בני הבית משום חיוב מצוה.

42. וכך היה בכל סעודות החג (בקודש פנימה עמ' 28). ובנטעי גבריאל פסח ח"ב פצ"ה ס"ד הביא בזה חילוקי מנהגים.

43. פסקי סדור אדה"ז שבהגדה.

44. המלך המסיבו ח"א עמ' רפ"א.

עכשיו על זה³¹. ומוזה המעם³² אוכלין ביצים גם בלילה השני:

טיבול אוכל במשקה בליל הסדר

ז. יש נוהגין שלא לאכול בלילה זה שום טיבול, רק שני טיבולים אלו. דהיינו טיבול

31. וראה לעיל שם ס"כ שהנחת הביצה בקערה היא זכר לקרבן חגיגה, וכאן מדבר בנוגע לאכילתה. וראה בהגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "הזורע". הביצה" תוספת טעם להנחת הביצה בקערה.

32. הרמ"א מביא טעם נוסף לאכילת ביצה, מכיוון שליל הסדר יוצא תמיד באותו היום בשבוע בו יוצא ט' באב, ולפי טעם זה יש לאכול ביצה רק בלילה הראשון. אך לפי הטעם המבואר כאן יש לאכול הביצה בשני הלילות.

הלכה למעשה

- 4) במשך הסעודה מנהג הרבי לטבול המצה ג' פעמים במלח, ואוכלה⁴⁵.
- 5) נזהרין ביותר ממצה שרוי', ולכן המצות שעל השולחן מכוסות, שמא יפלו עליהם מים. קודם ששופכין מים, או משקין שמים מעורבים בהם, לכוס או קערה בודקים שלא יהיו בכלי פירווי מצה. למים אמצעים ואחרונים אין להעביר ידיו על שפתיו⁴⁶.
- 6) מנהג הרבי הרש"ב שלא היה אוכל מצה ביחד עם דגים או בשר⁴⁷.
- 7) מצד ענין החינוך צריכים גם קטנים להזהר ממצה שרויה⁴⁸.
- 8) אם נפלה חתיכת מצה לכלי לח, אין משתמשים בכלי זה בימות הפסח, ולשנה הבאה משתמשים בה ללא הגעלה⁴⁹.
- 9) יש שנהגו שלא לאכול בסוף הסעודה ליפתן כקינוח, כיון שה'אפיקומן' הוא הליפתן של לילה זה⁵⁰. ומי שאוכל ליפתן של פרי אדמה לא יברך עליו, כיון שב'כרפס' כיון לפטור

45. אוצר מנהגי חב"ד עמ' קפ"ה.

46. הגדה עם לקוטי"מ ד"ה שולחן עורך.

47. ספר המנהגים עמ' 41.

48. התוועדויות תשמ"ח ח"ג עמ' 111 הערה 258.

49. אוצר מנהגי חב"ד - ניסן עמ' מ"ח.

50. הליכות שלמה פסח פ"ט הערה 350. ובמעשה מלך עמ' 205 כתב שבכל סעודות חג הפסח שהיו בדירת הרבי הרי"צ הגישו בסוף הסעודה צלחת עם תפוחים, והרבי לקח חתיכה אבל לא אכל ממנה.

הראשון שקודם אמירת ההגדה³³, וטיבול המרור בחרוסת³⁴. כדי שיהא ניכר ששני טיבולים אלו הם לשם מצוה:

33. הכרפס במי מלח. (הגש"פ בפסקה "מרור" ובפסקא "כורך". אך ראה בלקוטי טעמים ומנהגים שם, שלמנהגנו שנוהרים משרויה אין מטבילים בחרוסת אלא בחרוסת, פעם א' ל"מרור" ופעם ב' ל"כורך" נותנים חרוסת יבשה על החזרת).

❧ הלכה למעשה ❧

האדמה (ה'מרור') שבתוך הסעודה. ואם לא חשב לאוכלו או שכיוון לא לפוטרו, יברך (ויש שכתבו שאכן עדיף יותר לכוון שלא לפוטרו)⁵¹.

51. שו"ת באר שרים ח"ג סכ"ג. פסקי תשובות אות ב' הע' 16. נטעי גבריאל פסח ח"ב פצ"ה סי"ג. ולמנהגנו שבשעת ברכת הכרפס מכוונים לפטור לא רק את המרור אלא גם את המרור של הכורך (הגדה עם לקטו"מ ד"ה יכוון להוציא), ניתן היה לכאורה להוכיח שבשביל להפטר מברכה בתוך הסעודה צריך כוונה פרטית על כל דבר שאוכלים, אלא שעדיין אפ"ל שזה רק לכתחילה, שהרי אם לא כיוון על המרור של הכורך לא יברך בנפרד. ועדיין יש לחלק בין המקרים כיון שהמרור של כורך נאכל יחד עם המצה, וצ"ע.

עיונים לסימן תע"ו

סעיף ד'

"שהפסח שנצלה בקדירה פסול". בגמ' (פסחים דף מא ע"א) מובאת מחלוקת רבי ורבנן בנוגע למקור איסור בישול הפסח בשאר משקים, ובהמשך הדברים אומרת הגמ' שנפק"מ בין רבי לרבנן תהיה ב"צלי קדר", וברש"י שם (ד"ה "צלי קדר") שלרבנן יהיה מותר לאכול קרבן פסח כאשר הוא צלוי בקדרה ולרבי יהיה אסור עי"ש. וא"כ בנדו"ד, מובן שלרבנן יש לאסור צלי קדר ממש כמו צלי רגיל (דהא גם צלי כזה ראוי לקרבן פסח), ואילו לרבי (שהלכה כמותו, וקרבן פסח שעשאו צלי קדר פסול) האיסור הוא רק שמא יחליפו בין צלייה בקדרה לצלייה באש, וכפי הנראה בהמשך הסעיף שישנה דיעה שמתירה לאכול צלי קדרה.

סיכום סימן תע"ו - אכילת צלי בליל פסח

[הסעיפים סודרו לעיתים לפי סדר העניינים ולא לפי הסדר הרגיל. צוין '•' לפני כל דילוג].

• **(ב)** אכילת גדיים המקולסין (גדי או כבש צלוי כולו כאחד כשכרעיו ובני מעיו תלויים בצידו): אסורה בליל פסח, מחמת דמיונם לצליית קרבן הפסח, האסור באכילת חוץ.

אופני ההיתר: ניתן לצלותו כשהוא מחולק, או בחסרון אבר, או אחר שבישל חלק ממנו.

(א) החמרה שלא לאכול כלל בשר צלי בליל פסח: במקומות שנהגו כן (כמדינות אלו), אסור לשנות את המנהג, גם בדורות הבאים, וגם לתושבים חדשים.

(ג) צלי בשר עגל ועוף (וכל דבר הטעון שחיטה): אף שאין הפסח בא מהם, אין לאכלם לפי מנהג זה, שמא יטעו להתיר גם בשר כבשים ועזים.

צלי דגים וביצים: מותר, שאינו דומה כלל לבשר.

(ד) צלי קדר (הנצלה בקדרה ברוטב היוצא ממנו, ללא תוספת נוזלים): אף שפוסל בקרבן פסח, נאסר לפי מנהג זה, משום מראית העין.

בישלו ואחר כך עשאו צלי קדר: אסור מאותו טעם, ולצורך חולה יש להקל.

צלאו (אפילו באש) ואחר כך בישלו: מותר, שהבישול מבטל את הצליה (ופוסל בפסח).

הנהגות סעודת ליל פסח:

(ה) אופן אכילת הסעודה: אף שהאפיקומן צריך להאכל על השובע, יש להזהר שלא יגיע לאכילתו במצב שאינו תאב כלל לאכול, שזו אכילה גסה ואינה מצוה מן המובחר.

אכל את האפיקומן במצב כזה: כל עוד לא הגיע למצב שנפשו קצה באכילה וצריך לדחוק את עצמו לאכול, יצא ידי חובתו.

-
- (ו) אכילת ביצים: נהוגה בקצת מקומות, גם בלילה השני וכן למנהגנו, ובה מתחילים את הסעודה, לאחר טיבולה במי מזח¹, כזכר לאבלות החורבן וחסרון הפסח.
- (ז) טיבול המאכלים: יש מקפידים שלא לטבל בלילה זה שום דבר נוסף על טיבול הכרפס והמרור, כהיכר למצוה שבהם.

מבוא לסימן תע"ז

השתלשלות הדינים בגמ', ראשונים ואחרונים עד לפסיקת אדה"ז
- סוגיות עיקריות מתוך הסימן

אפיקומן

איתא במשנה¹ "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", ופירשו שמואל ורבי יוחנן שהכוונה היא שאסור לאכול אחר הפסח דברים שנהוג לאוכלם לאחר הסעודה, וביארו הראשונים שלשון אפיקומן הוא "הוציאו והביאו מיני מתיקה"²; ומשמעות הדברים שלא זו בלבד שאכילת הפסח צריכה להיות על השובע ומתוך הנאה³, אלא עוד זאת שיש להקפיד שלא יאבד ממנו טעם הפסח ע"י שיאכל אחריו איזה דבר לקינוח סעודה⁴.

ובגמרא אמר רב יהודה בשם שמואל "אין מפטירין אחר מצה אפיקומן", וביאר הרשב"ם⁵ שהדברים אמורים בזמן הזה שאין אוכלין קרבן פסח, שצריך לאכול בגמר הסעודה מצה ואין נפטרים ממנה באכילת דבר אחר כדי שלא לשכח טעמה [אך מר זוטרא⁶ גרס "מפטירין אחר מצה אפיקומן", וכתב הרי"ף⁷ שהעיקר כלישנא קמא].

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. פסחים קיט, ב.
2. לשון רש"י שם ד"ה וגזליא, ורשב"ם ד"ה כגון.
3. פסחים ע, א.
4. מלשון הרשב"ם שם נראה שזהו דין אחד, שאכילת הפסח על השובע מכריחה שלא לאכול אחריו כלום ולאבד טעמו, אבל מסידור דברי רבינו (ס"א-ב) נראה שעיקר דין אכילת הפסח על השובע נלמד ממקום אחר, ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן מלמד שאין לאכול אחריו כלום (וראה בחי' הר"ן הוצאת מוה"ק הערה 492).
5. ד"ה אין.
6. קכ, א.
7. כז, א.

לשם מה בכלל אוכלים את האפיקומן?

כתב הרשב"ם, שאכילת האפיקומן הוא המצה של חובה שיוצאים בה ידי מצות אכילת מצה, והיא זכר למצה הנאכלת עם הפסח בכריכה⁸ בגמר הסעודה בזמן שבית המקדש היה קיים. וביאר שאעפ"כ מברכים "על אכילת מצה" בתחילת הסעודה אף שאין יוצאים אז ידי חובת המצוה, משום שאין ראוי שלאחר שמיילא כריסו במצה יחזור ויברך עליה, ולכן מברך בתחילה ומכוון גם על האפיקומן.

וכתב הרא"ש⁹ שלפי דבריו נראה שצריך לאכול עם האפיקומן מרור וחרוסת, כשם שהיו אוכלים בזמן המקדש¹⁰. אך הקשה שלטעם זה אין מובן מדוע אוכלים "כורך" בתחילת הסעודה ואין מסתפקים באכילה שבגמר הסעודה. ולכן כתב שהמצה שבתחילת הסעודה היא הנאכלת לשם חובה, ובגמר הסעודה אוכלים מצה נוספת זכר לפסח שהיה נאכל על השובע באחרונה, ואין צריך עמה מרור וחרוסת. וכן נפסק להלכה¹¹.

וכתב המהרי"ל¹² שצריך לאכול כשיעור שני זיתים, ולא כשאר המצוות ששיעורם בכזית, משום שהיא מצוה חביבה ונאכלת על השובע לכן יש לאכול כדי שביעה שזהו שני זיתים. ומ"מ אם אינו יכול לאכול כל כך יאכל כזית בלבד.

והב"ח כתב¹³ שהמנהג לקחת כשיעור שני זיתים מחמת מחלוקת הרשב"ם והרא"ש הנ"ל, שלפי הרא"ש יש לקחת כזית זכר לפסח ולא לשם חובת אכילת מצה, ולפי הרשב"ם יש לקחת כזית זכר למצה הנאכלת עם הפסח, ולכן צריך שני זיתים כדי להוציא נפשו מהמחלוקת. וכן פסק רבינו¹⁴.

*

◇ הערות ומראי מקומות ◇

8. וביאר הרא"ש פ"י סל"ד שלדעת הלל חובה לאכול הפסח עם מצה ולדעת חכמים מצוה לכתחילה לאכלם יחד, וכתב הבית יוסף (ד"ה "ומה שכתב וי"א") דהיינו שלחכמים צריך לאכלם זה אחר זה בסמוך.

9. שם.

10. ובטור כתב: "וי"א שצריך לכרכו במרור ולטבלו בחרוסת ולאכול אחריו כזית מצה לבדה". וביאר הב"ח סק"ה שהטור הבין בדברי הרא"ש שתחילה יש לאכול בכריכה כדעת הלל ולאחמ"כ בלא כריכה כדעת חכמים. ע"ש שכתב שגם לדעת רשב"ם אין צריך כריכה בסוף הסעודה.

11. ראה בדברי אדה"ז סעי' ג כאן.

12. סדר הגדה אות לח. מובא בט"ז סק"א.

13. סק"ה. מובא במג"א סק"א, וכן כתב רבינו ס"ג.

14. ס"ג.

נחלקו תנאים¹⁵ בסוף זמן אכילת קרבן פסח, רבי עקיבא אמר שזמן אכילתו כל הלילה ורבי אלעזר בן עזריה אמר שזמנו עד חצות, ואמר רבא שלדעת רב"ע האוכל מצה אחר חצות הלילה לא יצא ידי חובתו.

וכתבו הראשונים¹⁶ שלכתחילה יש למהר ולאכול גם את האפיקומן קודם חצות, אע"פ שאין יוצאים בו ידי חובה ואינו אלא זכר לפסח¹⁷. ומלשון רבינו¹⁸ נראה דכיון שאכילת האפיקומן הוא זכר לפסח לכן ראוי לאכלו כדיני הפסח¹⁹.

שכח

כתב הראב"ה²⁰ כי מי שבירך ברכת המזון ונזכר שלא אכל אפיקומן, קודם שיברך "בורא פרי הגפן" על כוס שלישי יטול ידיו בשנית ויברך המוציא ויאכל אפיקומן ויברך ברכת המזון, ואז יברך "בורא פרי הגפן" וישתה כוס שלישי.

אך בעל העיטור²¹ כתב שהדין הוא ש"אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", היינו שלכתחילה אין אוכלים אחר הפסח כלום, אך אם אכל אחריו אינו צריך לחזור ולאכול פסח פעם שנית, והוא הדין למצה, שאע"פ שחובת מצה היא בכזית האחרון מ"מ יוצא ידי חובה בכזית הראשון, ואע"פ שאכל אחריו משאר מינים. וכתב הטור²² שלפי דבריו פשוט שאין צריך לחזור וליטול ידיו בשנית.

וכן המרדכי²³ הביא שפעם אחת שכח רבינו קלונימוס הזקן (זקנו של רבינו יהודה החסיד) לאכול אפיקומן ונזכר באמצע ברכת המזון, וסיים ברכתו ושתה הכוס והמשיך בסדר הפסח, ולא חזר ליתול ידיו כדי שלא יצטרך לשתות כוס נוספת, ונמצא מוסיף על ארבע כוסות. וביאר

◆ הערות ומראי מקומות ◆

15. ברייתא קב, ב.
16. רא"ש פ"י סל"ח (שכן נהג ר"ת), תוס' מגילה כא, א ד"ה לאתויי, טור ס"א.
17. ראה ב"ח סק"ד.
18. ס"ו. וכ"כ המשנ"ב סק"ו בפירוש.
19. ודלא כמנחת יצחק ח"ט סמ"ח דמפרש שזהירות זו היא רק למי שלא אכל מצה שמורה.
20. סי' תקכה.
21. הלכות מצה ומרור קלה, ד.
22. ס"ב.
23. רמז תריא, סוף סדר פסח בקצרה.

הבית יוסף²⁴ הטעם שרבינו קלונימוס לא נטל ידיו קודם ברכת היין (כדעת ראבי"ה), משום שהיה סובר שברכת המזון טעונה כוס, וכל שבירך בלא כוס הרי זה כברכה לבטלה.

וכתב הבית יוסף²⁵ שיש לנהוג כשיטת ראבי"ה, וכן פסק בשו"ע²⁶.

*

עוד כתב הראבי"ה²⁷, שאם נזכר אחר ברכת "בורא פרי הגפן" ישתה את הכוס ולא יאכל כלל אפיקומן, משום שאם יטול ידיו ויאכל אפיקומן יצטרך לברך ברכת המזון על הכוס, ונמצא מוסיף על מנין הכוסות שתקנו חכמים, וכן נמצא ששותה בין כוס שלישי לרביעי, ולכן בכה"ג שזהו שעת הדחק כדאי לסמוך על שאר המצות שמסתמא נעשו בשימור²⁸.

ועד"ז כתב הרא"ש²⁹ שאם נזכר אחר ברכת המזון לא יאכל פעם אחרת, כי כל המצות שלנו בחזקת שימור משעת הלישה.

אך הוסיף³⁰ כי באלו הארצות שנוהגים לאכול למצת מצוה מצוה שמורה משעת קצירה (ושאר המצות רק משעת לישה), צריך לחזור ולאכול כזית מצוה שמורה (אם לא אכל ממנה בתוך הסעודה), ואין זה כמוסיף על מנין הכוסות או שותה בין כוס שלישי לרביעי, כיון שהשלישי היה בטעות נעשה הכוס שהוא מברך עליו ברכת המזון בשנית ככוס שלישי. עוד כתב, שאפילו אם כבר אמר ההלל ושתה כוס רביעי יחזור ויאכל אפיקומן, כיון שאין סדר הברכות (הכוסות) מעכב.

והרשב"א כתב³¹ שיחזור ויאכל כזית מצוה ויברך ברכת המזון בלא כוס, משום שלהלכה פוסקים שברכת המזון אינה טעונה כוס, ונוסף על כך, כאן אי אפשר לברך על הכוס.

◇ הערות ומראי מקומות ◇

24. ס"ב ד"ה ודע.

25. שם.

26. ס"ב.

27. שם.

28. והוסיף שאחרים אמרו שלעולם אין תקנה לשכחה.

29. הלכות פסח בקצרה, שו"ת כלל יד סי' ה.

30. שו"ת כלל כד סי' ג.

31. שו"ת ח"א סי' רלז. וכ"כ רבינו ירוחם נתיב ה' ח"ד בשם הרשב"א והראב"ד בתמים דעים סי' לב.

ובשו"ע³² פסק כדעת הרא"ש, שבמקום שאוכלים מצה שמורה משעת לישה לא יחזור ויאכל אפיקומן, ובמקום שאוכלים שמורה משעת קצירה אפילו נזכר אחר ההלל יחזור ויאכל אפיקומן. והוסיף הרמ"א שיחזור ויברך על הכוס.

והמגן אברהם³³ כתב, דכיון שהטעם לא לחזור ולאכול אפיקומן הוא כדי שלא יצטרך לקחת כוס נוספת לברכת המזון, אם כן מי שאינו נזהר בכל השנה ומברך לפעמים בלא כוס, אף עתה יאכל אפיקומן (אפילו במקום שאין מקפידים על שמורה משעת קצירה) ויברך בלא כוס. וכן כתב הפרי חדש³⁴ שלפי מנהגנו שאין מקפידים לברך על הכוס אפילו כשיש יין פשוט שיחזור ויאכל אפיקומן, וכל שכן אם יש לו מצה שמורה משעת קצירה. וכן פסק רבינו³⁵.

והוסיף רבינו³⁶ שאם נזכר קודם אמירת ההלל, יאכל שוב אפיקומן וימזוג הכוס קודם ברכת המזון ויברך עליה אחר ההלל, ואם הוא מקפיד בכל השנה לברך ברכת המזון על כוס אזי אפילו שהתחיל כבר באמירת ההלל יפסיק ויאכל אפיקומן ואח"כ ימזוג הכוס ויברך ברכת המזון ויאמר ההלל וישתה הכוס. אבל כתב שבכל אופן לא יברך פעם נוספת ברכת המזון על הכוס וישתה (כוס חמישית), ושלא כדעת הרמ"א.

◇ הערות ומראי מקומות ◇

32. ס"ב.

33. סק"ד.

34. ד"ה ומ"ש ויחזור.

35. ס"ח.

36. ס"ח במוסגר, ס"ט. וצ"ן בשוה"ג שמקור הדברים הוא במג"א סק"ז, ע"ש ובמחצית השקל ויד אפרים שדברי המג"א קצרים וחתומים, ורבינו הרחיב בביאור דבריו.

פתיחה לסימן תע"ז

בסימן זה מבוארים הדינים השייכים ל"צפון" - "אפיקומן".

בסעי' א-ו מבואר הטעם לאכילת האפיקומן, וכיצד ומתי יש לאוכלו.

בסעי' ז-ט מבואר מה הדין אם שכח לאכול את האפיקומן, וכבר התחיל לברך ברכת המזון, או שכבר בירך על הכוס השלישית שלאחר ברכת המזון, או שכבר התחיל אמירת ההלל וכו'.

בסעי' י מבואר מה הדין במקרה שמצת האפיקומן נאבדה - איזה מצות ניתן לקחת כתחליף.

בסעי' יא מבואר המנהג לנקוב האפיקומן ולתלותו.

סימן תעז – דיני אכילת האפיקומן ובו י"א סעיפים

אכילת קרבן פסח על השובע

א. בזמן שבית המקדש היה קיים, היו אוכלין הפסח בסוף כל הסעודה, כדי שיהיה נאכל על השובע, דהיינו שהפסח יהא גמר כל השביעה¹, כדי שיהיו נהנין באכילתו ותחשב להם, שאכילת כל הקדשים² צריך להיות דרך חשיבות וגדולה³. שנאמר⁴ "קדשי בני ישראל לך נתתים למשחה", כלומר לגדולה וחשיבות כדרך שהמלכים והגדולים אוכלים⁵:

שאסור לאכול כלום לאחר הפסח

ב. ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן, כלומר שלא יהיו נפטרין מאכילת הפסח באפיקומן (פירוש אפיקומן⁶ כלומר הוציאו והביאו מזונות ומאכלים על השולחן) דהיינו שלאחר אכילת הפסח לא יאכלו שום מין מזון ומאכל בעולם שלא יעבור טעם הפסח מפיו⁷ על ידי טעם אותו מאכל:

אכילת אפיקומן זכר לאכילת הפסח

ג. ועכשיו שאין לנו פסח, צריך כל אחד לאכול כזית (מצה) זכר לפסח⁸, מלבד המצה

1. אבל לא שישבע לגמרי קודם אכילת הפסח, שאז אינו עושה מצוה מן המוכרח, וייתכן גם שאינו יוצא ידי חובה כלל (וכדלעיל סי' תע"ו ס"ה לענין אכילת אפיקומן).
2. אמנם ענין זה (לאכול דרך חשיבות וגדולה) נאמר בכל הקרבנות (ראה לדוגמה במסכת סוטה ט"ו ע"א), אך מ"מ עניין זה מודגש יותר באכילת הפסח (ראה הנסמן בלקו"ש חל"א עמ' 58 הערה 44).
3. "דרך חשיבות" מתבטאת כאן בזה שאוכלים למרות שכבר לא רעבים (ואוכלים לשם תענוג). לאידך, חשיבות יכולה להיות רק כאשר נהנים מן האכילה, ולא כאשר מתענים ממנה במידה וכבר שבעים מידי.
4. פסוק זה אמנם לא נאמר בנוגע לקרבן פסח אלא לגבי מתנות כהונה, מ"מ למדים ממנו על כל סוגי הקדשים (ראה סוטה שם).
5. ראה המצויין בהמשך (הערה 7) שמטעם זה גם אין לאכול כלום לאחר אכילת הפסח.
6. לשון נוטריקון "אפיקון" (=הוציאו) "מן" (=מזונות ומאכלים הנאכלים לאחר הסעודה) (הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "אפיקומן").
7. א' הטעמים שנאמרו בזה הוא, שדרך המלכים לאכול בשר צלי בסוף הסעודה בשביל שטעמו ישאר בפה. ולכן גם הטעם של בשר הפסח שנאכל "כדרך שהמלכים אוכלים" צריך להישאר בפה (אוצר מפרשי התלמוד פסחים דף קי"ט ע"ב הערה 17. וראה שם ביאורים נוספים מהראשונים).
8. המצה מסמלת את החירות ממצרים ובכך היא מזכירה את קרבן פסח (ב"ח סימן תע"ז ד"ה ומ"ש).

שאכל לשם אכילת מצה.⁹ וצריך¹⁰ לאכול כזית זה לאחר גמר כל הסעודה כמו הפסח, ולא יאכל אחריו שום מאכל כמו אחר הפסח, וכזית זה נקרא אפיקומן¹¹. ולכתחלה טוב

9. שהיא מצווה בפ"ע (ונוהגת גם בימינו) ללא קשר לקרבן פסח (ראה לעיל סימן תעה סעי' טו).
 10. מכיוון שאכילת האפיקומן היא זכר לפסח, לכן נוהגים באכילתו מספר הנהגות שדומות להנהגות אכילת הפסח.
 11. בטעם לקריאת השם "אפיקומן" כתב הב"י (סימן תע"ח ד"ה "אחר") שמשום שאסור לאכול אחריו "אפיקומן" (כדלעיל סעי' ב) קראוהו "אפיקומן", והלבוש (שם ס"א) מוסיף על כך שאנחנו קוראים למצה עצמה בשם "אפיקומן", כי בליל הסדר

הלכה למעשה

סעיף ג'

- 1) יש לשתות לפני אכילת ה'אפיקומן', כדי שלא יהיה צמא אחר כך ויגיע למצב שיצטרכו להתיר לו לשתות⁵².
- 2) שיעור זמן אכילת האפיקומן (כזית) צריך להיות תוך כדי אכילת פרס⁵³ (שיעורו נתבאר לעיל סתע"ה).
- 3) בשיעור הכזית של אכילת אפיקומן (למי שקשה לו) אפשר להקל שהוא כ19 סמ"ק (כ9 גרם מצה)⁵⁴.
- 4) מנהג בית הרב לאכול שני כזיתים לאפיקומן⁵⁵.
- 5) אם קשה עליו לאכול שני כזיתים ואוכל רק כזית אחד יתנה שהוא זכר על פי הדעה שהלכה כמותה⁵⁶.
- 6) יחלק לבני ביתו חלק ממצת האפיקומן וישלים להם את שיעור הכזית ממצות אחרות⁵⁷.

52. ומנהגנו שלא לשתות אפילו מים (הגדה עם לקטו"מ קטע המתחיל "ויזהר").

53. ויגד משה סימן כ"ח אות ז'. נטעי גבריאל פסח ח"ב פצ"ז ס"י. פסקי תשובות אות ג'.

54. 71 סמ"ק בתוספת 2 סמ"ק למה שנשאר בין השיניים. ראה אדה"ז סתפ"ו ס"א. שיעורי תורה (להגר"ח נאה) סימן ג' אות י"ג (עמ' קצד ואילך). פסקי תשובות שם אות ג'. נטעי גבריאל פסח ח"ב פצ"ז ס"ט.

55. הגדה עם לקטו"מ ד"ה צפון.

56. הגדה עם לקטו"מ ד"ה יאכל.

57. פסקי סדור אדה"ז שבהגדה. ויגד משה סכ"ח סק"ט. פסקי תשובות אות ג'.

לאכול שני זיתים, אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה הנאכלת עם הפסח¹². ואם קשה עליו לאכול שני כזיתים, על כל פנים לא יפחות מכזית¹³:

אכילת האפיקומן - בהסיבה

ד. האפיקומן צריך לאכלו בהסיבה¹⁴, ויש אומרים שאין צריך¹⁵. ויש לסמוך על דבריהם לענין דיעבד, שאם שכח ואכלו בלא הסיבה אין צריך לחזור ולאכול:

הנהגות שונות באכילת האפיקומן

ה. יש נוהגין¹⁶ ליטול האפיקומן כרוך במטפחת, ומשלשלין אותו לאחוריהם על כתפיהם, והולכין בבית כד' אמות ואומרים: "כך היו אבותינו הולכין, משארותם צורות בשמלותם

14. ראה לעיל (סימן תעב סעי' יד) שהטעם הוא מפני שהאפיקומן הוא "זכר לגאווה ולחירות". ובפשטות זה מתאים הן לדעה שאכילת האפיקומן היא זכר לפסח והן לדעה שאכילת האפיקומן היא עיקר אכילת מצה בליל הסדר.

15. כך היא משמעות הרמב"ם (בהלכות חמץ ומצה פ"ז ה"ח), שמפרט את המקומות בהם צריך להסב ומשמיט את אכילת האפיקומן. ולכאורה מתאים לשיטתו (בפ"ח ה"ט) שאכילת האפיקומן היא כדי שיפטר מן הסעודה וטעם המצה בפיו, ולא מזכיר שאכילתו היא משום זכר לפסח או שבאכילתו מקיימים מצוות אכילת מצה, וא"כ יוצא שבאכילת האפיקומן אין משום סימן לחירות (אך ראה ב"ח ס" תע"ז ד"ה "ומ"ש זכר לפסח").

16. טעם מנהג זה משום זכר ליציאת מצרים. ואינו שייך (בפשטות) למחלוקת בטעם אכילת האפיקומן.

המצה היא עומדת במקום הקינוח בסוף הסעודה, וגם מחמת חביבות המצווה אנחנו מחשיבים אותה כמו קינוח.

12. מכיוון שישנם דעות בראשונים (רשב"ם פסחים דף ק"ט ע"ב ד"ה "אין מפטירין") שהאפיקומן נאכל זכר למצה הנאכלת עם הקרבן פסח (ולא לזכר הפסח עצמו, ולפי דעות אלו עיקר מצוות אכילת מצה בליל הסדר היא במצה זו, ואכ"מ), לכן בשביל לצאת ידי ב' השיטות אוכלים ב' זיתים (ולא תיקנו זכר למרור הנאכל אף הוא עם הפסח, מאחר וכיום המרור הוא דרבנן בלבד (הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים בפסיקא "צפון")) (וצ"ע מה טעם יש לאכול ב' זיתים, והלוא בנוגע לדברים רבים יש מחלוקת מה טעם האכילה או העשייה, ובכ"ז לא תיקנו לאכול או לעשות פעמיים? (מלכי בקודש (סלונקי ה'תק"ט) דף לב). ויש ליישב. ואכ"מ להאריך).

13. ובהגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים (בפסיקא "צפון") כותב שיתנה שהכזית שאוכל הוא זכר עפ"י אותה הדעה שהלכה כמותה.

הלכה למעשה

(7) נשים, וכן קטנים שהגיעו לחינוך, זקנים וחולים, יכולים להקל לאכול רק כזית אחד⁵⁸.

58. כן משמע מלשון אדה"ז. וראה הגדה של פסח חיים לראש. נטעי גבריאל פסח ח"ב פצ"ז ס"ח. פסקי תשובות אות ג'.

על שכמם" ואח"כ אוכלין אותו. ובמדינות אלו אין נוהגין כן, אלא מוציאים אותו מתחת המפה שהצניעוהו שם¹⁷, ואוכלין אותו:

זמן אכילת האפיקומן

ו. צריך לזוהר¹⁸ לאכול האפיקומן קודם חצות לילה¹⁹, כמו הפסח שלא היה נאכל אלא עד חצות²⁰. ולכתחלה טוב להקדים את עצמו לגמור את ההלל²¹ שאחר ברכת המזון

חצות, אלא כאן מן הדין יש לאכול רק עד חצות. וראה עיונים.

20. לכאורה דין זה הוא גם לדעות שאכילת האפיקומן איננה זכר לקרבן פסח, אלא קיום מצוות אכילת מצה בליל פסח (ראה לעיל הערה 13 ד"ה מכיוון), מכיוון שאכילת מצה הוקשה לאכילת הפסח ככתוב: "על מצות ומרורים יאכלוהו" (ראה גמ' פסחים ק"כ ע"ב).

21. מכיוון שגם הוא חלק מההגדה הנאמרת "בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך" היינו בשעה כשרה לאכול מצה ומרור.

17. ראה סימן תע"ג סל"ה שגם מנהג זה (להצניע את האפיקומן תחת המפה) הוא משום זכר ל"משארותם צרורות בשמלותם".

18. וראה ספר המנהגים (עמ' 38) שמנהג בית הרב להקפיד בזה רק בלילה הראשון.

19. אמנם בדיעבד ניתן לאכול גם לאחר חצות, אך יש להדגיש שאי"ז ככל הדברים שמצוותם עד שיעלה עמוד השחר (ראה מסכת ברכות פ"א משנה א') ורק כדי להרחיק מן העבירה גזרו חכמים שייעשו עד

הלכה למעשה

סעיף ו'

1) מדייקים לאכול האפיקומן לפני חצות, אבל אין מדייקים לגמור את ההלל קודם חצות⁵⁹.

2) ההקפדה על אכילת האפיקומן לפני חצות היא רק בלילה הראשון ולא בלילה השני - בחו"ל⁶⁰.

3) יש אומרים שהעיקר הוא להתחיל את אכילת האפיקומן לפני חצות ויכול להמשך גם קצת לאחר חצות⁶¹.

59. פסקי סדור אדה"ז שבהגדה. הגדה עם לקטו"מ ד"ה "קודם חצות".

60. ספר המנהגים עמ' 38. אוצר מנהגי חב"ד שם עמ' קי"ט ואילך.

61. אשל אברהם (בוטשאטש) תנינא סימן רל"ה. נטעי גבריאל פסח ח"ב פצ"ז סט"ו.

קודם חצות²²:

שכח לאכול האפיקומן ונזכר לפני שברך

ז. אם שכח לאכול אפיקומן ונזכר לאחר שנמל מים אחרונים, או לאחר שאמר הב לן ונברך²³, אף על פי שכבר הסיח דעתו מהאכילה, וכשנמלך לאכול עוד צריך הוא לברך ברכה ראשונה על מה שרוצה לאכול כמו שנתבאר בסימן קע"ט²⁴, מכל מקום האפיקומן יאכל²⁵ בלא המוציא, לפי שאין האפיקומן תלוי בדעתו כלל, שבעל כרחו חייב לאכול,

ולברך. ובס"ה מבואר שם שנטילת מים אחרונים חשובה הפסק גמור ולגבי אמירת "בואו ונברך" מובאת שם בסעיפים ב' וד' מחלוקת האם נחשב להפסק גמור או לא, ומ"מ כאן אינו צריך לחזור ולברך כפי שממשיך.

25. ובמקרה שנטל מים אחרונים ראה שם שצריך ליטול שוב מים אחרונים לפני ברכת המזון.

22. וראה הגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים בפסקה "צפון" שאין מדקדקין בזה בבית הרב.

23. בפשטות הכוונה לאמירת "בואו ונברך" ולא שהתחיל לומר ברכת הזימון דאז לכאורה ודאי שייחשב להיסח הדעת לעניין אכילה רגילה (משא"כ בנדו"ד שאין חשיבות להיסח הדעת שלו כפי שיתבאר).

24. שם מבואר שכאשר מסיח דעתו לגמרי מאכילה ולאחר מכן נמלך לאכול צריך לחזור

הלכה למעשה

(4) אם לא הספיק לאכול את האפיקומן לפני חצות יאכל אחר חצות⁶².

(5) מי שהתעכב והגיע קרוב לחצות לילה ועדיין לא התחיל בעשיית הסדר⁶³, יקדש מיד ואחר כך יטול ידיו ויאכל מצה ומרור, ואחר כך יאמר את סדר ההגדה וישתה כוס שניה⁶⁴. ואם יש לו יותר זמן לפני חצות, אזי לפני שנוטל ידיו יעשה 'זרחץ' 'כרפס' ו'יחץ', ואז יאכל מצה ומרור. ואם יש לו עוד זמן, יאמר גם את חלקי ההגדה העיקריים לפני שנוטל ידיו⁶⁵.

62. פרמ"ג א"א סק"א.

63. אדה"ז בשו"ע סתנ"ח ס"ב כתב "שצריך לאכלה (את המצה) קודם חצות הלילה". והעירו (ויגד משה סכ"ד אות ל"ז) שבסתנ"ט ס"כ כתב אדה"ז "ויזהר לאכול קודם חצות לילה" (ומשמע שזהו לכתחילה בלבד). ואולי יש לחלק ואכ"מ.

64. דגול מרובה.

65. ויגד משה סכ"ד סקל"ז פסקי תשובות אות ה' (ובויגד משה כתב לומר ברכת המזון על כוס שניה ואת ההגדה יאמר על הכוס השלישית. אך נראה יותר כמ"ש בפס"ת וכמו שנכתב בפנים. ואכ"מ) (וראה מ"ש אדה"ז סתע"ג סמ"ג מה הוא עיקר נוסח ההגדה).

לפיכך אף אם הסיח דעתו מהאכילה אין בכך כלום, כיון שאין הדבר תלוי בדעתו²⁶. ויזהר ליטול ידיו²⁷ בלא ברכה²⁸ קודם אכילת האפיקומן כמו שנתבאר בסימן קע"ט:

שכח לאכול האפיקומן ונזכר לאחר שברך

ח. ואם לא נזכר עד לאחר שבירך ברכת המזון, קודם שבירך בורא פרי הגפן על הכוס, יטול ידיו (ויברך²⁹ על נטילת ידים³⁰), ויברך המוציא על האפיקומן, ויברך ברכת המזון ואח"כ יברך בורא פרי הגפן על הכוס³¹. ואם לא נזכר עד לאחר שבירך על הכוס, ישנתנו³², ויטול ידיו ויברך המוציא על האפיקומן, ואח"כ ברכת המזון בלא כוס³³, שלא

שיודע שלא הסיח דעתו גם הוא מודה דלא יברך".

31. הסדר הוא באופן כזה דווקא, מכיוון שחכמים תיקנו לשתות כוס ג' בסיום הסעודה. ולכן אם ישתה את הכוס לאחר בהמ"ז הראשונה (בלבד), נמצא ששתה את הכוס הג' לפני סיום הסעודה, כי רק לאחר אכילת האפיקומן מסיים את הסעודה לגמרי (ב"ח סימן תע"ז ד"ה "ומפני"). ואם ישתה כוס נוספת לאחר הברכה השנייה, נמצא מוסיף על מנין הכוסות שקבעו חכמים (כפי שמביא בהמשך הסעיף).

32. ונראה שאף אם ישתה רק פחות ממלוא לוגמיו באופן שאינו יוצא ידי חובה (ראה לעיל סימן תעב סעי' יט), בכ"ז יהא נראה כמוסיף על הכוסות (ועיי' לעיל סימן תעג סעי' יב שאם צריך לברך בופה"ג יהיה אסור לו לשתות יין, ולא מחלק בין קצת להרבה), ולכן אדה"ז לא נותן עצה שישתה פחות ממלוא לוגמיו.

33. אדה"ז פסק שיש לאכול האפיקומן ולברך בהמ"ז ללא כוס מכיוון שסומך על הדעה שבהמ"ז אינה טעונה כוס (וכפי שמבאר). אך בשו"ע פסק המחבר שבמקרה כזה לא יאכל אפיקומן כלל ויצא ידי חובה בדיעבד מכזית מצה שמורה שאכל בסעודה, והרמ"א מוסיף על כך שבמידה ולא יכול לצאת ידי חובה ממצה שאכל בסעודה (במקומות שנהגו להקפיד באכילת מצת מצוה על מצות שמורות

26. והרי דינו כדין האורח שנתבאר שם (ס"ו) שהיות שסומך על דעת בעל הבית, ממילא אין חשיבות לכך שמסיח דעתו מהמשך הסעודה. וה"ה כאן שאכילת האפיקומן היא לא מדעת הסועד אלא מדעת המצווה המוטלת עליו, לכן אין חשיבות להסחת הדעת שלו.

27. שם נתבאר (ס"ה) שבכל מקום שצריך לחזור ולברך המוציא משום היסח הדעת צריך גם לחזור וליטול ידיים. ובנדו"ד אע"פ שלא צריך לחזור ולברך המוציא כשאוכל האפיקומן, מ"מ הוא הרי הסיח דעתו מהאכילה ואם היה נמלך לאכול מצה סתם היה צריך לברך המוציא, לכן לענין נטילת ידיים, חוששים שהסיח דעתו משמירתם ולכן צריך ליטול שוב.

28. ראה עיונים.

29. להעיר שאם אוכל רק כזית אחד לאפיקומן (ראה לעיל ס"ג), אינו יכול לברך "על נטילת ידיים" מכיוון שמברכים רק באכילת כביצה (לעיל סימן קנ"ח ס"ב).

30. בפשטות מסתפק מכיוון שעם היות שהסיח דעתו מהמשך הסעודה ובפרט שכבר בירך ברכת המזון, מ"מ הרי נטילת ידיים יכולה להועיל כל זמן שידיו שמורות (ראה סי' קס"ד ס"א), וכאן בפשטות ידיו עדיין שמורות. וראה שער הציון (כאן ס"ק ט') שכותב בדעת אדה"ז: "ונראה היכא

יהא כמוסיף על מנין הכוסות שתקנו חכמים³⁴ (וטוב³⁵ שימוזג כוס קודם ברכת המזון ולא ישתנו מיד אחר ברכת המזון, אלא יגמור עליו ההלל וההגדה ואח"כ ישתנו³⁶). ואף שיש אומרים שכל ברכת המזון טעונה כוס³⁷ לשתותו מיד³⁸ אחר ברכת המזון, מכל מקום הרי עכשיו אין אנו נזהרין בכך כל ימות השנה ואנו מברכין לפעמים ברכת המזון בלא כוס, לפי שאנו סומכין על האומרים שברכת המזון אינה טעונה כוס כמו שנתבאר בסי' קפ"ב³⁹:

שכח לאכול האפיקומן ונזכר באמירת "הלל"

ט. וכן אם נזכר לאחר שהתחיל לגמור⁴⁰ ההלל, יגמור ההלל וההגדה, וישתה הכוס, ואח"כ יטול ידיו ויאכל האפיקומן, ויברך ברכת המזון בלא כוס⁴¹.

ומי שמחמיר על עצמו כל ימות השנה, ונזהר שלא לברך ברכת המזון בלא כוס אם נזכר קודם שהזכיר את השם בחתימה שלאחר ההלל (דהיינו "בא"י מלך מהולל"⁴² כו', או "בא"י א-ל מלך גדול"⁴³ כו', כמו שיתבאר בסימן ת"פ⁴⁴), יפסיק במקום שזכר, ויטול

להחשיב את המצווה כפי שתיקנו לקיים מצוות קידוש והבדלה על הכוס.

38. ולשיטתם אסור להפסיק עם שתיית הכוס עד אחרי אמירת ההלל.

39. ס"א. ראה שם שאנו סומכים על כך לכתחילה אפילו אם יש כוס, ולא כרמ"א שכותב שם ש"מצוה מן המובחר לברך על הכוס".

40. בסוף "מגיד" מתחילים לומר את ההלל, ולאחר בהמ"ז מתחילים "לגמור" את ההלל.

41. כאן עדיין קאי לפי השיטה שבהמ"ז אינה טעונה כוס (ובהמשך הסעיף דן בדעה שטעונה כוס), ולכן לשיטה זו, עדיף שיברך בהמ"ז ללא כוס מאשר שיפסיק באמצע אמירת ההלל לאכילת האפיקומן (וכפי שמפרט בהמשך הסעיף שצריך לחזור על אמירת "לא לנו").

42. נוסח הברכה של סיום "הלל".

43. נוסח ברכת "ישתבח".

44. ס"א.

משעת קצירה), יאכל ויברך בהמ"ז על כוס נוספת (ומבאר שם, כדעת הרא"ש, שאי"ז נחשב להוספה על ד' כוסות).

34. חכמים תיקנו לשתות בליל פסח ד' כוסות (כנגד ד' לשונות של גאולה), ואין לשתות כוס נוספת כאשר צריך לברך על שתייתה בורא פרי הגפן (ראה לעיל סימן תע"ב סט"ו).

35. באופן כזה הוא מברך בהמ"ז על הכוס שמוזג, ולאידך לא מוסיף על מניין הכוסות כי הוא שותה אותה רק לאחר אמירת הלל.

36. אדה"ז מסתפק בזה מכיוון שבאופן זה הוא "עושה איסור במה שהוא אומר ב' מצוות על כוס אחד" (לשון אדה"ז בסעיף הבא, בשיטת הסוכרים שבהמ"ז טעונה כוס). אלא שמ"מ כאן מסתמך על הדעה שבהמ"ז לא טעונה כוס וכפי שמבאר.

37. ראה בסימן קפ"ב (המצויין בהמשך) שלדעתם אם יודע שאין לו כוס, אסור לו להתחיל לאכול. וטעמם מבואר במשנ"ב (סי' קפ"ב ס"ק א') שחכמים תיקנו לקיים מצוות ברכת המזון על הכוס כדי

ידיו ויאכל האפיקומן, ויברך ברכת המזון על כוס זה, ולא ישתנו מיד לאחר ברכת המזון, אלא יחזור ויתחיל לא לנו, ויגמור ההלל וההגדה וישתה הכוס⁴⁵. ואף על פי שאין עושין שתי מצות על כוס אחד⁴⁶, מכל מקום, כיון שעכשיו נתפשט המנהג כהאומרים ברכת המזון אינה טעונה כוס, אם כן אינו עושה על כוס זה כי אם מצוה אחת מעיקר הדין⁴⁷, דהיינו גמר ההלל וההגדה.

אבל אם לא נזכר עד לאחר שהזכיר את השם שבחתימה⁴⁸, יגמור את החתימה וישתה הכוס, ואח"כ יטול ידיו ויאכל האפיקומן, ויברך ברכת המזון בלא כוס, שלא להוסיף על מנין הכוסות⁴⁹. ואף שהוא מחמיר על עצמו כל ימות השנה שלא לברך ברכת המזון בלא כוס, מכל מקום, עכשיו אי אפשר לו לעשות בענין אחר, אם לא שלא יאכל האפיקומן כלל⁵⁰. ומוטב שיניח זהירותו וינהג כמנהג הפשוט לברך ברכת המזון בלא כוס, ממה שלא יאכל אפיקומן כלל⁵¹.

שאי אפשר לו לאכול האפיקומן קודם שתיית כוס רביעי⁵², לפי שלהאומרים ברכת המזון אינה טעונה כוס, הרי הוא עושה איסור במה שמפסיק הרבה בין גמר⁵³ ההלל וההגדה

שמחויב לאכול האפיקומן יוסיף עוד כוס לבהמ"ז.

48. של הלל.

49. ראה עיונים.

50. וכפי שממשיך ומבאר.

51. היינו לשיטת אדה"ז שאין להחמיר ולברך בהמ"ז על הכוס, ומי שנוהג כך אי"ז כי אם חומרה פרטית שלו. אך (כפי שהובא לעיל) לדעת המחבר באמת מוטב שלא יאכל האפיקומן.

52. כלומר, שאחרי שחתם את הברכה על ההלל, לא ישתה את הכוס הד' אלא יפסיק באכילת האפיקומן.

53. משא"כ בתחילת הסעיף שם עוסק במקרה שלא חתם את הברכה אלא רק התחיל באמירת ההלל, אין כ"כ איסור במה שיתחיל שוב לומר את ההלל מתחילתו.

45. היינו מכיוון שלא אמר החתימה של הלל, הנה מכיוון שכל השנה מחמיר ע"ע לא לברך ללא כוס, מוטב שיחזור על ההלל, ויקיים ב' מצוות על אותו כוס. אך למנהגינו שאין להחמיר ולברך בהמ"ז על הכוס, הנה רק אם לא התחיל לומר הלל יכול למזוג הכוס לפני בהמ"ז (כדלעיל ס"ח), אך אינו יכול לחזור על אמירת ההלל.

46. מכיוון ש"אין עושין מצוות חבילות חבילות" (פסחים דף ק"ב ע"ב).

47. כלומר, היות שאדה"ז פסק שההלכה היא שבהמ"ז אינה טעונה כוס ואין בזה גם חומרה, א"כ גם אם מישהו רוצה להחמיר לעצמו, הנה (לשיטת אדה"ז) אי"ז בגדר "מצווה" שנעשית על הכוס מכיוון שאין שום חיוב לעשות זאת. משא"כ להסוברים שברכת המזון טעונה כוס, בפשטות לא יוכל לעשות ב' מצוות על אותו הכוס. ובאמת הובא לעיל (הערה 33) שדעת המחבר והרמ"א היא שלא יאכל כלל האפיקומן ובמקרה

לשתיית הכוס באכילת האפיקומן וברכת המזון, ואינו שותה מיד לאחר חתימת ההלל כתקנת חכמים. והאומרים שברכת המזון טעונה כוס, הרי הוא עושה איסור במה שהוא אומר ב' מצות על כוס אחד⁵⁴, וגם במה שמפסיק באכילת האפיקומן בין חתימת ההלל לשתיית הכוס שלאחר ברכת המזון (אבל ברכת המזון⁵⁵ אינה חשובה הפסק להאומרים שאף היא טעונה כוס, שהרי אומרים יקנה"ז על כוס אחד⁵⁶). וגם אי אפשר לו לחזור ולומר גם ההלל וההגדה עם החתימה אחר ברכת המזון על כוס⁵⁷, שלא יברך ברכה לבטלה, דהיינו ברכת החתימה שכבר אמרה פעם אחת:

תקנת מי שאבד לו האפיקומן

י. אם נאבד האפיקומן⁵⁸, אם יש לו מצת מצוה⁵⁹ אחרת, בין שלימה בין שבורה יאכל ממנה (ואם אין לו עוד מצת מצוה, יאכל ממצה אחרת, שהיא שמורה מחימוץ⁶⁰ משעת קצירה או משעת לישתה ואילך⁶¹. וכל המצות שלנו הן שמורות⁶² משעת לישה ואילך,

59. "מצת מצווה" היינו כזית מצה שמצווה מן התורה לאכול כליל הסדר. מצה זו צריכה להיעשות ע"י יהודי גדול ובן דעת לשם מצות אכילת מצה (ראה סימן ת"ס ס"א). כמו"כ גם שמירת המצה שלא תחמיץ צריכה להיות לשם מצות אכילת מצה (ראה לעיל סימן תנ"ג ס"ד הדעות בגדר "מצת מצוה").

60. היינו שאמנם ידוע לנו שהיא שמורה מחימוץ, אבל לא נשמרה, או שלא נעשתה, לשם מצוות אכילת מצה (לדוגמה - למנהגנו - "מצות מכונה" אמנם לא החמיצו, אך לא נשמרו ונעשו (ע"י המכונה) לשם המצווה).

61. בסימן תנ"ג סט"ו נתבאר שמעיקר הדין מספיק לשמור שהעיסה לא תחמיץ בשעת הלישה, שהיא השעה שהעיסה מתקרבת לחימוץ. ובסי"ט מבואר שלכתחילה צריך לשמור משעת הקצירה, שהיא השעה שמתחיל החשש מחימוץ.

62. שמורות מחימוץ ולשם מצווה, ואפשר שמתאים לשיטה (בסימן תנ"ג ס"ד) "לשם מצווה" היינו לשם מצוות "שבעת ימים תאכלו מצות" (ביאור "דברי שלום", להרש"ב לוי, לשו"ע אדה"ז).

54. לעיל (בתחילת הסעיף, וכן בס"ח) ביאר שאין כאן בעיה של ב' מצוות על כוס אחד מכיוון שדיבר לשיטתנו שבהמ"ז אינה טעונה כוס. ואילו כאן מבאר את הבעיה שנוצרת לפי השיטה שבהמ"ז טעונה כוס.

55. כלומר, כאשר הזכיר בעיה זו לפי השיטה שבהמ"ז אינה טעונה כוס כתב ש"מפסיק הרבה .. באכילת האפיקומן וברכת המזון" ואילו כאן מזכיר רק ההפסק שבאכילת האפיקומן.

56. ראה לעיל (סימן תע"ג ס"ו) שיו"ט שחל להיות במוצ"ש סדר הקידוש הוא "יקנה"ז ר"ת יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן. כלומר, אומרים בקידוש גם ברכת הבדלה ולא חוששים להפסק (ושם גם לא חוששים לב' מצוות על כוס אחד). וה"ה כאן, היות שבהמ"ז טעונה כוס אי"ז נחשב להפסק (אך כאן כן קיימת הבעיה של ב' מצוות על כוס אחד).

57. ובכך לא יפסיק בין הלל לשתיית הכוס הד', וגם לא יעשה ב' מצוות על כוס אחד.

58. חלק המצה ששוכרים בסימן "יחץ" ומצניעים אותו במפה (ראה הגש"פ סימן "יחץ").

וכשרות לאפיקומן. שאף שיש לחוש שמא נעשו ע"י חרש שומה וקמן שאין בהן דעת לשמור מחימוץ לשם מצת מצוה⁶³, מכל מקום כל ספק דברי סופרים להקל⁶⁴. ואם יש לו ג' מצות מצוה לליל ב', ישבור חתיכה מהאמצעית ויאכל בליל א' (עי' סי' תנ"ח⁶⁵):

עשיית נקב באפיקומן

יא. הנוהגין לנקוב חתיכת אפיקומן ולתלותה⁶⁶, אין בזה איסור משום נוקב ביו"ט⁶⁷. לפי

63. וכפי שביארנו לעיל (הערה 59) שמצת מצוה צריכה להיעשות לשם מצוה. עוד לפני אמירת ההגדה, לכן במקרה הצורך אפשר להביא אותה שבורה.

64. ואכילת האפיקומן היא (לרוב הדיעות) מדרבנן (ראה לעיל הערה 12). 66. והיו משאירים את האפיקומן תלוי במשך השנה. יש אומרים שהוא סגולה לשמירה, ויש אומרים שהוא זכר ליציאת מצרים (ראה נטעי גבריאל פסח ח"ב פצ"ז סעי' כד, וש"נ).

65. סי"ב. שם מבאר שאמנם לכתחילה צריך להביא לשולחן את כל ג' המצות שלימות. אך היות שאת המצה האמצעית בוצעים בכל מקרה 67. ראה סימן שי"ד ס"ב שאיסור עשיית נקב (באופנים מסויימים) הוא משום בנית פתח ואסור מצד תולדת "מכה בפטיש".

❧ הלכה למעשה ❧

סעיף י"א

אין מנהגינו לנקוב האפיקומן ולתלותו⁶⁶.

סעיף א

- א. מנהגנו ליזהר שלא לשתות שום משקה ואפילו מים, אחר אכילת האפיקומן⁶⁷.
- ב. מן הראוי לשתות כראוי לפני אכילת האפיקומן, בכדי שלא יהיה צמא לאחר אכילתו⁶⁸.
- ג. גם אם בלע את האפיקומן ולא לעסו, לא ישתה ויאכל אחריו, מפני שגם באופן כזה נשאר מעט טעם בפה⁶⁹.

66. המלך במסיבו ח"ב עמ' קי"ד.

67. הגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים פ"סקא 'שלא ישתה'.

68. הגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים פ"סקא 'יזהר שלא ישתה'.

69. הליכות שלמה פ"ט סנ"ז.

שאיסור עשיית נקב אפילו בשבת, אינו שייך באוכלין⁶⁸, אלא בעצים ואבנים ומתכות וכיוצא בהם (משאר דברים הראוים לעשות מהן כלים עיין סי' שי"ד):

68. כמובן שבאוכלין (כבדוגמה שלפנינו, שעושה נקב במצה ע"מ לחלוחה) אין שייך איסור מטעם "מכה בפטיש".

הלכה למעשה

ד. אם כבר אכל כזית מהאפיקומן, ותוך כדי אכילה התחרט ורוצה להמשיך בסעודתו, (ובדעתו לאכול את האפיקומן לאחר מכן) – נסתפקו הפוסקים האם יכול לנהוג כן⁷⁰.

ה. אם שכח ואכל אחרי אכילת האפיקומן: אם עדיין לא בירך ברכת המזון – נחלקו הפוסקים האם צריך לחזור ולאכול את האפיקומן⁷¹, אך אם כבר בירך ברכת המזון – לכו"ע אינו צריך לחזור ולאכול⁷².

70. הליכות שלמה פ"ט סנ"ה.

71. לדעת הפמ"ג (א"א סק"א). ומשנ"ב (סק"א) – צריך לחזור. ולדעת הח"י (סק"א) והבאר היטב (סק"א) – אין צריך לחזור.

72. א"ר (סי' תעז סק"ג) ופמ"ג (סי' תע"ח א"א סק"א) – משום שלא יהיה נראה כמוסיף על מנין הכוסות.

עיונים לסימן תע"ז

סעיף ו'.

במסכת ברכות (דף ט' ע"א) מובאת מחלוקת בין ראב"ע לר"ע האם קרבן פסח נאכל עד חצות או עד הבוקר. מכיוון ש"סתם משנה" בכמה מקומות (ולדוגמה המשנה בפרק "איזהו מקומן" (זבחים פ"ה משנה ח' אומרת "...ואינו נאכל אלא עד חצות") הולכת כשיטת ראב"ע, לכן רוב הפוסקים מכריעים כשיטתו, אלא שמ"מ מכיוון שבדרך כלל הכלל הוא ש"הלכה כר"ע מחבירו" ויש גם סתם גמרא כמותו (ראה מסכת מגילה דף כ"א ע"א), פוסקים שבדיעבד אפשר לאכול גם לאחר חצות (אך ראה רמב"ם הלכות קרבן פסח פ"ח הט"ו שפוסק שהלכה כר"ע ורק להרחיק את האדם מן העבירה יש לאכול עד חצות).

סעיף ז'.

בסימן קס"ט לא מבואר האם צריך לברך על נטילת ידיים במקרה שהסיח דעתו, ולעומת זאת קס"ד ס"ב פוסק שצריך לטול ידיים ולברך כאשר "הפסיק סעודתו והלך להפליג בדבר אחר" ובמוסגר שם מסביר שהעושה מצווה אחת ב' פעמים צריך לברך בפעם הב' "רק אם הפליג בינתיים או הסיח דעתו... כגון שנשמטה טליתו" ומכלל הדברים ניתן להבין שכאשר מסיח דעתו מהסעודה (גם אם לא מפליג בדברים) צריך לחזור ולברך (כפי ששמיטת הטלית נחשבת להיסח הדעת אף שהיה זה לזמן קצר), ולא כפי שכותב כאן. ואו"ל שהיות שכאן לעניין ברכת המוציא לא נחשב להיסח הדעת, לכן אף שצריך לחזור ולטול ידיו מ"מ אין לברך על נטילה זו.

סעיף ט'.

הב"י (בסימן תע"ז ד"ה ומ"ש) מביא מתשובות הרא"ש שמקרה זה לא נחשב כהוספה על הכוסות מכיוון ש"ל שכוס הג' ששתה לאחר בהמ"ז הייתה טעות ורק הכוס ששותה עכשיו היא נחשבת באמת לכוס הג'. אך לשיטתנו שאין צורך להחמיר ולברך בהמ"ז על הכוס, בפשטות א"א לומר שכוס הג' שהייתה לאחר בהמ"ז הראשונה הייתה "טעות" ולכן אם ישתה כוס נוספת לאחר בהמ"ז הב' ייחשב לו להוספה על הכוסות.

סיכום סימן תע"ז - אכילת האפיקומן

(א-ב) אופן אכילת הפסח: בזמן בית המקדש אכלוהו בסוף הסעודה (שדרך חשיבות וגדולה להנות באכילתו על השובע), ונאסר להפטיר אחריו 'אפיקו-מן' (הוציאו מזונות נוספים לשולחן), כדי שישאר טעמו בפה.

(ג) חובת האפיקומן בזמן החורבן: **לכתחילה** (וכן מנהג בית הרב¹) טוב לאכול בגמר הסעודה שני כזיתים (נוספים על חובת ה)מצה, א' זכר לפסח וא' זכר למצה הנאכלת עמו, ולא לאכול אחריהם (ובסידור כתב לחלק לכל אחד מבני ביתו כזיתו). **ואם קשה** לו לאכול, לא יפחות מכזית (ויתנה שהוא זכר ע"פ הדעה שהלכה כמותה²).

(ד) אופן אכילתו: יש לאכלו בהסיבה.

שכח ואכלו בלא הסיבה: אינו חייב לחזור, שבדיעבד יש לסמוך על הדעה שאינו צריך הסיבה. **(ה)** אופן הוצאתו: יש המתהלכים בבית כד' אמות כשהאפיקומן הכרוך במטפחת על כתפיהם ומספרים שכך הלכו אבותינו, ואז אוכלים. ובמדינות אלו נוהגים רק להוציאו מהמפה שהוצנע בה ולאכלו.

(ו) סוף זמן אכילתו: יש להזהר (בלילה הראשון³) לאכלו (כפסח) לפני חצות הלילה, ולכתחילה טוב לסיים עד אז גם את ברכת המזון וההלל (ובבית הרב אין מדקדקין בזה⁴).

שכח לאכול אפיקומן:

(ז) נזכר לאחר מים אחרונים או הזימון: יטול ידיו שוב בלי ברכה ויאכל את האפיקומן. ואינו צריך לברך המוציא (כנדרש בדרך כלל במקרה זה מצד היסח הדעת), שזוהי אכילת חובה שאינה תלויה בדעתו.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. הגדה עם לקטו"מ ד"ה "צפון".

2. שם.

3. ס' המנהגים ע' 38.

4. הגדה עם לקטו"מ ד"ה "קודם חצות".

(ח) נזכר לאחר ברכת המזון: יטול ידיו בברכה, יאכל את האפיקומן בברכת המוציא, ויברך על הכוס רק לאחר ברכת המזון השני'.

נזכר לאחר ברכת הגפן: ישתה את הכוס, יאכל את האפיקומן בנט"י ובברכה, וטוב שימזוג כוס נוספת לברכת המזון, אך (כדי שלא יראה כמוסיף על הכוסות) ימתין משתייתה עד לסיום ההגדה (שהרי במשך השנה אנו סומכים על הדעה שברכת המזון אינה טעונה כוס שתייתה מיד לאחריה).

(ט) נזכר לאחר שהתחיל את (חלקו השני של) ההלל: יאכל את האפיקומן לאחר שתיית הכוס הרביעית, ויברך עליו ברכת המזון בלא כוס.

הנזהר לברך על הכוס כל השנה: יטול ידיו ויאכל את האפיקומן מיד כשנזכר, יברך ברכת המזון על הכוס הרביעית אך לא ישתה אלא יתחיל שוב מ'לא לנו' עד סיום ההגדה ואז ישתה (ואינם נחשבים כשתי מצוות על כוס אחת, שנתפשט המנהג כדעה שאין ברכת המזון טעונה כוס, ואינה מצוה מעיקר הדין).

נזכר לאחר הזכרת השם שבחתימה: גם המחמיר כל השנה, יטול ידיו ויאכל את האפיקומן לאחר שתיית הכוס, ולא ימזוג כוס לברכת המזון (שאם יאחז בחומרתו לא יוכל לאכול אפיקומן כלל, כי אם יאכלנו לפני שתיית הכוס יעבור על תקנת חכמים לשתותה מיד לאחר ההלל, ואם יאמר הלל שוב, תהיה ברכתו הראשונה לבטלה).

(י) אבד האפיקומן: לכתחילה יאכל מצת מצוה אחרת, גם אם היא שבורה (ויכול לשבור את המצה האמצעית משלישיית מצות המצווה ששמר ללילה השני). ואם אין לו, יאכל מצה השמורה משעת קצירה.

מצה השמורה משעת לישא: כשרה אף היא לאפיקומן, גם כשיתכן שנשמרה בידי חש"ו שאין בהם דעת לשמור לשם מצת מצוה, שספק ד"ס להקל.

(יא) ניקוב האפיקומן לשם מנהג תלייתו: מותר ביום טוב וואין מנהגו בכך⁶. שאיסור הניקוב (גם בשבת) חל רק על חומרים המשמשים לעשיית כלים, ולא על אוכל.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

5. וגם לדעה שברכת המזון טעונה כוס, וא"כ אינה מהוה הפסק, הרי אז היא תיחשב מצוה נוספת באותה כוס. ועוד, שעדיין מפסיק באכילה.

6. המלך במסיבו ח"ב עמ' קי"ד.

מבוא לסימן תע"ח

השתלשלות הדינים בגמ', ראשונים ואחרונים עד לפסיקת אדה"ז
- סוגיות עיקריות מתוך הסימן

מבואר בברייתא¹ שאסור להוציא את הפסח מחבורה לחבורה אפילו שתיהן אוכלות בבית אחד, שנאמר² "בְּבֵית אֶחָד יֵאָכֵל לֹא תוֹצִיא מִן הַבַּיִת מִן הַבֶּשֶׂר חוּצָה", ודרשו חכמים את יתור הכתוב "חוצה" ללמוד ממנו שאפילו חוץ לחבורת אכילתו אסור.

[ובמשנה³ איתא "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", ופירש רב דהיינו "שלא יעקרו מחבורה לחבורה", וביאר הרשב"ם⁴ דמשמעות לשון אפיקומן לפי דבריו הוא "הוציאו כליכם מכאן ונלך ונאכל במקום אחר". והוסיף, דאין לפרש שאחר שאכלו קצת מן הפסח לא יאכלו ממנו בחבורה אחרת, שכבר סתם התנא במקום אחר דין זה, אלא כוונת רב שאחר שאכלו הפסח בחבורה לא ילכו בחבורה אחרת לאכול פת או דבר אחר, גזירה שמא יבואו לאכול את הפסח בשני מקומות⁵].

וכתבו רש"י⁶ והרשב"ם⁷ והרא"ש⁸ שהוא הדין בזמן הזה לענין אכילת האפיקומן שאסור לאכול בב' מקומות, משום שאכילתו היא זכר לקרבן פסח. אבל התוס'⁹ הקשו על כך, וכתבו

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. פסחים פה, ב - פו, א.
2. בא יב, מו.
3. פסחים קיט, ב.
4. ד"ה אמר רב.
5. וביאר ששמואל ורבי יוחנן הוסיפו שאפילו באותו מקום אסורים לאכול אחר הפסח (ראה במבוא לסי' הקודם).
6. קכ, א ד"ה כולם.
7. שם ד"ה ישנו.
8. שם פ"י סי' לד. וכן דעת הרמב"ם שבסמוך.
9. קיט, ב ד"ה אמר רב. וכן דעת הראב"ד שם.

שלענין זה אכילת מצה אינה דומה לאכילת פסח, ומותר לאכול את האפיקומן בשני מקומות. ופסקו הטור¹⁰ והרמ"א¹¹ כדעת רש"י וסייעתו.

וכתב המגן אברהם¹² שמשמע בגמרא שאפילו בחדר אחד אין לאכול בשני שולחנות, וביאר מחצית השקל שכוונתו לדברי המשנה¹³ בנוגע לשתי חברות שהיו אוכלין הפסח בבית אחד, שאם עומד שמש אחד לצורך שניהם אזי כאשר הוא עומד לשמש את אחד מבני החבורה שאינו אוכל עמהם עליו לקפוץ את פיו עד שחוזר לחבורתו, ופירש רש"י¹⁴ שזהו כדי שלא יחדוהו שאוכל בשני חברות, אם כן מוכח שאפילו בחדר אחד אסור לאכול בשני שולחנות. וכן פסק רבינו¹⁵.

*

איתא במשנה¹⁶ לענין אכילת הפסח "ישנו מקצתן - יאכלו, כולן - לא יאכלו", ופירשו רש"י¹⁷ והרשב"ם¹⁸ שאם התחילו לאכול קרבן פסח וישנו קודם שסיימו לאכול, אסורים להמשיך ולאכול משום שנראים כאוכלי פסחם בשתי חברות.

עוד איתא שם¹⁹ "רבי יוסי אומר: נתנמנמו - יאכלו, נרדמו - לא יאכלו".

ופירש הרשב"ם²⁰ שדבריו אמורים לענין ישנו מקצתן, שדווקא אם נתנמנמו בלבד הוא שיאכלו, אבל אם נרדמו לגמרי אסורים לאכול כשיתעוררו. וכתב שכן מוכח מהמסופר בהמשך הגמרא, שאב"י העיר לרבה על שנמנם לאחר שהתחיל לאכול את האפיקומן, והשיב לו רבה שהוא מנמנם בלבד ורשאי להמשיך לאכול את האפיקומן - משמע שאם נרדם אפילו הוא לבדו היה אסור לו לאכול. וכ"כ הרא"ש²¹.

◇ הערות ומראי מקומות ◇

10. ס"א.
11. ס"א.
12. סק"ב.
13. פסחים פו, א.
14. ד"ה קופץ.
15. ס"ב.
16. קב, א.
17. ד"ה כולם.
18. ד"ה ישנו.
19. קב, ב.
20. ד"ה רבי יוסי.
21. שם.

אבל הרמב"ם²² כתב "מי שישן בתוך הסעודה והקיץ אינו חוזר ואוכל. בני חבורה שישנו מקצתן בתוך הסעודה חוזרין ואוכלין, נרדמו כולן ונעורו לא יאכלו, נתנמנמו כולן יאכלו". ומבואר שמפרש את דברי רבי יוסי לענין ישנו כולם, שדווקא אם נרדמו לגמרי אסורים לחזור ולאכול, אך אם נמנמו בלבד מותרים לחזור ולאכול אפילו נמנמו כולם. וביאר הלחם משנה שהרמב"ם מפרש שרבה היה אוכל לבדו (ואביי היה יושב לפני רבו לכבודו עד שיגמור סעודתו²³), ולכן אם היה נרדם היה אסור לחזור ולאכול, שזהו כנרדמו כולם. ולהלכה נפסק כדעת הרמב"ם²⁴.

וכתב הבית יוסף²⁵ בשם רבינו ירוחם שזהו דווקא אחר שהתחיל לאכול המצה של מצוה, אבל שינה באמצע הסעודה אינה חשובה הפסק²⁶. וכן פסק הרמ"א²⁷. וכתב רבינו²⁸ שמשמע מדברי הרמ"א שאפילו אכל פחות מכזית מזהאפיקומן, כבר נחשב כהתחלת אכילה.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

22. הלכות חמץ ומצה פ"ח הי"ד. והעתיק לשונו בשו"ע ס"ב.

23. לשון הר"ן כז, א (מדפי הרי"ף) ד"ה וכתב.

24. ראה בדברי אדה"ז סעי' ד-ה.

25. ס"ב.

26. אך המהרי"ל סבר שאף הפסקה באמצע האכילה כבר נחשבת להפסק (הלכות ההגדה עמ' 16).

27. ס"ב.

28. ס"ג.

פתיחה לסימן תע"ח

סקירה כללית על ענייני הסימן

בסימן זה ממשיכים להתבאר דיני האפיקומן.

בסעי' א מבואר שאחר אכילת האפיקומן אין לאכול מאכלים אחרים בשביל שטעמו לא יעבור.

בסעי' ב-ו מבואר שאין לאכול את האפיקומן בשני מקומות, והוא הדין שאין להמשיך לאוכלו לאחר שנרדם.

סימן תע"ח - שלא לאכול אחר אכילת אפיקומן. ובו ו' סעיפים

איסור אכילה ושתייה לאחר האפיקומן

א. אחר אכילת אפיקומן, אסור לאכול שום מאכל בעולם, חוץ ממצה שמורה¹ משעת קצירה או משעת לישה², כדי שלא יעבור מפיו טעם מצה שמורה של האפיקומן על ידי טעם אותו מאכל, כמו שנתבאר בס' תע"ז³. אבל מותר לשתות כל המשקין שאינם משכרין⁴ (אבל משקין המשכרין, אסור לשתות מטעם שיתבאר בס' תפ"א⁵), לפי שטעם השתייה אינו מעביר את טעם האכילה מפיו⁶. ויש חולקין על זה ואומרים, שטעם כל המשקין מבטל מפיו את טעם מצה שמורה של אפיקומן⁷, חוץ ממים וכיוצא בהם⁸, כמו שיתבאר בס' תפ"א. ויש לחוש לדבריהם, אם לא לצורך גדול:

הטעם יש לאסור גם על שתיית יין (ומשקה משכר) לאחר כוס ד'.

5. ס"א. טעם האיסור לשתות יין (לאחר כוס ד') מבואר שם "לפי שחייב אדם... ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו, עד שתחטפנו שינה, ואם יהא מותר לו לשתות, יש לחוש שמא ישתכר". ומאותו הטעם (שמא ישתכר) אסור לשתות גם בין כוס ג' לד'.

6. כלומר, לפי דעתם שתייה (כולל שתייה של יין) לא יכולה לבטל טעם של אכילה, ולכן אין לאסור שתייה לאחר אכילת האפיקומן, אלא שתיית משקה משכר ומן הטעם שנתבאר בהערה הקודמת.

7. כלומר, לפי דעתם טעם האיסור לא לשתות בין כוס ג' לד' הוא בשביל שלא יעבור מפיו טעם המצה, וממילא טעם זה שייך גם לאחר כוס ד', וגם לגבי משקים אחרים שיש להם טעם חזק.

8. משקים שאין להם טעם חזק, וכמפורט שם ס"א.

1. מכיוון שכל האיסור לאכול אחר האפיקומן הוא ע"מ לא להעביר את טעם המצה, א"כ כאשר אוכל מצה שמורה - שיכול לצאת בה ידי חובת אכילת האפיקומן - לא שייך לאסור מטעם זה. אך מ"מ אין לאכול מצה לאחר שהפסיק סעודתו, מכיוון שאסור לאכול אפיקומן בב' מקומות (וכפי שמבאר בהמשך סימן זה), וכל ההיתר הוא רק בהמשך ישיר לסעודתו.

2. ראה בהנסמן לעיל (סימן תע"ז הערה 61) שמעיקר הדין מספיק לשמור את המצה משעת לישה, אך מלכתחילה יש לשמרה משעת קצירה.

3. סעיפים ב' וג'. שם נתבאר שבזמן ביהמ"ק, היה אסור לאכול כלום לאחר אכילת הקרבן, כדי שלא יעבור מפיו טעם הקרבן. והיום אכילת האפיקומן היא זכר לאכילת הקרבן, ולכן אין לאכול כלום אחר אכילת האפיקומן.

4. במשנה (פסחים דף קי"ז ע"ב) מפורש שאסור לשתות יין בין כוס שלישי לרביעי, ולשיטה זו האיסור הוא דווקא על שתיית יין (או משקה משכר אחר) מן הטעם שיתבאר בהערה הבאה, ומאותו

אכילת האפיקומן במקום אחד

ב. לא יאכל האפיקומן בשני מקומות. ואפילו בחדר אחד, לא יאכלנו בב' שולחנות, מקצתו בשולחן זה ומקצתו בשולחן זה.⁹ לפי שהאפיקומן הוא זכר לפסח¹⁰, ואסור לאכול מן הפסח בשני מקומות, שנאמר "בבית אחד יאכל"¹¹:

נרדם באמצע אכילת האפיקומן

ג. מי שישן באמצע אכילת האפיקומן וניער משנתו, אסור לו לחזור ולאכול עוד מן האפיקומן, אפילו לא אכל עדיין כזית¹². לפי שהשינה חשובה הפסק בין אכילה לאכילה, וכשאוכל אחר השינה, הרי הוא כאוכל במקום אחר שלא במקום הראשון, ואסור לאכול האפיקומן בשני מקומות¹³:

שכתוב בהמשך הפסוק הנ"ל "לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה", שמאחר והמילה "חוצה" מיותרת, ניתן לדרוש שאסור להוציא חוץ לחבורת אכילתו ולא רק חוץ לבית (פה ע"ב וברש"י ד"ה "חוצה").

12. דהו"א שרק אם אכל כבר כזית ורוצה להחמיר ולאכול ב' כזיתים (כדלעיל סי' תע"ז ס"ג) אין לו לאכול לאחר שינה, דהוי כאכילה בב' מקומות. קמ"ל שאפילו אם לא אכל עדיין כזית, לא יאכל לאחר הפסק שינה.

וה"ה אם אכל כבר ב' כזיתים שאסור לו לאכול עוד מצה, ואינו יכול לאכול מצה שלא לשם אפיקומן. וראה לעיל הערה 1.

13. כדלעיל ס"ב.

9. לעניין אכילת פסח נאמר במשנה (פסחים פ"ו ע"א) שאם בבית אחד אוכלים ב' חבורות אסור לבני חבורה א' לעבור לחבורה ב', ויש להיזהר אפילו שלא יראה כאילו עברו. ולכן גם לעניין אכילת האפיקומן אסור לאכול בב' שולחנות, אפילו בחדר אחד.

10. בפשטות, גם לפי הדעות שאכילת האפיקומן היא זכר למצה שנאכלת עם הפסח (ראה לעיל סימן תע"ז הערה 12) אין לאכול האפיקומן בב' מקומות, מכיוון שגם המצה הנאכלת עם הפסח נאכלת במקום אחד.

11. והתרגום מתרגם על פסוק זה "בחבורה חדא יתאכל" (שמות יב, מו. ומובא ברש"י פסחים פו ע"ב ד"ה "ת"ל בבית אחד יאכל" ובראשונים נוספים). ועוד דרשו מכך

הלכה למעשה

סעיף ב

יש להיזהר שלא להסתובב ולטייל בבית בשעת אכילת האפיקומן⁷³, ונכלל בהחוב המבואר כאן שאסור לאכול האפיקומן בשני מקומות.

73. נטעי גבריאל פסח פצ"ז ס"ח.

בני חבורה שנרדמו מקצתם

ד. במה דברים אמורים? כשמיסב בלבד. אבל בני החבורה המסובין, וישנו מקצתן באמצע אכילת האפיקומן וניערו, יכולין לחזור ולאכול עוד, אפילו אכלו כבר כזית¹⁴. שאין שינתם חשובה הפסק, כיון שמקצת חבורתם נשארו בלא שינה¹⁵. אבל אם ישנו כל בני החבורה וניערו, אינן חוזרין לאכול עוד¹⁶:

נתנמנם באמצע אכילת האפיקומן

ה. וכל זה כשנרדמו בשינה. אבל אם נתנמנמו בלבד וניערו, וכן יחיד שמיסב ונתנמנם וניעור, יכולין לחזור ולאכול. ואיזהו מתנמנם? ישן ואינו ישן, ניעור ואינו ניעור. כגון שאם קורין אותו והוא עונה, ואינו יודע להשיב דבר, שצריך להרהר קודם שישב. וכשמזכירין אותו הוא נזכר. כגון ששואלין אותו "באיזה מקום הנחת חפץ פלוני?" ואינו יודע להרהר ולזכור בעודו מתנמנם באיזה מקום הניחו. וכשמזכירין אותו ואומרים לו "הנחת במקום פלוני?" הוא נזכר ואומר "הן" או "לאו" וכיוצא בזה:

נרדם לפני אכילת האפיקומן

ו. וכל זה כשישן לאחר שהתחיל לאכול האפיקומן. אבל אם ישן קודם לכן וניעור, יכול

14. ורוצים להחמיר ולאכול ב' כזיתים כדלעיל סי' תע"ז ס"ג.

תבטל קביעותם מהמקום הראשון, ועד"ז כאן

שמקצת בני החבורה שנשארו ערים מועילים

לבני החבורה שנרדמו שלא תיבטל קביעותם.

15. בסימן קע"ח ס"ב מצינו שחבורה שאכלה

במקום אחד ונעקרו מקצתם למקום אחר, המקצת

שנשארו במקום הראשון מועילים ליוצאים שלא

16. שחבורה שנרדמה כולה לא עדיפה על יחיד

שנרדם, שדינו מובא לעיל ס"ג.

הלכה למעשה

סעיף ד-ה

כאשר רוצה לשוב ולאכול לאחר שינת קבע (באופן המותר) צריך לשוב ולברך המוציא, אך לאחר שינת עראי אין צריך לשוב ולברך⁷⁴.

74. שו"ע אדה"ז סי' קעח ס"ח, הפניית המשנ"ב כאן סק"א.

לחזור ולאכול כמה שירצה¹⁷, ולאכול האפיקומן אח"כ. וכן יכול לאכול סעודתו בבית, ולילך¹⁸ לאכול האפיקומן בבית אחר¹⁹:

17. ראה סימן קע"ח ס"ח, אם ישן שנת קבע צריך לברך ברכת "המוציא" לאחר הפסק השינה. וגם לאחר שנת עראי צריך לחזור וליטול ידיו ללא ברכה (משנ"ב סימן קע"ח ס"ק מ"ח).
18. כמובן, בהתאם להלכות עקירת מקום בסעודה, המבוארים בסימן קע"ח ס"ג וד'.
19. מכיוון שהציווי לאכול בחבורה אחת נאמר רק לגבי קרבן פסח (וה"ה אכילת אפיקומן), אך לא לגבי הסעודה.

סיכום סימן תע"ח - ההנהגה לאחר ובעת אכילת האפיקומן

{בסוגריים מסולסלות מצויינות הנהגות השונות מפסיקת אדה"ז בשו"ע}

(א) אכילת מאכלים (חוץ ממצה הכשרה לאפיקומן) לאחר האפיקומן: נאסרה, לשם שמירת טעמו בפה.

שתיית משקאות בעלי טעם: יש לחוש לדעה שטעמם מעביר את טעם האכילה, ואסורים, אם לא לצורך גדול. וזלכתחילה ידאג מראש שלא יגיע למצב שיצמא לאחר האפיקומן ויצטרך לסמוך על המתירים¹.

שתיית מים: לדברי הכל אינה מבטלת את טעם המצה, ומותרת. (ולמנהגנו אין שותים אפילו מים, גם בסדר השני²).

שתיית משקה משכר: אסורה מטעם שיתבאר בסימן תפ"א.

(ב) מעבר לחדר או שולחן אחר באמצע האכילה: אסור, כבקרנן פסח שנאמר בו 'בבית אחד יאכל'.

הירדמות באמצע האכילה:

(ג) לאדם המיסב לבדו: נחשבת הפסק כשינוי מקום, ואסור לאכול לאחריה מהאפיקומן, אף שלא אכל כזית.

(ד) למיסב בחבורה: אם חלק מבני החבורה נשאו ערים, יכולים גם הישנים להמשיך לאכול.

(ה) נמנום באמצע האכילה: אינו מהווה הפסק.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. הזהרת אדה"ז בסידור, כפי שמבארה כ"ק אד"ש מה"מ בהגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים.

2. שם.

הגדרת המנמנם: שאינו מסוגל לענות על שאלה המצריכה מחשבה, אך יכול להשיב בהן ולא
על אפשרויות המוצגות בפניו.

(ו) שינה או מעבר מקום לפני התחלת אכילת האפיקומן: מותרים, ויכול לאכול לאחריהם
כרצונו.

מבוא לסימן תע"ט

השתלשלות הדינים בגמ', ראשונים ואחרונים עד לפסיקת אדה"ז
- סוגיות עיקריות מתוך הסימן

הלל

על הפסוק בתחילת ההלל¹ "הָלְלוּ יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי ה' הָלְלוּ אֶת שֵׁם ה'" אמרו במדרש² "מכאן אמרו חכמים אין הלל פחות משלשה בני אדם, למי אומר הללו³ - לשנים [והאומר - אחד, הרי כאן שלשה]".

וכתבו הראשונים⁴ לפי זה הן בנוגע לקריאת ההלל בסדר התפילה והן בנוגע לאמירת ההלל לביל פסח, שאע"פ שיחיד רשאי לקרוא ההלל לבדו, מ"מ מצוה עליו לחזר אחר שנים שיענו אחריו. וכתב הרמ"א⁵ שיכול לצרף אליו לזימון שנים שלא אכלו עמו, וכן כתב רבינו⁶ שאפילו שכבר קראו את ההלל ויצאו ידי חובתם מצטרפים לזימון להלל, והוסיף הט"ז⁷ שיכולים לענות לו הודו ולחזור לביתם.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. תהלים קיג, א.
2. מדרש תהלים שם ג.
3. כן הוא הגירסא לפנינו, וכ"ה באור זרוע ח"א סי' מד, אבל גירסת הרא"ש פסחים פ"י סל"ב ושבלי הלקט סי' קעד ועוד ראשונים: הודו.
4. מרדכי שבת רמז רפו, אגור סי' תקפו (מובאים בדרכי משה סי' תכב סק"ג), כלבו סי' נ, טור (בכמה מהם לא נזכר שמקור הדבר הוא במדרש הנ"ל).
5. דרכי משה סק"ב, הגהת שו"ע ס"א.
6. ס"ו.
7. סק"ג.

וכתב הרא"ש⁸ שהעולם לא נהגו לחזר אחר זימון, ויוצאים ידי חובת מה שאמרו במדרש ע"י צירוף האשה ובן קטן שהגיע לחינוך. אך המחבר בשו"ע לא הביא דבריו, וכן כתב הרמ"א⁹ שהמנהג בזמן הזה לחזר אחר זימון לאמירת ההלל. והט"ז¹⁰ ומגן אברהם¹¹ כתבו שמצוה מן המובחר בשלשה אנשים בני מצוות, אך אין קפידא כל כך וניתן לצרף נשים. וכתב רבינו¹² שלכן אין צריך לטרוח להביא אחרים מבית אחר.

*

כתב הכלבו¹³ שכאשר כמה אנשים קוראים יחד את ההלל אזי הגדול שבקוראים אומר בקול "הודו" ו"אנא" וכולם עונים אחריו. וכן כתבו הרמ"א ורבינו¹⁴, והוסיפו שיכול הגדול לתת רשות לקטן ממנו לקרוא והוא יענה אחריו (כמבואר מהמבואר בספרים שבסמוך).

ואמר המהר"ל¹⁵ שרבו¹⁶ לא היה מניח לנערים שאינן בני מצוה לומר "הודו" ו"יאמר נא" בליל פסח, משום שצריך לענות אחריהם הודו, כך שאין יוצאים ידי חובת ההלל כיון שלא אמרו את כל הפסוקים, אך "אנא" היה מניח את הקטנים לומר כדי שלא ישנו וגם כדי לחנכם. והביא המגן אברהם¹⁷ בשם האגודה שאם קטן אומר "יאמר נא" יש לענות אחריו מה שהוא אומר ולא להסתפק בעניית "הודו".

והמהר"י ווייל¹⁸ כתב טעם אחר לחלק בין "הודו" ל"אנא": הודו הוא תחלת הפרק, ואמרו במשנה¹⁹ "מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהן אומרים, ותבא לו מאירה", אבל על "אנא" לא הקפיד כיון שאינו תחילת הפרק. וכתב החק יעקב²⁰ שלפי דברי

◇ הערות ומראי מקומות ◇

8. פסחים פ"י סל"ב. מובא בטור.

9. דרכי משה שם.

10. סק"ג.

11. סק"ב.

12. שם.

13. סי' נ.

14. אבל בסי' תכב ס"ב כתב הרמ"א שאין נוהגים כן ב"אנא".

15. סדר ההגדה סי' מה.

16. המהר"ש מנוישטאט.

17. שם.

18. סי' קצג.

19. סוכה לה, א.

20. סק"ו.

התוס' ²¹ שנשים חייבות בהלל והגדה מפני שאף הן היו באותו הנס, אם כן יכול לענות אחריהם, וכל הבעיה היא בקטנים.

פתיחה לסימן תע"ט

בסימן זה מתבארים דינים השייכים ל"ברך" - ברכת המזון, ול"הלל", אמירת ההלל שלאחר ברכת המזון.

בסעי' א-ב מבוארים דיני הכוס השלישית עליה מברכים את ברכת המזון.

בסעי' ג-ה מבואר שאין לשתות משקאות משכרים לאחר שתיית כוס זו, שמא ישתכר ויימנע מסיום ההגדה, אך אין חשש בשתיית כוס זו עצמה.

בסעי' ו-ח מבואר שיש לומר את ההלל בזימון בשביל שיוכלו לומר "הודו" בשלושה.

בסעי' ט מבואר שלכתחילה בעל הבית הוא זה שצריך לברך ברכת המזון בליל הסדר.

סימן תע"ט – ברכת המזון על כוס שלישי. ובו ט' סעיפים

מזיגת כוס ג' לברכת המזון

א. אחר אכילת האפיקומן, צריך למזוג כוס שלישי, לברך עליו ברכת המזון. ואף להאומרים שברכת המזון אינה מעונה כוס¹, מכל מקום, הואיל ותקנו חכמים לשתות ד' כוסות בלילה זה, יש לעשות מצוה בכל אחד ואחד², ועל השלישי יברך על מזונו³ (ואם לא עשה כן, לא יצא ידי חובת ד' כוסות. כמו שנתבאר בס' תע"ב⁴):

הדחת ושטיפת הכוס

ב. כוס זה⁵ צריך לדקדק בו אם הוא נקי משיורי כוסות, דהיינו שיורי יין ששרה בו פת⁶. שאם אינו נקי, צריך שטיפה והדחה⁷, או לקנחו יפה⁸ כמו שנתבאר בס' קפ"ג⁹. ואף מי

"תפקיד" שיעשו בו מצווה. וכוס ג' תיקנו לשתות על ברכת המזון.

4. סט"ז.

5. וה"ה כוס א' של קידוש (ראה סימן רע"א סי"ח).

6. מכיוון שבזמן הסעודה מותר לשתות עוד יין, חוששים שנשאר בכוס שיורי אוכל. משא"כ בכוס הב' נתבאר לעיל (סימן תע"ג סל"ט) שאין צריך.

7. "הדחה" – מבפנים. "שטיפה" – מבחוץ (סימן קפג המצוין לקמן).

8. במפית יבשה.

9. ס"ב. וראה שם שאם רואה שהכוס נקי משיורי כוסות, אין צריך שטיפה והדחה.

1. ראה המצוין לעיל סימן תע"ז הערה 39.

2. תקנת חכמים לשתות ד' כוסות היא באופן כזה שתהיה חשיבות לכל כוס וכוס בפ"ע. ולכן גם החשש ש"לא יהא נראה מוסיף על הכוסות" קיים רק כאשר צריך לברך על הכוס הנוסף (ראה לדוגמה סימן תע"ב סט"ו), שאז יש לו חשיבות. משא"כ כאשר לא צריך לברך על הכוס הנוסף, שאז אין לו חשיבות ככוס בפ"ע, לא חוששים להוספה על הכוסות.

3. כלומר, החיוב לא מגיע מצד ברכת המזון – שאכן לא חייבת בכוס, אלא מצד הכוס עצמו. שהיות שחכמים תיקנו לשתות ד' כוסות בליל הסדר, חלק מתקנה זו היא שלכל כוס יהיה

הלכה למעשה

סעיף ב

גם כוסות כל המסובים בסדר, צריכים שטיפה והדחה⁷⁵.

75. הגר"ש וואזנר (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' לד) – ולכאורה הטעם הוא מפני שגם כוסות המסובים נחשבים ככוס של ברכה.

שאינו נזהר בזה כל השנה (לפי שברכת המזון אין צריך כוס מעיקר הדין), מכל מקום בלילה זה צריך לזוהר¹⁰:

לאחר כוס ג' אסור לשתות עוד יין

ג. אחר ששתה כוס זה, אסור לשתות יין, או שאר משקה המשכר, עד כוס הרביעי. שמא ישתכר וישן, וימנע מקריאת גמר ההלל¹¹. ואף ממשקה שאינו משכר, יש למנוע מטעם שנתבאר בס' תע"ח¹². חוץ ממים וכיוצא בהם, כמו שיתבאר בס' תפ"א¹³:

שתיית יותר מרביעית בכוס ג'

ד. אבל כוס זה השלישי, יכול לשתותו כולו, אפילו מחזיק הרבה יותר מרביעית¹⁴. ואפילו

12. ס"א. שם כתוב שאסור לאכול שום מאכל כדי שלא יעבור טעם האפיקומן מפיו, ומובאת שם דעה שגם משקה יכול להעביר את טעם המצה, ולכן אסור לשתות לאחר אכילת האפיקומן, וגם לאחר שתיית כוס ד'.

13. ס"א. שם פורטו סוגי משקאות שיש להם טעם חזק ויכולים להעביר את טעם המצה, וסוגי משקאות שלא מעבירים את הטעם.

14. ראה לעיל סימן תע"ב סי"ט שלכתחילה צריך לשתות כוס מלא גם אם מחזיק יותר מרביעית.

10. כלומר, כל השנה אין צורך להיזהר, מכיוון שאנחנו נוהגים לפי הדעות שברכת המזון אינה טעונה כוס (כדלעיל סימן תע"ז ס"ח וט'), וממילא גם אם מברך על הכוס, אין זה "כוס של מצוה". משא"כ בליל הסדר, היות שצריך לברך על הכוס (כדלעיל ס"א), לכן נחשב לכוס של מצוה החייב בשטיפה והדחה.

11. אף שבתוך הסעודה מותר להוסיף ולשתות יין, מ"מ היין שבתוך הסעודה לא משכר כ"כ כמו יין שלאחר הסעודה (עיי' ברשב"ם ד"ה "בין ג' לדי" דף ק"ז ע"ב).

הלכה למעשה

סעיף ג

אם כבר בירך ברכת המזון ולאחר שתיית כוס ג' נזכר שלא אמר יעלה ויבוא, יש אומרים שכאשר חוזר ומברך ברכת המזון לא יברך בסופה על הכוס⁷⁶, ויש אומרים שחוזר ושותה את הכוס בברכה⁷⁷.

76. שו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' מא אות ב) ועוד - מפני שמעיקר הדין כוס ג' אינה קשורה לבהמ"ז, ולאידך כוס לבהמ"ז אינו אלא למצווה מן המובחר.

77. הליכות שלמה (פסח) פ"ט ס"ס - ואינו נחשב כמוסיף על הכוסות, עיי"ש לטעם הדבר.

מפסיק הרבה פעמים באמצע שתיית הכוס¹⁵, אף על פי כן הכל נחשב לכוס אחד. אפילו שוהה מתחלת שתייה ראשונה, עד סוף שתייה אחרונה יותר¹⁶ מכדי אכילת פרס¹⁷. ומכל מקום אם הכוס מחזיק הרבה יותר מדאי¹⁸, לא ישתנו כולו שלא ישתכר:

הסיח דעתו משתיית היין

ה. ואפילו בכוס קטן, אם שתה ממנו רוב רביעית¹⁹ או יותר, והיה בדעתו שלא לשתות עוד ממנו²⁰, ואחר כך נמלך לחזור ולשתות עוד ממנו, כיון שצריך לברך ברכה ראשונה על מה שרוצה לשתות²¹, אסור לו לשתות ממנו (או מכוס אחר), אפילו אינו יין אלא שאר משקה שהוא חמר מדינה²², מפני שנראה כמוסיף על הכוסות שתקנו חכמים²³. כמו שנתבאר בסי' תע"ג:

19. שברוב רביעית כבר יוצא ידי חובה לחלק מהדעות (ראה לעיל סימן תע"ב סי"ט).

20. היינו שהסיח דעתו מן השתייה באופן כזה שאם ימלך לשתות שוב, יתחייב לחזור ולברך על היין, וכפי שממשיך.

21. ראה גם סימן תע"ב סי"ו (וכן בסימן תע"ג סי"ב ו"ג, המצוין בהמשך הסעיף) שהחשש שנראה כמוסיף על הכוסות קיים רק כאשר צריך לברך ברכה ראשונה, אבל אם לא צריך לברך ברכה ראשונה לא חוששים לכך גם אם שותה כוס נוסף. וה"ה כאן לאידך גיסא, שאע"פ ששותה מאותו הכוס, מ"מ היות שצריך לברך ברכה ראשונה, נראה כמוסיף על הכוסות.

22. ראה סימן תע"ב סי"ח שאם אין לו יין יכול לצאת ידי חובה גם בחמר מדינה.

23. היינו שכאן לא שייך החשש שמא ישתכר, אלא שיהא נראה כמוסיף על מניין הכוסות.

15. היינו שמפסיק בשתייתו לאחר שכבר שתה רוב רביעית ורוצה לחזור ולגמור את הכוס. משא"כ כאשר שותה את הרביעית הראשונה, אין להפסיק, ואם הפסיק יותר משיעור "אכילת פרס" לא יצא (ראה סימן תע"ב סי"ב).

16. כלומר, אע"פ שבדרך כלל שיעור זמן זה (ראה ביאורו בהערה הבאה), קובע את הזמן המרבי לצירוף של אכילה (ושתייה), מ"מ כאן יכול להמשיך לשתות מכוס הג' גם לאחר שעבר שיעור זמן זה ולא יחשב לו לשתיה נוספת מחוץ לכוסות המחוייבים.

17. "פרס" פירושו "חצי", ו"כדי אכילת פרס" פירושו שיעור זמן אכילת חצי ככר לחם שהייתה נהוגה בזמן הגמ'. דינים שונים שתלויים באכילה (ושתייה) נמדדים בפרק זמן זה, לדוגמה החיוב לאכול כזית מצה צריך להיעשות בתוך משך הזמן של אכילת פרס וכיו"ב (קביעת שיעור זה בפרק זמן מדוייק תלוי במחלוקת שונות, ואכ"מ).

18. בפשטות, כל אחד יודע ומרגיש בעצמו מהי הכמות שיכולה להביא אותו למצב של שכרות ואין בזה מידה קבועה.

"זימון" באמירת הלל

ו. מצוה לחזור אחר זימון²⁴ לאמירת ההלל²⁵, כדי לומר "הודו" בשלשה. דהיינו, שהאחד יאמר לשנים שעמו²⁶: "הודו לה" וגו', והם יענו אחריו: "הודו לה" וגו', וכן ב"אנא ה" וגו', כמו שנתבאר בסי' תכ"ב, ע"ש הטעם²⁷. והגדול שבהן²⁸ הוא אומר "הודו", והשנים

26. כלומר, שהפסוק מתפרש כך שהמקריא אומר לשנים שלצדו "תודו לה", ויחד עם המקריא הרי כאן ג' (מדרש תהלים הובא בטור סימן תע"ט).

27. סימן זה בשוע"ר לא הגיע לידינו. וראה בהערה הקודמת בביאור הטעם להלכה זו.

28. הטעם בפשטות, ע"ד שמבאר בהמשך הסעיף שאם ממנה קטן להיות שלוחו לשבח את ה' יש בזה משום ביזוי. עד"ז לאידך, ככל שהמשבח יותר גדול בחשיבותו כך גדל השבח.

24. משמעות המילה "זימון" בדרך כלל היא החובה בברכת המזון "להזדמן יחד לברכה" (ראה אנצ"ת ערך "זמון") וחיוב זה חל החל מג' אנשים הסועדים יחד.

כאן הכוונה היא שיש צורך לומר את ההלל שלושה אנשים ביחד, והביטוי "זימון" הוא בשם המושאל בלבד.

25. ולא לברכת המזון. כמבואר לקמן ס"ח.

הלכה למעשה

סעיף ו

א. מנהגנו הוא, שגדול הבית מתחיל לומר בקול: "הודו לה' כי טוב...", וכל המסובין עונים אחריו: "הודו... יאמר נא ישראל...", והגדול ממשיך ואומר בקול: "יאמר נא ישראל...", והמסובין עונים אחריו: "הודו לה'...יאמרו נא בית אהרון...", ובשעה שהמסובין אומרים בקול: "הודו...", יאמר החזן יחד עמהם: "הודו..."⁷⁸.

ב. כופלים את אמירת: "הודו לה'..." (כנ"ל) אף כאשר עורך את הסדר ביחידות⁷⁹.

ג. אין להפסיק בחינם באמצע אמירת ההלל⁸⁰, אך מותר לדרוש בדברי תורה בין פסוק לפסוק⁸¹.

78. הגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים פסקא 'הודו לה', ספר המנהגים עמ' 41, קובץ הערו"ב גליון תשצב עמ' 67.

79. ספר המנהגים עמ' 36 עפ"י היום יום ל' תשרי, ודלא כמ"ש הערוך השלחן (כאן ס"ג).

80. עפ"י ביה"ל סי' תכב ס"ד ד"ה "אבל בעניין אחר" - אפילו בהלל ללא ברכה.

81. ויגד משה (כץ) סי' לא ס"ב.

הקטנים ממנו עונים אחריו. ויכול הגדול ליתן רשות לקטן. ואפילו אם אותן השנים אכלו בבית אחר, וכבר קראו את ההלל לעצמן, מצטרפין לזימון להלל.

ומכל מקום, מי שאין שנים אוכלין עמו בבית, אין צריך לחזור אחר שלשה אנשים מבית אחר, אלא די באשתו ובניו שהגיעו לחינוך שיענו אחריו.²⁹ ואף שלכתחלה מצוה מן המובחר לומר "הודו" ו"אנא" בג' אנשים שהגיעו לכלל מצות, מכל מקום אין צריך להקפיד כל כך בשביל זה לטרוח אחריהם ולהביאם מבית אחר, אלא די באשתו ובניו שהגיעו לחינוך.

ויכול ליתן רשות לקטן לומר "אנא" וגו', והוא יענה אחריו.³⁰ אבל "הודו" לא יענה אחר הקטן, אלא יתחיל הוא בעצמו, והקטן יענה אחריו. לפי ש"הודו" הוא תחלת הפרק, וכשהקטן מתחיל והוא עונה אחריו, נראה כאלו הקטן הוא שלוחו, ותבא לו מארה שמבזה את קונו לעשות לו שלוחים³¹ כאלו³². ומכל מקום "יאמר נא ישראל" ו"יאמרו נא בית אהרן" ו"יאמרו נא יראי ה'", אם אמרם הקטן והוא עונה אחריו "הודו לה" וגו', אף בדיעבד לא יצא ידי חובתו.³³ אלא אם כן, חזר ואמר גם כן בפני עצמו "יאמר נא" וגו',³⁴ אבל אינו יוצא במה ששמע מהקטן. כיון שהקטן הוא פטור מכל המצות שבתורה, ואינו חייב בהם אלא (מדברי סופרים) כדי לחנכו במצות³⁵:

33. באמירת "אנא ה'" וכן באמירת "הודו לה" הוא חוזר על כל הפסוק שמקריא הקטן, אבל באמירת "יאמר נא" הוא לא חוזר אחר דברי הקטן, אלא רק עונה לו "הודו לה" (לפי השיטות שנוהגות לומר כך את הפסוקים הללו. ראה "נטעי גבריא" הלכות יו"ט פרק מ"ה שמביא את השיטות השונות באמירת "הודו"), ולכן לא יוצא ידי חובה.

34. כפי אופן אמירת "הודו" הנהוגה אצלנו (ספר המנהגים עמ' 41).

35. הגם שחייב אמירת הלל הוא מדברי סופרים גם לגדול (וא"כ לכאורה הרי שניהם באותה דרגה), מ"מ לא יכול הקטן להוציא ידי חובה (שהרי חייב הקטן הוא "תרי דרבנן", ואילו חייב הגדול הוא "חד דרבנן". ראה בדברי אדה"ז סימן קפג סעי' ו' ובלקו"ש ח"ו עמ' 234 בשו"ג).

29. הטעם בפשטות, היות שכל הטעם שצריך ג' הוא בשביל שיאמר "הודו" לעוד שני אנשים. הנה לזה מספיק (בשעת הדחק עכ"פ) שיהיו ב' אנשים שמבינים דבריו כאשר וקטן שהגיע לחינוך, ואין צריך לזה גדולים בני חיוב.

30. כפי שנהוג באמירת הלל בתפילה, שהש"ץ אומר "אנא ה'" והציבור עונה לו ואומר שוב "אנא ה'".

31. שאינם ברי חיוב בדבר.

32. אע"פ שגם באמירת "אנא ה'" עונה הוא אחר הקטן, מ"מ כאשר עונה אחר הקטן בתחילת הפרק מודגש יותר היפך הכבוד שבוה.

אמירת "הודו" שבהלל עם אשתו

ז. אכל יכול³⁶ ליתן רשות לאשתו לומר "הודו" ו"יאמר נא" ו"יאמרו נא", והוא יענה אחריה "הודו" ויצא ידי חובתו במה ששומע ממנה "יאמר נא" ו"יאמרו נא" וגו'. שאף שהנשים פטורות מכל הלל³⁷, כמו שנתבאר בס' תכ"ב, בהלל זה חייבות³⁸. ואין שום חילוק ביניהן לאנשים, בכל מה שנוהג בלילה זה, כמו שנתבאר בסימן תע"ב:

שאיין צריך לחזור אחר זימון לברכת המזון

ח. וכל זה ב"הודו" שבהלל זה³⁹, אבל ל"הודו" שב"הלל הגדול"⁴⁰, אין צריך זימון כלל. וכן לברכת המזון אין צריך לחזור אחר זימון. והנהגין לצאת מבתיהם לבית חבריהם לברך שם ברכת המזון בזימון, הוא מנהג בורות. וגם יש איסור בדבר, אם יוצאין מבתיהן אחר אכילת אפיקומן. שאסור להם לטעום כלום בבית שהלכו לשם⁴¹, ואם כן האיך יברכו שם ברכת המזון? הלא ברכת המזון צריך לברך במקום גמר האכילה. ואי אפשר להם לחזור ולאכול האפיקומן בבית שהלכו לשם, שאין אוכלין אפיקומן בב' מקומות⁴², אפילו לא אכל במקום הראשון כזית⁴³. אלא אם הם רוצים, ילכו לשם קודם אכילת אפיקומן⁴⁴, ויאכלו שם האפיקומן, ויברכו שם ברכת המזון והלל בזימון. או יאכלו האפיקומן ויברכו

במילים "כי לעולם חסדו". ראה בהגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים שמבאר הטעם לשם זה, משום כ"ו הפסוקים שיש בו כנגד שם הוי"ה, על שם הפסוק "גדול הוי'...", וטעמים נוספים.

41. כי אסור לטעום כלום לאחר אכילת אפיקומן, כדלעיל סימן תע"ח ס"א ומ"ש שם שמותר לאכול מצה לאחר אכילת אפיקומן, הרי"ז דווקא כאשר אוכל בסמיכות ובמקום הסעודה (וכמבואר שם בהערה 1 ד"ה "מכיוון").

42. מפני שהאפיקומן הוא זכר לפסח שהיה נאכל במקום אחד, וכדלעיל סימן תע"ח ס"ב.

43. שם סעי' ג.

44. וכדלעיל (שם ס"ו), שמותר לאכול הסעודה בבית אחד ואת האפיקומן בבית אחר.

36. מסתימת הלשון מובן שיכול אף לכתחילה, ואין בזה אף משום "מארה", מכיוון שהיא חייבת באמירת הלל זה.

37. משום דמצוה שהזמן גרמא היא (תוס' למס' סוכה דף ל"ח ע"א ד"ה מי).

38. מכיוון שהלל זה אומרים על נס יציאת מצרים, ובזה נשים שוות לאנשים, כי גם הן היו באותו הנס (תוס' שם). וכפי שממשיך.

39. מכיוון ש"הודו" שבהלל נאמר בדרך שירה, צריך שניים שיענו אחריו. משא"כ שאר המקומות שאומרים "הודו" שאינם דרך שירה, אין צורך בשניים שיענו לו (מגן אברהם סימן תכ"ב סק"ז).

40. "הלל הגדול" הוא פרק קל"ו בתהלים המתחיל בפסוק "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" וממשיך בעוד כ"ה פסוקים המסתיימים

ברכת המזון בביתם, ואח"כ ילכו לשם⁴⁵, אם ירצו לומר הלל בזימון שלשה אנשים:

מיהו המברך ברכת הזימון בליל הסדר

ט. נהגו שבעל הבית, האומר ההגדה⁴⁶, הוא מברך ברכת המזון בלילה זה, אף אם יש שם אורח⁴⁷. שנאמר: "וטוב עין הוא יבורך", חסר וא"ו, כלומר "יבורך". ולמדו חכמים מכאן, שאין נותנין לברך ברכת המזון, אלא למי שהוא טוב עין⁴⁸. ובלילה זה, נקרא בעל הבית האומר ההגדה "טוב עין", שאומר "כל דכפין ייתי ויכול"⁴⁹. ומכל מקום, יכול ליתן רשות לברך לאחר:

44. אף שאינו שותה את כל הד' כוסות במקום אחד (כדלקמן סימן ת"פ ס"ב).

48. דרשה זו נאמרה על ברכת המזון של כל השנה, ולכן נותנים לברך למי שהוא "שונא בצע וגומל חסד בממונו" (כדלעיל סימן קפ"ג סט"ו). אלא שבליל הסדר בעל הבית נחשב בייחוד ל"טוב עין", וכפי שמבאר.

46. עיי' הלכות ליל הסדר (אשכנזי) ח"א עמ' שעט בטעם ההדגשה שבעל הבית הוא מקריא ההגדה.

49. נוסח ההגדה בתחילת סימן "מגיד". ובפסקה זו הוא מזמין לסעודה את כל מי שזקוק.

47. אע"פ שבכל ימות השנה האורח מברך, בשביל שיברך את בעל הבית (ראה לעיל סימן ר"א ס"ד).

הלכה למעשה

סעיף ט

א. אוחזים את הכוס מתחילת ברכת המזון, עד לאמירת "בונה ברחמי ירושלים אמך", ונוטלים שוב את הכוס בברכת בורא פרי הגפן⁸².

ב. כאשר אוחז את הכוס צריך להגביהו מעל השלחן ג' טפחים⁸³.

82. הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פסקא 'ברך'.

83. שו"ע אדה"ז סי' קפג ס"ח (להגביה טפח, אך בהגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים פסקא 'קדש', כתב שמנהג בית הרב (בקידוש) להגביה למעלה מג' טפחים מע"ג השלחן), וכ"ה בהגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פסקת "ברך", שכתב "אוהזין הכוס בידו, מוגבה", וחידוש יש בדבר, שהרי בטעם מנהג זה כתב אדה"ז (בשו"ע שם) שהוא "כדי שיהא נראה לכל המסובין ויסתכלו בו", ועפ"ז הסתפק בקצוה"ש (סי' מו סק"כ) האם צריך לנהוג כן בליל הסדר שיש לכל אחד מן המסובין כוס בפ"ע, ומדברי הרבי ברור שגם בליל הסדר צריך לנהוג כן. ולפי זה (שהגבהת הכוס איננה תלוי' תמיד בטעם "שיהא נראה לכל המסובין"), נראה לומר שגם כל המסובין צריכים לנהוג כן (וכ"ה מנהג הרבי - אוצר מנהגי חב"ד עמ' קצ).

הלכה למעשה

ג. מנהגנו שמקריא ההגדה מברך ברכת המזון⁸⁴.

ד. "למים אמצעים ואחרונים – אין להעביר ידיו על שפתיו"⁸⁵.

84. אוצר מנהגי חב"ד עמ' קפט.

85. הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פיסקא 'שלחן עורך'.

סיכום סימן תע"ט - סדר ברכת המזון

[הסעיפים סודרו לעיתים לפי סדר העניינים ולא לפי הסדר הרגיל. צוין '•' לפני כל דילוג].

(א) מזיגת הכוס: גם לסוברים שברכת המזון אינה טעונה כוס, בליל הסדר יש לברכה על הכוס השלישית. שד' הכוסות נתקנו דווקא בעשיית מצוה על כל כוס, ולולי ההפסק ביניהם אינו יוצא י"ח.

(ב) ניקוי הכוס: גם מי שאינו נזהר במשך השנה לשטוף ולהדיח את הכוס או לקנחה היטב במידה ונותר בה יין ששימש לשריית פת (משום שאין חיוב כוס מעיקר הדין), בליל הסדר צריך.

(ג) שתיית משקה משכר בין הכוס השלישית לרביעית: אסורה, שלא תמנעו מגמירת ההלל. שתיית שאר משקאות (חוץ ממים וכיו"ב): יש למנוע, משום שתיה אחר האפיקומן.

(ד) שתיית יותר מרביעית יין מהכוס השלישית עצמה: מותרת, אף אם מפסיק הרבה פעמים באמצע ועובר זמן אכילת פרס מתחילת שתייתו.

כוס המכילה כמות יין גדולה מדי: לא ישתה את כולה, שלא ישתכר.

(ה) סיים בדעתו מלשתות (לאחר רוב רביעית ומעלה), ונמלך: אסור לו לשתות עוד יין או חמר מדינה (גם מכוס אחרת), שהרי מתחייב בברכה ראשונה ונראה כמוסיף על הכוסות.

(ט) כיבוד ברכת המזון: גם בנוכחות אורחים, בלילה זה נהוג לתת לבעל הבית אומר ההגדה (שבאמירת 'כל דכפין ייתי ויכול' נכנס להגדרה 'טוב עין הוא יברך'). אך יכול לתת רשות לאחר.

גמירת ההלל:

(ו) אמירת 'הודו' ו'אנא': מצוה לאמרם בשלשה, כשהאחד (הגדול או מי שקיבל את רשותו) מקריא, ושניים עונים אחריו. (אך גם ביחידות יש לכפול פסוקים אלו!).

◆ הערות ומראי מקומות ◆

זהות העונים: מצוה מן המובחר שיהיו שלשה גברים בני מצוות (אפילו שאכלו ואמרו הלל במקום אחר), אך אינו צריך להביא מבחוץ, אלא יכול להסתפק באשתו ובניו שהגיעו לחינוך. נתינה לקטן להקריא: אפשרית באמירת 'אנא', אך לא ב'הודו' שהוא תחילת הפרק ונראה הקטן כשלוחו, וזהו בזיון לקונו.

שמיעת פסוקי 'יאמר/ו נא' מקטן: גם בדיעבד, אינו יוצא בעניית 'הודו' וצריך לחזור ולאמרם בעצמו, שחייב הקטן הוא רק (מד"ס) מצד חינוך.

(ז) שמיעת פסוקים אלו מאשתו: נחשבת כאמירתם, שבהלל (ובכל המצוות) של לילה זה חייבות הנשים כאנשים.

וולמנהגנו גם בגדול עונים המסובים (בנוסף ל'הודו') את פסוקי 'יאמר נא', והמקריא אף הוא עונה 'הודו' יחד עם המסובים².

(ח) הליכה לבית אחר לצורך זימון: ההליכה לברכת המזון היא מנהג בורות, ואף אסורה כאשר יוצאים אחר אכילת האפיקומן (שצריך לברך במקום גמר האכילה, ואסור לאכול את האפיקומן בשני מקומות).

הרוצים ללכת לברך או לומר הלל בזימון: יצאו לפני אכילת האפיקומן, או לאחר ברכת המזון. אמירת 'הודו' שבהלל הגדול: אינה צריכה זימון כלל.

מבוא לסימן ת"פ

השתלשלות הדינים בגמ', ראשונים ואחרונים עד לפסיקת אדה"ז
- סוגיות עיקריות מתוך הסימן

איתא במשנה¹: "רביעי - גומר עליו את הלל, ואומר עליו ברכת השיר". ונחלקו בגמרא² מהי ברכת השיר, רב יהודה אמר "יהללך ה' אלקינו", היינו הברכה הקבועה הנאמרת בסיום ההלל בכל פעם שקוראים אותו, ורבי יוחנן אמר "נשמת כל חי"³.

ופירש הרשב"ם⁴ שרבי יוחנן מוסיף על דעת רב יהודה, וסובר שמברכים "נשמת" בנוסף על "יהללך". וביאר שדיוקו של רבי יוחנן היא מכך שהמשנה הוצרכה לכתוב בפירוש שאומר עליו ברכת השיר, ואילו לדברי רב יהודה אינו מובן, הלא בכל פעם שקוראים את הלל מברכים ברכת השיר.

וביאר התוס'⁵ הטעם שהוצרכה המשנה אליבא דרב יהודה לכתוב בפירוש שמברכים "יהללך" בשני אופנים: או שאפילו במקום שלא נהגו לברך אחר ההלל בכל השנה⁶ מכל מקום בליל פסח צריך לברך, או שאפילו במקום שנהגו יש חידוש, שהיה מקום לומר שזהו דוקא בקריאתו ביום אבל לא בקריאתו בלילה⁷.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. פסחים ק"ז, ב.
2. ק"ח, א.
3. "יהללך" נקראת "ברכת השיר" במושגות "ברכת השבח" (רשב"ם ד"ה יהללך), ו"נשמת כל חי" נקראת "ברכת השיר" לפי שנאמרת בשבת אחר "פסוקי דזמרה" (תוס' ד"ה מאי).
4. לענין נוסח החתימה ב"נשמת", ראה אנצ"ת ערך ברכת השיר (ח"ד טור תריד) וערך הלל הגדול (ח"ט טור תלא).
5. ד"ה ור' יוחנן. וכן הוכיחו התוס' ד"ה רבי יוחנן מהמנהג בפועל.
6. ד"ה מאי. ועד"ז כתב הרא"ש שם.
7. כמנהג המובא בגמרא ק"ט, ב.
7. ולפי דבריהם מסתבר שרבי יוחנן חולק לגמרי על ר' יהודה, וסובר שאין אומרים "יהללך".

וכתב הרשב"ם⁸ שלהלכה נפסק כדעת רבי יוחנן שמברכים גם "יהללוך" וגם "נשמת", וכתב שנראה בעיניו לסדר ברכה אחת להלל וברכה אחת להלל הגדול, היינו לומר תחילה הלל ולברך בסיומו "יהללוך", ולאחר מכן לומר הלל הגדול ולברך בסיומו "נשמת".

והתוס'⁹ והרא"ש¹⁰ הביאו שרבינו חיים כהן היה נוהג על דרך זה, אלא שלא היה חותם ב"יהללוך" אלא ב"נשמת" בלבד, משום שלשון המשנה "ברכת השיר" (לשון יחיד) משמע ברכה אחת. ועוד, כיון שצריך לחתום בסוף ישתבח למה יחתום שתי פעמים בענין אחד. והעיד הטור שכן נהג הרא"ש עצמו.

אבל הרי"ף¹¹ כתב שמנהג העולם כדעת רב יהודה, שמברכים "יהללוך" בלבד ולא חותמים ב"נשמת".

והבית יוסף¹² הביא בשם מהר"ר מאיר ן' עראמה שאחר גמר ההלל אין אומרים "יהללוך" אלא מתחילים מיד הלל הגדול, ואחריו אומרים "נשמת כל חיי" ו"ישתבח", ואין חותמים בחתימת ישתבח אלא מסיימים "ומעולם ועד עולם אתה א-ל"¹³, ואז אומרים "יהללוך" עד "מלך מהולל בתשבחות". וכתב שלמרות שמנהג זה אינו ממש כמו שכתבו הפוסקים, הרי הוא ישר בעיניו (ע"ש).

בשו"ע פסק המחבר כמנהג הר"מ עראמה, והמגן אברהם הביא שמהרי"ל והב"ח פסקו כרבינו חיים כהן, וכן כתב רבינו¹⁴ בתחילה שמנהג העולם במדינות אלו כר"ח, אך הוסיף שיש נוהגין כהמחבר.

*

עוד איתא בברייתא: "רביעי¹⁵ גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול", ומבואר בגמרא שסיום הלל הגדול הוא קודם מזמור "על נהרות בבל" (קלז), אלא שנחלקו אמוראים מהיכן

◆ הערות ומראי מקומות ◆

8. שם. והטור כתב בשמו שעושים כך כיון שלא נפסקה הלכה לא כמר ולא כמר.

9. שם.

10. שם.

11. שם.

12. סי' תפנ.

13. וכתב הט"ז (סי' תפנ) שאם טעה וחתם ב"ישתבח" לא יחתום ב"יהללוך", ולפי דבריו הוסיף רבינו שהוא הדין לדעת רבינו חיים כהן שאם טעה וחתם ב"יהללוך" לא יחתום ב"ישתבח".

14. ס"א.

15. וגירסת הרי"ף (כו, ב) והרמב"ם (פ"ח ה"י): חמישי.

הוא תחילתו: רבי יהודה אומר "הודו" (מזמור קלו בלבד), רבי יוחנן אומר "שיר המעלות" (מזמור קלד ואילך), רב אחא בר יעקב אמר מ"כי יעקב בחר לו י-ה" (מזמורים קלה-ו)¹⁶.
 וכתב הרשב"ם¹⁷ שלהלכה נפסק כדעת רבי יוחנן, שמתחילים הלל הגדול מ"שיר המעלות", אבל הרי"ף¹⁸ והרא"ש¹⁹ והטור כתבו שמנהג העולם כדעת רב יהודה, שמתחילים ב"הודו", וכן פסקו השו"ע ורבינו²⁰, אלא שהוסיף רבינו שהמנהג עכשיו להתחיל מ"הללוי-ה" (מזמור קלה).

◇ הערות ומראי מקומות ◇

16. עיין תוס' קיז, א ד"ה ה"ג ומהרש"א שם הטעם שלא נקט את תחילת המזמור.

17. שם. והטור כתב בשמו שעושים כך כיון שלא נפסקה הלכה לא כמר ולא כמר.

18. שם.

19. שם.

20. ס"א.

פתיחה לסימן ת"פ

סקירה כללית על ענייני הסימן

בסימן זה מתבארים בעיקר דיני אמירת ה"הלל".

בסעי' א-ד מבואר שאומרים את ההלל על הכוס הרביעית, ומהם הדברים הכלולים בהלל בלילה זה, ושאר פרטים באמירתו.

בסעי' ה מבואר שיש שנהגו שלא לנעול את הדלתות בלילה זה, על מנת שכשיבוא אליהו, ימצא פתח פתוח. עוד מבואר בסעי' זה המנהג למזוג כוס נוסף מעבר למניין המסובים, וכוס זה נקרא כוס של אליהו הנביא.

סימן ת"פ - סדר כוס רביעי ובו ה' סעיפים

גמר ההלל וברכת השיר

א. אחר ששתה כוס של ברכת המזון, צריך למזוג כוס רביעי לגמור עליו¹ ההלל וההגדה²;

ומתחיל מלא לנו³ בלא ברכה⁴ עד סוף ההלל. ואחר כך אומר עליו ברכת השיר: יש

ש"פרקים הללוי" ובצאת המדברים ביציאת מצרים קריעת ים סוף ומתן תורה (פסחים ק"ח, א), לשעבר, מפסיקין בהם ותקנו אחריהם ברכת הגאולה ואכילת המצה שכל זה זכר ליציאת מצרים. והפרקים שלאחריהם המדברים בלעתיד לבוא (פסחים ש"ט) באים אחרי הסעודה, כי הם ענין בפני עצמו (זבח פסח). "הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פיסקא 'הללוי' הללו - למעינו מימ'. ועי' עוד באבודרהם (סדר הגדה של פסח ד"ה 'הלל') לביאור הצורך בהפסקה זו.

4. "אינ מברכין על ההלל שקורין בלילה זה, לפי שאין קורית אותה בפעם אחד אלא קורין מקצתו לפני הסעודה ומקצתו לאחר ברכת המזון" (לעיל

1. חכמים תקנו לכל כוס מד' הכוסות מצוה מיוחדת הנעשית עליו (ראה סי' תע"ב סכ"ה), והמצוה המיוחדת לכוס רביעי היא "גמר ההלל והלל הגדול ונשמת" (ש"ט).

2. והיא: 'הלל הגדול' ו'נשמת' כפי שממשיך ומפרט (ראה סי' תע"ב סכ"ה שכתב: "וגמר הלל והלל הגדול ונשמת שאומרים על כוס רביעי". ועי' הלכות ליל הסדר (אשכנזי) עמ' שני"ז אות ב' לראיות נוספות).

3. ב'מגיד' כבר אמר את שני הפרקים הראשונים של ההלל (ראה לעיל סי' תע"ג סמ"ז). וכעת עליו להשלים את הפרקים האחרונים.

טעם הפסקת הלל בפרקים אלו הוא לפי

הלכה למעשה

סעיף א

א. כאשר אומרים בהלל הגדול את פסוקי "כי לעולם חסדו", יש לכוון באותיות שם הוי"ה כפי שמופיעים בהגדה⁸⁶.

ב. מנהגינו הוא כ"מנהג העולם במדינות אלו", דהיינו שאומרים: "יהללוך" בלא החתימה, הלל הגדול, נשמת, ומסיימים בברכת "ישתבח" וחותרים "ברוך אתה ה'... הבוחר בשירי... חי העולמים"⁸⁷.

86. הגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים פיסקא 'הודו לה' גו" - דכיון שהכניס זאת אדה"ז בסידורו, משמע שהוא שווה לכל נפש.

87. נוסח ההגדה בסידור אדה"ז.

מפרשים⁵ דהיינו "יהללוך"⁶, וחותרם "ברוך אתה ה' מלך כו'". ויש אומרים⁷ דהיינו "נשמת כל חי כו'"⁸ "ישתבה כו'", וחותרם ברוך אתה ה' כו' הבוחר כו'. ומנהג העולם כשני הפרושים וכמו שיתבאר.

וצריך לומר עליו גם כן הלל הגדול⁹, דהיינו מ'הודו לה' כי טוב"¹⁰ עד "על נהרות בבל"¹¹,

8. לדעת הרשב"ם הנ"ל (הערה 6) בטעם שנקראת "יהללוך" ברכת השיר, יש לומר כמו"כ גם לדיעה זו, ש"נשמת" נקראת ברכת השיר לפי שהיא שבח לה'. ויש מפרשים, לפי שקטע זה נאמר בשבתות אחרי פסוקי דזמרה [והיינו, שלדעת הרשב"ם "ברכת השיר" משמעותה שהברכה עצמה היא השיר. אך לדעת התוס' (וכן המובא לעיל הערה 6) "ברכת השיר" היא ברכה הנאמרת על שיר – עי' א"ר שם].

9. הלל זה נקרא 'הלל הגדול' בשונה מ'הלל' סתם (שנקרא גם 'הלל המצרי').

"ולמה, מפני דכתיב בי' נותן לחם לכל בשר והיינו דבר גדול" (פסחים קיח, א). ויש שפירשו שהוא מפני ש"יש בו כ"ו פסוקים של הודעה לשם יתברך כנגד מנין שם המיוחד (אבודרהם)". הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פיסקא 'הודו לה'". ועי' אנציק"ת ערך 'הלל הגדול' בטעם שנקרא בשם זה לפי היש אומרים' המובא כאן בסוגריים.

10. תהילים פרק קלו, א.

11. תהילים פרק קלז, א.

סי' תע"ג סמ"ז). וראה בהגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים (שם) טעם נוסף.

5. יש מחלוקת מהי "ברכת השיר" שיש לאומרה בלילה זה, וכפי שהולך ומבאר.

אגב, קצת צ"ע שינוי לשונו, שכאן כתב 'יש מפרשים' ובהמשך כתב 'יש אומרים'.

6. שהיא הברכה הנאמרת בסיום ההלל.

ו"ברכת השיר" היינו "ברכת השבח" (רשב"ם קיח, א ד"ה 'יהללוך'), לפי שברכה זו תוכנה שבח והלל לה'. ויש מפרשים שנקראת "ברכת השיר" לפי שברכה זו היא חתימה על שירת ההלל (רבינו דוד). ועי' בר"ן בשם רב האי גאון לביאור נוסף.

7. לדעת אדמוה"ז, לשיטה השניה יש לומר רק "נשמת כל חי" ו"ישתבח". וזהו שמסיים ש"מנהג העולם כשני הפירושים", היינו שרק המנהג מאחד בין שתי שיטות אלו [ודלא כרשב"ם ותוס' (שם ד"ה 'רבי יוחנן) הסוברים שהשיטה השניה סוברת שיש לומר גם "יהללוך" וגם "נשמת". ולדעתם מנהג העולם הוא רק כדעה השניה. ועי' בא"ר ס"ק א', ובפמ"ג א"א ס"ק ב'].

הלכה למעשה

ג. אין צריך לקרוא את ההלל מעומד (כפי שקוראים את ההלל בזמנים אחרים), אלא ניתן לקרותו מיושב, "לפי שכל מעשי לילה זה הוא דרך חירות, לפיכך אין מטריחין אותו לעמוד, ומכל-מקום לא יקרא ההלל וההגדה כשהוא מוטה על צדו אלא ישב באימה וביראה"⁸⁸.

88. שו"ע אדה"ז סי' תע"ג סמ"ח.

שהם כ"ו כי לעולם חסדו ולא יאמר "רננו צדיקים" ¹² (ויש אומרים, דהיינו מ"הללויה הללו את שם ה'" ¹³ עד "על נהרות בבל", וכן נהגו עכשיו ¹⁴).

ומנהג העולם במדינות אלו לומר הלל הגדול באמצע ברכת השיר: דהיינו שמיד אחר גמר הלל אומרים "יהללוך עד אתה אל", ואינו חותם "ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות", מאחר שעתיד לחתום אחר ישתבח "ברוך אתה ה' אל מלך גדול (ומהולל ¹⁵) בתשבחות" ולמה יחתום ב' פעמים בענין אחד?! – ואם שכח וחתם ביהללוך לא יחתום "ברוך אתה ה'" בישתבח. ואח"כ ¹⁶ אומרים הלל הגדול ואח"כ נשמת כו' ישתבח כו' וחתם "ברוך אתה ה'" כו' הבוחר ¹⁷ כו'.

ויש נוהגין שלא לומר יהללוך מיד לאחר גמר הלל, אלא אומרים הלל הגדול מיד לאחר גמר ההלל, ואח"כ נשמת וישתבח עד "ועד עולם" (אתה אל ¹⁸) ואינו חותם בחתימת

מלך גדול ומהולל בתשבחות", ויתכן שאדמוה"ז הסתפק בנוסח זה (בשעת כתיבת השו"ע) ולכן הכניסו במוסגר (דובר שלום הע' ¹⁹).

16. חוזר לקטע לפני התיבות "ואם שכח". וממשיך ומפרט את סדר האמירה, שאחרי שגמר ההלל, ויהללוך בלי חתימה, מתחיל לומר 'הלל הגדול', נשמת וישתבח.

17. ישנם דיעות הסוברות כסדר הנ"ל, שאומרים יהללוך בלי חתימה, הלל הגדול, נשמת וישתבח. אך לדעתם, לא חותמים ב'ישתבח' כחתימה הרגילה של ישתבח, אלא חותמים "מלך מהולל בתשבחות" (כחתימת 'ברוך ששאר'), או שחותמים "א-ל מלך גדול ומהולל בתשבחות" כתחילת חתימת ישתבח, ולא ממשיכים הלאה (ראה אנצ"ת שם הערות 74, 75). ונראה, שאדמוה"ז בא להוציא מדעתם ולכן הוסיף תיבת "הבוחר" להורות שחותמים כחתימה הרגילה של ישתבח.

18. עי' לעיל (הערה 15), ואולי הסתפק רבינו גם כאן. [ראה בנוסח סידור רבינו שישנם תיבות אלו "אתה א-ל", ובסידורים אחרים נוסח אשכנז (סידור וילנא, סידור אוצר התפילות, ועוד) נכתב רק "מעשה ועד עולם", ללא תיבות "אתה א-ל"].

12. התוס' בפסחים (שם ד"ה מהודו) כתבו ש"רננו צדיקים אינו מן המזמור" ולכן אין לאומר. וביאר שם המהרש"א: "ודאי דזה המקרא אינו מן המזמור זה בספר תהילים, אלא שהוא תחילת מזמור ל"ג בספר תהילים, ואולי משום דבברכות שאומרים בשבת, נסדר זה המזמור רננו צדיקים בה' וגו' אחר הלל הגדול" (וכ"ה בנוסח אשכנז), ויתכן שיטעו המתפללים ויסברו שהפסוק "רננו צדיקים" שייך גם להלל הגדול, ומזמור ל"ג מתחיל מהפסוק "הודו לה' בכינור" (שהוא פסוק ב' בפרק ל"ג), לכן מדגישים התוס', שאינו כן, אלא יש לעצור בסוף "כי לעולם חסדו", מבלי להמשיך – כפי שגרת הלשון – ל"רננו צדיקים" (ולמען, שבנוסח אדמו"ז, אומרים בשבת מזמור "רננו צדיקים" לפני אמירת הלל הגדול).

13. שהוא פסוק א' בפרק קל"ה. לדיעה זו הלל הגדול כולל את ב' הפרקים קל"ה – קל"ו.

14. אך בנוסח ההגדה של אדמוה"ז אין הוספה זו, ומנהגינו כמובא כאן לפני הסוגריים.

15. לעיל (ס"י נ"ד ס"ב) כתב בנוסח ברכת ישתבח "בא"י א-ל מלך גדול בתשבחות", ולא הזכיר "מהולל", ואילו בסידור אדמוה"ז נכתב "א-ל

ישתבח, אלא אומר יהללך כולו עד סופו עם החתימה של יהללך. ואם שכח וחתם בישתבח יאמר אחר כך יהללך בלא חתימה¹⁹:

אמירת ההלל שלא במקום הסעודה

ב. אין צריך לגמור הלל במקום הסעודה אלא יכול לגמרה אף בבית אחר, ואף שאינו שותה הד' כוסות במקום אחד²⁰ אין בכך כלום²¹:

אמירת פיוטים בין ברכת השיר לשתיית הכוס

ג. יש אומרים שצריך לשתות הכוס מיד לאחר חתימת ישתבח או יהללך שלאחר ישתבח²² קודם אמירת הפיוטים שנוהגין לומר²³, שהרי תקנת חכמים היתה לגמור ההלל וברכת השיר²⁴ על כוס ד', וא"כ אין להפסיק ביניהם בפיוטים שאינן מתקנה כלל²⁵, אבל

23. בשאר ההגדות, אבל בנוסח הגדת רבינו לא הובא פיוטים. וראה הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פסקה ד"ה 'הנוהגים לומר פזמונים'.

24. לעיל בס"א (וראה שם בהע' 2) כתב "לגמור עליו ההלל וההגדה" (שהכוונה כולל גם 'הלל הגדול' ראה בהע' שם), וכאן שכתב "לגמור עליו ההלל וברכת השיר", ולא הזכיר 'הלל הגדול', כיון שישנם דיעות שלא תקנו אמירת הלל הגדול על כוס רביעי אלא על כוס חמישי (ראה אנצ"ית שם פ"ב), וכאן שבא להדגיש את החובה מתקנת חכמים כתב המוסכם לדברי הכל. אבל לעיל כתב לפי המנהג בפועל.

25. שתקנת חכמים היתה לברך מיד על היין אחר אמירת הלל וברכת השיר, ולכן אין להפסיק באמירת פיוטים שאינן מגוף התקנה ואינן אלא

19. לסיכום ב' המנהגים: לדיעה הראשונה (וכן מנהגנו), אומרים: גמר ההלל, יהללך בלי חתימה, הלל הגדול, נשמת, ישתבח עם חתימתה.

לדיעה השניה, אומרים: גמר ההלל, הלל הגדול, נשמת, ישתבח בלי חתימה, יהללך עם החתימה. 20. שהרי מיד אחר גמר ההלל הוא ישתה את הכוס באותו מקום שלא להפסיק בין אמירת ההלל לשתיית היין (ראה לקמן הע' 25).

21. וזהו כדעת הרמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ח ה"י). ומדגיש ש'אין בכך כלום' להוציא מדעת הראב"ד שסובר שאם אינו שותה את ד' הכוסות במקום אחד, אין כאן 'שם' של ארבעה כוסות.

22. זהו בהתאם לב' המנהגים שהובאו לעיל (ס"א, וראה שם הערה 19) אם חותמים בישתבח או ביהללך אחרי ישתבח.

הלכה למעשה

סעיף ג.

בבית הרב אין נוהגים לומר את הפזמונים המובאים בשאר סידורים והגש"פ⁸⁹, ומי

89. הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פסקה ד"ה 'הנוהגים לומר פזמונים'. ספר המנהגים עמ' 41.

אין נוהגין כן במדינות אלו²⁶:

פתיחת הדלת ואמירת שפוך חמתך

ד. נוהגין לומר שפוך חמתך וגו' קודם שמתחיל "לא לנו", ופותחין הדלת כדי לזכור שהוא ליל שימורים ואין מתייראין משום דבר²⁷, ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך

מנהג (ראה הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פסקא ד"ה 'אלא מיד').

מהו החשש מפני צימאון – אוי"ל שהיה מחמיר שלא לשתות אפילו מים (ראה מרדכי פסחים ק"ז ע"ב), משא"כ אם אומר הפיוטים ואח"כ שותה סמוך לשינה).

26. וכתב המ"א (ס"ק ב') בטעם המנהג:

שהמהר"מ (מרוטנבורג) היה שותה אחר אמירת הפיוטים, כדי שלא יהא צמא כשישכב (שאם הי' שותה ואח"כ אומר הפיוטים, יתכן שהיה נהי' שוב צמא קודם לכתו לשכב (ועיי' סימ' תפ ותפא בתחילתו שאין איסור בשתיית מים – וא"כ

27. בגמ' בר"ה (יא, ב) מובא מחלוקת בין ר' אליעזר לר' יהושע מהו 'ליל שימורים': לר"א – לילה המשומר מן המזיקין. לר"י – לילה המשומר לגאולה. ומבואר שם בתוס' שגם ר"י

הלכה למעשה

שבכל זאת רוצה לאומרם יקפיד לעשות זאת לאחר שתיית כוס ד' (והיינו, כמבואר בסעיף זה, ולא כמנהג המוזכר בסוף הסעיף)⁹⁰.

סעיף ד

א. מנהגינו למזוג כוס ד', ואז פותחים את הדלת ואומרים "שפוך חמתך"⁹¹.

ב. אומרים שפוך חמתך בישיבה, ואין צריך לעמוד⁹².

ג. מנהג בית הרב שלאמירת "שפוך חמתך", פותחים את כל הדלתות שבין החדר שבו עורכים את הסדר לרשות הרבים, השלוחים אומרים "שפוך חמתך" ליד הדלת, ושאר המסובין במקומותיהם, ובחזרתם מתחילים המסובין לומר "לא לנו"⁹³.

ד. מנהג בית הרב שכאשר ליל הסדר חל בחול, הולכים השלוחים לפתוח את הדלת, ובידם מנורת נרות דולקים⁹⁴.

90. סידור אדה"ז.

91. סידור אדה"ז.

92. הגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים, פסקא 'ופותחין הדלת'.

93. הגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים שם.

94. הגש"פ שם.

הקדוש ברוך הוא את חמתו על הגוים²⁸:

נעילת הבית בליל הסדר

ה. ובקצת מקומות נוהגין שלא לנעול החדרים שישנים שם בליל פסח, כי הוא ליל שמורים לכל בני ישראל לדורותם להוציאם מגלות הזה²⁹, ואם יבא אליהו ימצא פתח פתוח³⁰ ונצא לקראתו במהרה. ואנו מאמינים בזה ויש באמונה זו שכר גדול. ובמקומות שמצויין גנבים אין לסמוך על הנם כמו שנתבאר בסי' תל"ג³¹.

מודה לר"א שליל שימורים הוא גם מן המזיקין, ע"י לעיל הע' 27.

אלא שלשיטתו, 'שימור' זה הוא גם זמן המשומר ומסוגל לגאולה.

30. לא מבואר אם ה'פתח פתוח' נועד גם בשביל שאליהו יכנס בקלות, או רק בשביל ש"נצא לקראתו במהרה". ובהגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פיסקא 'פותחין הדלת' כתב: "פותחין הדלת שיכנס אליהו כו".

ובהתאם לכך, מביא בסעיף זה מנהג לפי המשמעות ש'ליל שימורים' הוא מן המזיקין (שזהו לכל הדעות, כנ"ל). ובסעיף הבא, יביא שקצת מקומות נהגו גם לפי הדיעה השנייה, ש'ליל שימורים' הוא זמן המסוגל לגאולה.

31. שם סל"ב בסוגריים, ש"היכא דשכיחא היזיקא לא סמכינן אניסא אפילו כשעוסק במצות המקום".

28. וזהו השייכות בין ביטוי אמונתנו בה' - ע"י פתיחת הדלת - לאמירת שפוך חמתך.

הלכה למעשה

סעיף ה

א. בהגדה כתב הרבי שיש למזוג כוס של אליהו מיד לאחר ברכת המזון⁹⁵, אך למעשה מנהגו של הרבי הוא, למזוג כוס זה עוד קודם ברכת המזון⁹⁶.

ב. מנהג בית הרב, שלאחר אמירת לשנה הבאה בירושלים, האדמו"ר מחזיר ושוּפך היין מכוסו של אליהו להבקבוק, וכל המסובין מנגנים בשעה זו את הניגון שעל הפסוק "א-לי אתה ואודך"- מעשרת הניגונים של אדמו"ר הזקן⁹⁷.

ג. אין שותים את כוסו של אליהו⁹⁸.

95. הגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים פיסקא "כוסו של אליהו".

96. ראה אוצר מנהגי חב"ד עמ' קצב-ג, המלך במסיבו ח"א עמ' רפה.

97. הגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים פיסקת "ואח"כ יאמר".

98. המלך במסיבו ח"א עמ' קלה, ועוד.

ונוהגין במדינות אלו למזוג כוס אחד יותר מהמסובין³² וקורין אותו כוס של אליהו הנביא:

32. היינו, מלבד הכוסות שיש למזוג לכל בלקו"ש חכ"ז עמ' 55 ביאור לשון זו ע"פ המסובים, יש למזוג כוס אחת יתירה. וראה פנימיות.

סיכום סימן ת"פ - סדר כוס רביעי

{בסוגריים מסולסלות מצויינות הנהגות השונות מפסיקת אדה"ז בשו"ע}

(א) מזיגת הכוס: מוזגו לאחר שתיית הכוס השלישית, וגומר עליו את ההלל (בלי ברכה לפניו) מ'לא לנו' עד סופו, והחלקים הבאים:

הלל הגדול: מזמור קלו בתהילים, המכיל כ"ו פסוקי 'כי לעולם חסדו'. (וי"א שגם מזמור קלה שלפניו, וכן נהגו עכשיו) ואך בנוסח ההגדה של אדה"ז אינו מופיע).

ברכת השיר לאחר ההלל: **י"א** שהיא ברכת 'יהללוך' עם חתימתה, **וי"א** שהיא מ'נשמת' עד 'ישתבח' וחתימתה. **ומנהג העולם** (וכך סידר אדה"ז בנוסח ההגדה) לומר 'יהללוך' בלא חתימה בגמר ההלל, לאחר מכן הלל הגדול, ואז 'נשמת' עם חתימה. **ויש** נוהגין להקדים את הלל הגדול, ולאחריו 'נשמת' בלא חתימתה ו'יהללוך' בחתימתה.

שכח וחתם בברכה הראשונה: לא יחתום שוב בברכה השניה, שהם ענין אחד.

(ב) גמירת ההלל בבית אחר: אפשרית, ואין פגם בשתיית ד' הכוסות במקומות שונים.

(ג) אמירת פיוטים לפני שתיית הכוס: **י"א** שמהוה הפסק מגמירת ההלל (על הכוס) כתקנת חכמים, וצריך לשתותה מיד. **ואין נוהגים** כן במדינות אלו. (ולמנהגו אין לאמרם כלל¹).

(ד) נוסח 'שפוך חמתך': נוהגים לאמרו (לאחר מזיגת הכוס²) עם פתיחת הדלתות (שבין שולחן הסדר לחצר, ע"י שלוחים (עם נרות - כשחל בחול)³), כסמל לבטחון בקב"ה וזכות לשפיכת חמתו על הגויים בביאת משיח. ורק אחר כך (בחזרת השלוחים⁴) מתחילים 'לא לנו'.

(ה) נעילת דלתות הבית וחדרי השינה: נוהגים בקצת מקומות להשאירם פתוחים כסמל לליל שימורים, והאמונה שנצא במהרה לקראת אליהו. **ובמקום גנבים** אין לסמוך על הנס.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. ספר המנהגים - חב"ד ע' 41.

2. סידור אדה"ז.

3. מנהג בית הרב - ספר המנהגים שם.

4. שם.

כוס של אליהו הנביא: נוהגים במדינות אלו למזוג כוס נוספת ממנין המסובים הנקראת בשם זה. (ומנהגנו למזגה לפני כוס שלישית ו)ברכת המזון⁵).

◆ הערות ומראי מקומות ◆

5. סה"ש תשמ"ט ח"א ע' 39.1 הערה 78 בשוה"ג ("המנהג לאחרונה"). מעשה מלך ע' 206. וש"נ.

מבוא לסימן תפ"א

השתלשלות הדינים בגמ', ראשונים ואחרונים עד לפסיקת אדה"ז
- סוגיות עיקריות מתוך הסימן

כתב הר"ף¹ בנוגע לדין "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן", שנוהגים העולם לאחר אכילת הסעודה במיני מגדנות ופירות לאכול כזית מצה שמורה, ואין טועמים לאחריה כלום מלבד הכוס של ברכת המזון והכוס של הלל (כוס שלישי ורביעי), ומי שצמא אין לו רשות לשתות כי אם מים, אבל לא יין. וכתב הבית יוסף² שלפי דבריו אין חילוק בין יין לשאר משקים, ומותר לשתות רק מים.

והרא"ש³ דייק שכן דעת הרב יוסף טוב עלם, שכתב שאם הוא תאב לשתות אחר הסעודה יעשה כוס חמישי ויאמר עליו הלל הגדול⁴, ומשמע שאסור לשתות אחר ד' כוסות. והטור הוסיף שכן דעת כל הגאונים.

אך הרא"ש הקשה, הלא מה שאמרו "אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן" היינו שלא לאכול, אבל לשתות מותר. וכן משמע מהמבואר בירושלמי שבין כוס שלישי לרביעי אין לשתות שמא ישתכר, משמע שלולי החשש מפני שכרות היה מותר לשתות.

וכתב שאעפ"כ מנהג פשוט הוא שלא לשתות יין, והביא שהר"ם ביאר טעם המנהג ע"פ המבואר בתוספתא⁵ שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהלכות הפסח וביציאת מצרים לספר בנסים ובנפלאות שעשה לנו הקב"ה ולאבותינו, ואם ישתה ישתכר.

◆ הערות ומראי מקומות ◆

1. כז, א.
2. ס"א ד"ה כתב א"א.
3. פ"י סל"ג.
4. ועד"ז כתב המרדכי בסדר פסח בקצרה (לד, א).
5. פ"י ה"ח.

ובהגהות מיימוניות⁶ הביאו שרבינו יחיאל אמר שאין שייך הפגת טעם מצה גבי שתייה כי אם גבי אכילה, ואפילו יין מותר לשתות, והוסיף על הראיות הנ"ל שבגמרא אמרו שאפיקומן הוא מלשון "אפיקו מיני מיכלא", ולא אמרו "מיני משתיא". ולאידך הביאו⁷ שגדולי איברא היו מחמירין ונזהרין גם ממים.

ובשו"ע⁸ פסק כדעת הרי"ף, שאסור לשתות יין ומוותר מים, והוסיף הרמ"א מה שכתב הב"י שכל המשקין דינן כיון, וכן שמי שתאב הרבה לשתות יכול לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול.

ורבינו⁹ כתב שנהגו כל ישראל מדורות הראשונים שלא לשתות יין או שאר משקה המשכר (כדעת הרא"ש), ויש חולקין על זה ואומרים שמעיקר הדין אסור לשתות כל משקה חוץ ממים כדי שלא יעבור מפיו טעם מצה של האפיקומן (כדעת הרי"ף), ופסק שיש לחוש לדבריהם אם לא לצורך גדול שאז יש לסמוך על סברא הראשונה, ואם אין לו שאר משקים יאמר הלל הגדול וישתה עליו כוס חמישי.

◇ הערות ומראי מקומות ◇

6. דפוס קושט' הלכות חמץ ומצה פ"ו הי"א. מובא בב"י.

7. וכן הביא המרדכי בסדר של פסח (לח, ב).

8. ס"א.

9. ס"א.

פתיחה לסימן תפ"א

בסימן זה מבוארים פרטי דינים השייכים לאחר כל סדר לילה זה.

בסעי' א מבואר איסור השתיה לאחר האפיקומן, שיש בו ב' דעות בביאור טעמו, ומשכך נחלקו גם מהם המשקאות הכלולים באיסור - האם זה רק משקאות משכרים, או שזה כל משקה שיש בו טעם נרגש.

בסעי' ב מבואר כיצד יש לקרוא קריאת שמע שעל המיטה בלילה זה.

סימן תפ"א – שלא לשתות אחר ארבע כוסות. ובו ב' סעיפים

שתיית משקים אחרי כוס רביעי

א. אחר ד' כוסות נהגו¹ כל ישראל מדורות הראשונים² שלא לשתות יין או שאר משקה המשכר, לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה³ בהלכות פסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ונפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שינה, ואם יהא מותר לו לשתות יש לחוש שמא ישתכר⁴ ולא יעסוק ויספר כלל. אבל לאחר שחטפתו שינה⁵ מותר לו לשתות.⁶

ביצי"מ, וקיים את המצוה, עליו להמשיך ולספר ומקיים בזה מצוה (ראה הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פיסקא 'ואף שמצוה').

4. ולפי טעם זה, יש להתיר לשתות שאר משקין שאינם משכרים. וכמו שיבאר הנפ"מ שבין טעם זה לטעם שיביא לקמן.

5. שנרדם והתעורר. ובפשטות מקרה זה עוסק, באחד שהתעורר לפנות בוקר, שהרי אם התעורר בבוקר, ברור שמותר לו לשתות יין ואין צורך לחדש זאת.

6. טעם היתר זה הוא, שחייב הסיפור ביצי"מ נמשך "כל הלילה עד שתחטפנו שינה", והיינו,

1. לדיעה זו – מעיקר הדין יש איסור רק על אכילה אחרי אפיקומן (כמבואר בסי' תע"ח ס"א) ולא על שתייה. אך נהגו ישראל לאסור עצמם גם בשתיית משקה המשכר (רא"ש פרק י' ס' ל"ג).

2. ראה הלכות ליל הסדר (אשכנזי) עמ' שס"ו שמנהג זה הוזכר לראשונה מזמן הגאונים. ועיי"ש (הע"1) דיון בשימוש בביטוי זה בשו"ע אדמוה"ז כציון לזמן התנאים או לזמן מאוחר יותר, עיי"ש.

3. וזהו אחד מההבדלים שבין חובת זכירת יצי"מ כל יום לחובת ההזכרה בליל הסדר: שבכל יום, לאחר שהזכיר פעם אחת שוב לא מצינו מצוה להזכיר עוד, ובלילה זה גם לאחר שסיפר

הלכה למעשה

סעיף א

א. מנהגנו ליזהר שלא לשתות שום משקה ואפילו מים, אחר אכילת האפיקומן, ויש להיזהר בכך גם בליל ב' ⁹⁹.

ב. יש הנוהגים לומר את "שיר השירים" לאחר הסדר, וכן נהג הרלו"צ אביו של כ"ק אדמו"ר שליט"א, אך כ"ק אדמו"ר הרי"צ לא נהג בכך ¹⁰⁰.

⁹⁹. הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים פיסקא 'שלא ישתה'.

¹⁰⁰. המלך במסיבו ח"א עמ' פו, ועוד.

ויש חולקין על זה, ואומרים שמעיקר הדין אסור לשתות כל משקה כדי שלא יעבור מפיו טעם מצה של האפיקומן, חוץ ממים וכיוצא בהם כגון מי זנגביל (שקורין אינגבר וואַשֶׁר), ומי שורש (שקורין לאַקריין), ומי תפוחים (שקורין עפיל טראַנק⁷) שמבשלים מים עם תפוחים⁸, אבל עפיל טראַנק שעושים באשכנז שכותשין התפוחים בבית הבד ויש לו טעם גדול, אינו כמים, ואסור לשתות.

ויש לחוש לדבריהם⁹ אם לא לצורך הרבה, כגון שהוא איסמנים¹⁰ או שתאב הרבה לשתות¹¹ יש לסמוך על סברא הראשונה להתיר לו לשתות שאר המשקין שאינן משכרין.

שני – שמרסקים את התפוחים עד שיוצאים מי התפוחים, וכיון שבמיץ זה נרגש טעם התפוחים לכן יש לאסור לשתותו, שלא יתבטל טעם המצה. וראה בעיונים מדוע חוששים להעברת טעם המצה, אחרי ששותים שתי כוסות יין אחרי האפיקומן.

8. שמאחר ואין להם טעם כ"כ, אין לחשוש שמא יבטלו את טעם המצה.

9. ולא התבאר בדעתם, אם נחלקו גם על ההיתר שאחר שחטפתו שינה מותר לשתות, או שבזה ודאי שיתירו, ומצד פשיטות הדבר לא הזכירו אדמוה"ז (וראה הלכות ליל הסדר (אשכנזי) אות ט' עמ' שס"ז).

10. מעונג ומפונק (ראה אנצ"ת בערכו, ועיי"ש עוד).

11. היינו, או שהוא מפונק בטבעו ולכן הוא צריך מאוד לשתות כעת, או שרק כעת התעורר בו צורך גדול לשתיה.

או כל הלילה, או עד שנרדם באמצע הלילה. ולכן לאחר שהתעורר משינתו (גם לפני שהגיע הבוקר), שוב אינו מחוייב להמשיך ולספר ביצי"מ. ומכיון שאינו מחוייב לספר, שוב אין סיבה למונעו מלשתות שכבר אין לחוש שמא ישתכר (פסקי תשובות סי' תע"ח ס"א ובהנסמן שם). ויש לבאר באופן נוסף, שאמנם ברגע שמתעורר שוב חל עליו החיוב לספר ביצי"מ כל המשך הלילה, אך לאחר שכבר ישן והפיג את שכרותו מד' הכוסות, שוב לא חששו שמא ישתכר, ולא גזרו שלא לשתות עוד. ומלשון אדה"ז לכאורה משמע יותר כהביאור הראשון.

7. = מיץ תפוחים. ומבאר כאן ב' אופנים בעשיית המיץ: אופן ראשון – שמבשלים המים עם התפוחים, והמים מקבלים את טעם התפוחים, מיץ זה מותר בשתייה גם אחרי אפיקומן, כיון שלא קיבלו המים כ"כ את טעם התפוחים. אופן

הלכה למעשה

ג. בנוגע לשתיית כוס חמישי בזמננו, כתב הרבי לגבי הגדה מסויימת שנכתב בה לשתות, "נבהלתי לקרות בה שמציע בפועל לשתות כוס חמישי. . שהוא היפך פסק דין השו"ע והאחרונים"¹⁰¹.

101. אג"ק חכ"א עמ' ר"ד.

ואם אין לו שאר משקין רק יין, יש להתיר לו¹² לשתות כוס חמישי¹³ ולומר עליו הלל הגדול¹⁴ ונשמת וישתבח עד החתימה¹⁵, והוא שלא יאמרם¹⁶ על כוס רביעי¹⁷.

ובליל ב' יש לסמוך על סברא הראשונה לשתות כל המשקין שאינן משכרין אף שלא לצורך הרבה, לפי שמעיקר הדין אין איסור¹⁸ לאכול ולשתות בליל ב' אחר כוס שלישי ואחר כוס רביעי¹⁹. אלא שהמהדרין נוהגין ליל ב' כליל א'²⁰. והאוכל והשותה אין עליו כלום²¹, אלא שנמצא מוציא עצמו מכלל המהדרין²² ועובר על דברי חכמים שאמרו לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל²³.

18. יום טוב שני בדרך כלל דינו כיום טוב ראשון, אולם הקלו בו בדינים מסויימים. ונחלקו הראשונים בדין זה של איסור אכילה אחרי אפיקומן: יש הסוברים שבדין זה הקלו ביו"ט שני מביו"ט ראשון, ומעיקר הדין מותר לאכול ולשתות. אך יש הסוברים שגם בדין זה שווה ממש יו"ט שני ליו"ט ראשון, ובשניהם אסור לאכול ולשתות (אנציק"ת ערך יו"ט שני של גלויות פ"ד ליד ציון 478). ואדה"ז פסק כדעה הראשונה, המקילה (ועי' עוד בביאור 'דברי שלום' סי' תע"ה הע' 203).

19. אף שלגבי ליל א' מבואר בסי' תע"ח ס"א שאסור לאכול אחרי אפיקומן. ויש הסוברים שאסור אף לשתות. ובסי' תע"ט ס"ג מבואר שאסור לשתות משקה המשכר בין כוס שלישי לכוס רביעי, בכל זאת בליל ב' אין בכך איסור.

20. וטעם חומרתם הוא, מפני שחששו גם בדין זה לספיקא דיומא, ושמא ליל ב' הוא ליל ט"ו, ונוהגים בו כל החיובים ההלכתיים הקשורים בליל הסדר (שבולי הלקט סימן ר"ח). ועיין הערה 18.

21. אין בכך שום איסור.

22. "פס"ד ברור עד כמה מחוייב כאו"א בהידור מצוה אפילו כשאינו מעיקר הדין ואין עליו כלום!" (הגש"פ עם לקוטי טעמים ומנהגים ד"ה "ויזהר").

23. הדברים במקורם נאמרו לענין זימון, שכאשר יש ארבעה שאכלו לחם, יכול אחד מהם

12. היתר זה נאמר דווקא לאחד שהוא איסטניס או שתאב הרבה לשתות. וכפי שכתב הבית יוסף (בשם המרדכי): ש"ב קושי התירו לאיסטניס וחולה להוסיף כוס חמישי אם לא יכול להתאפק מלשתות, ובעלילה צוו עליו לומר בו הלל הגדול".

13. ראה בעיונים אודות הדעות השונות בחיוב או בהיתר שתיית כוס זה.

14. ראה לעיל סי' ת"פ הערה 9 בטעם שנקרא בשם זה.

15. וזהו עד ולא עד בכלל. שאומר עד חתימת הברכה ("ומעולם עד עולם אתה א-ל") ועוצר (שלטי גיבורים לר"י"ף כו, ב בדפי הרי"ף)).

16. אוצ"ל: אמרם. עי' הערה הבאה.

17. סדר ההגדה הוא, אשר אומרים את 'הלל הגדול', 'נשמת' ו'ישתבח' לפני שתיית הכוס הרביעי, ואם אכן אמר אז (כפי הסדר הרגיל) לא יוכל לאומרם שוב ולשתות כוס חמישי. וטעם הדבר הוא, כיון שאין באמירה זו "שום התחדשות ותוספת שבח שהרי כבר אמר פסוקים אלו פעם אחת" (ביאור הלכה' בביאור דעת אדמוה"ז). אמנם, אם רק גמר את ה'הלל' הרגיל ומיד שתה כוס רביעי. יוכל להמשיך את נוסח ההגדה (הלל הגדול, נשמת, ישתבח (ללא חתימת הברכה)) ולשתות כוס חמישי.

אבל בשאר הדברים הנוהגין בלילה זה, אין חילוק בין ליל א' לליל ב' בשום ענין.

אמירת קריאת שמע שעל המטה בליל הסדר

ב. נוהגין שלא לקרות על מטתו רק ברכת המפיל ופרשת שמע, שפרשה זו מוזכרת בגמרא²⁴, אבל לא שאר דברים שנוהגין לקרות²⁵ בשאר לילות כדי להגן²⁶, כי לילה זה לילה המשומרת²⁷ היא מן המזיקין. ומכל מקום אם כשקרא קריאת שמע בבית הכנסת לא היה עדיין לילה ממש²⁸, צריך לחזור ולקרות כל הג' פרשיות על מטתו כמו שנתבאר בסו' רל"ה²⁹ עיין שם.

ערבית, היו קוראים גם קריאת שמע מבעוד יום. והנה אף שלענין תפילת ערבית נפסק שיכול להתפלל אחרי פלג המנחה (שו"ע או"ח סי' רל"ג ס"א עיי"ש). מ"מ לענין קריאת שמע הסכימו הפוסקים שאסור להקדימה לפני צאת הכוכבים. ולכן הוא מחוייב לחזור ולקרותה בזמנה (משנה ברורה סי' רל"ה ס"ק ח).

לומר לשלושה 'ברכו', אולם עדיף שיאמר להם בלשון 'נברך', וכך לא יוציא עצמו מכלל המברכים (ראה ברכות מט, ב. ובשו"ע או"ח סי' קצ"ב).

24. ראה ברכות ס, ב.

25. כגון "יושב בסתר" ועוד (ראה שו"ע או"ח סי' רל"ט ס"א).

26. שלא יבוא עליו ח"ו דבר רע. ראה שו"ע סי' רל"ט ס"א ובמג"א שם ס"ק ז.

27. ע"פ הפסוק "ליל שימורים הוא לה'" (ראה פסחים קט, ב. ולעיל סי' ת"פ הערה 27).

28. במקרים מסויימים, מפני הדוחק, היו מתפללים ערבית מבעוד יום (והיו נסמכים על השיטה שמי'פלג המנחה מתחיל הערב), וכיון שהיו מתפללים

29. סימן זה בשו"ע אדמוה"ז לא הגיע לידינו. וראה שם בשו"ע המחבר סי' רל"ה (ס"א), שכאשר התפלל ערבית מבעוד-יום, רצוי יותר לקרות הג' פרשיות מיד בצאת הכוכבים. אלא שאם לא קראם בצאת הכוכבים, יקרא כל הג' פרשיות על מטתו ויכוון לצאת בהם ידי חובת מצוות קריאת שמע שמדאורייתא (מגן אברהם שם ס"ק ב. משנה ברורה ס"ק י"ב).

הלכה למעשה

סעיף ב

א. בליל ב' (בחול"ל) נוהגים לקרוא קריאת שמע – כמו בכל יום טוב¹⁰².

102. ספר המנהגים עמ' 42. היום יום ט"ז ניסן.

עיונים לסימן תפ"א

סעיף א

איסור שתיית המשקים - שלא יעבור מפיו טעם מצה.

הקשו המפרשים, הרי אחרי אכילת אפיקומן שותים עוד שתי כוסות יין, וכיצד אפשר לנמק את איסור שתיית המשקים בכך שהם יבטלו את טעם המצה, שכן אם משקים מבטלים טעם המצה, הרי שדבר זה נעשה כבר בשתיית היין (פרי חדש ועוד אחרונים, ועי' בדבריהם שלדעתם אכן יש ביאור אחר במנהג).

והנה, מקור טעם זה הוא מהמהר"י ווייל (סי' קצ"ג), ושם כתב: שלא לשתות "מי תפוחים, דהיא מבטל טעם מצה וגרע מיין". ונראה בדעתו, שאכן היין לא כל כך מעביר את טעם המצה, ורק משקה אחר עם טעם חזק מעביר את טעם המצה. ואולי זהו כוונת אדמוה"ז בלשונו ו"יש לו טעם גדול". אך מכך שאדמוה"ז לא השתמש בלשון המהרי"ו שמי התפוחים "גרע מיין", וכן מהקושי בהבנת עצם הביאור (שטעם היין חלש מטעם מי התפוחים), ניתן להציע ביאור באופן אחר, שאף שהיין מבטל קצת את טעם המצה, מ"מ, טעמה לא חלף לגמרי מפיו, ולכן אוסרים עליו לשתות דברים אחרים שלא יעבירו לחלוטין את טעם המצה.

שתיית כוס חמישי.

במסכת פסחים מובא בשם ר' טרפון: "חמישי – אומר עליו הלל הגדול". ונחלקו הראשונים לגבי כוס זה: יש הסוברים שהלכה כר"ט שמצוה מן המובחר לשתותו, ויש הסוברים ששתייתו רשות. ויש חולקים וסוברים שאסור לשתותו כלל, כיון שאסור להוסיף על הד' כוסות. אלא שאם איסטניס או חולה תאבים לשתותו, יש להתיר להם רק ע"י אמירת הלל הגדול (ובשיטה זו המחמירה, יש הגורסים בברייתא "רביעי – אומר עליו" (במקום חמישי)). ראה סיכום השיטות ועיון בדעת הרמב"ם בשיחת כ"ק אד"ש אודות 'כוס החמישי' ובהוספות שם (נדפס בספר 'הגדה של פסח עם לקוטי טעמים ומנהגים' ח"ב).

סיכום סימן תפ"א - שתיה לאחר ארבעת הכוסות

{בסוגריים מסולסלות מצויינות הנהגות השונות מפסיקת אדה"ז בשו"ע}

(א) משקאות משכרים: נהגו שלא לשתות, כדי שיוכל לעסוק בהלכות פסח ונפלאות יציאת מצרים עד שתחטפנו שינה, ורק אז מותר לשתות.

שאר משקאות בעלי טעם: יש לחוש לדעה שאף הם אסורים מעיקר הדין, כדי לשמור את טעם האפיקומן בפה. **אלא אם -**

במקום צורך הרבה, כאיסטניס או התאב לשתות: יכול לסמוך על המתירים, או (אם יש לו רק יין) להוסיף כוס חמישית שיאמר עליה (ולא על כוס ד') הלל הגדול ו'נשמת'. (ולכתחילה ידאג לפני אכילת האפיקומן שלא יגיע לצמאן כזה¹).

בלילה השני: אף שבשאר הנהגות הסדר אין חילוק בין שני הלילות, בזה יש להקל אף שלא לצורך הרבה. שאינו איסור מעיקר הדין, אלא שמוציא עצמו מהכלל (המהדרין) בניגוד להוראת חכמים.

משקאות המותרים לכל הדעות: מים וכיוצא בהם, כמי זנגביל, מי שורש ומים שבושלו עם תפוחים (להבדיל ממיץ כתישתם שהוא בעל טעם חזק ואסור). (ולמנהגו אין שותים אפילו מים, גם בלילה השני²).

(ב) ק"ש שעל המטה: בלילה זה קוראים רק את פרשת שמע (המוזכרת בגמרא) וברכת המפיל, שהוא משומר מן המזיקים שמהם מגינים שאר הדברים בנוסח הנהוג כל השנה. (ואך בלילה השני קוראים כרגיל ביו"ט³).

קרא ק"ש בתפילתו בטרם הלילה ממש: צריך לקרוא שוב את שלשת הפרשיות.

◇ הערות ומראי מקומות ◇

1. הזהרת אדה"ז בסידור, כפי שמבארה כ"ק אד"ש מה"מ בהגש"פ עם ליקוטי טעמים ומנהגים.

2. שם.

3. ספר המנהגים - חב"ד ע' 42.

לע"נ

מרת מאשה גאנזבורג ע"ה

בת ר' חיים רפאל יצחק

לע"נ

האשה החשובה

מרת איידע בת הרה"ח ר' חיים צבי ע"ה

גלב"ע

ז' אדר תשל"ה

ומ"כ בצפת עיה"ק

*

לע"נ

האשה החשובה

מרת זלאטע בת הרה"ת אלכסנדר סענדער ע"ה

גלב"ע

י"ג אדר ה'תשי"ד

ומ"כ בצפת עיה"ק

לע"נ

מרת שטערנא שרה ע"ה
בת יבלחט"א הרב שלמה זלמן שי,
לרגל היארצייט כ"ט ניסן

לע"נ

הת' מנחם מענדל דוד ע"ה אברהמי,
לרגל היארצייט ב' ניסן

לז"נ

הרה"ח הרה"ת ר' משה מרדכי בן ר' אברהם ע"ה

ארנשטיין

משפיע דישיבתנו - ישיבת חח"ל צפת

נלב"ע בש"פ ואתה תצווה

תשע"ט

לרגל היארצייט י"א אדר

ת.ג.צ.ב.ה.

שיזכה לעילוי הכי גדול בהתלבשות בגוף גשמי

בהתגלות כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א

תיכף ומיד ממש

לזכות

ידידנו הנכבד והנעלה, הנדיב המפורסם
איש החסד התומך ביד רחבה ברוח נדיבה ובספ"י
למוסדות תורה, צדקה וחסד, ועניני משיח וגאולה,
מסור ונתון בלו"נ לעניני הת' שי' בכו"ח לרגל החג
ובקרן דור דיעה לנסיעה לרבי מה"מ שליט"א
ולכל ענייני כ"ק אד"ש מה"מ

הרה"ח הר' **שלום בער שי' דריזין** ורעייתו תחי'

לאורך ימים ושנים טובות
והצלחה רבה לו ולכל בני משפחתו
בגשמיות וברוחניות
ויזכה לקבל פני כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א
מתוך בריאות איתנה, שמחה וטוב לבב
תיכף ומיד ממש!

חוברת זו הודפסה בהשתתפות

קרן ר"ם

להגברת לימוד ההלכה בישיבה.

ע"ש הרה"ח ר' רפאל בהרה"ח ר' בצלאל ע"ה

נלב"ע ביום ג' שבט ה'תשע"ו

והרה"ח ר' משה בהרה"ח ר' מאיר ע"ה

נלב"ע ביום כ"ג טבת ה'תשס"ז